

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

19

ЛЮТАГА
1993 г.
№ 8 (3678)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ХТО МЫ?

Фелікс ШКІРМАНКОЎ: «Няўжо не задумаюцца людзі, асабліва вяскоўцы, не перабяруць сваё жыццё год за годам, дзень за днём і не ўбачаць, што тыя, хто пазбавіў іх чалавечага жыцця, робяць усё, каб яны яго ніколі і не ўбачылі!»

СТАРОНКА 4

У ВЯНОК МАКСІМУ ГАРЭЦКАМУ

- АНКЕТА «ЛіМа»: слова пра М. Гарэцкага кажуць Іван ШАМЯКІН, Сяргей ПАНІЗНІК, Барыс САЧАНКА.

СТАРОНКА 5

- «ДЗЕ ТАЯ ПРАУДА, ДЗЕ ТАЯ МАНА...»: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — «Скарбы жыцця» М. Гарэцкага ў «Полымі».

СТАРОНКІ 6—7

- ШТРЫХІ ДА ШТРЫХА: Эмануіл ІОФЕ ўдакладняе некаторыя малавядомыя старонкі жыцця М. Гарэцкага.

СТАРОНКІ 6—7

- «ПАКАЗВАЦЬ БЕЛАРУСА СА УСІХ БАКОЎ...»: Барыс БУР'ЯН—М. Гарэцкі і тэатр.

СТАРОНКА 10

- «НАШ ДАРАГІ ПРЫХІЛЬНІК»: Язэп ЯНУШКЕВІЧ — М. Гарэцкі і беларуская аўтакефальная царква.

СТАРОНКА 16

ІНАКШ—НЕ ДАРУЕ ГІСТОРЫЯ

Валеры ЖЫВАЛЕЎСКІ пра маладога гітарыста Уладзіміра ЗАХАРАВА і не толькі.

СТАРОНКА 10—11

РУСКАЯ КУЛЬТУРА, БЕЛАРУСКІ ХАРАКТАР І ЭКАНОМІКА

Павел БІЧ: «Беларусы не сталі рускімі, нягледзячы на два стагоддзі найжорсткай асіміляцыі; проста ў іх выпрацаваўся ФАЛЬШЫВЫ тып культуры і чалавека, няздольных абараняцца ад эксплуатацыі і пагарды з боку суседзяў, якія адстаялі або адраділі за апошнія гады сваю культуру».

СТАРОНКА 12

ВЫСОКІ ПОДЗВІГ

1893—1993

Сёння мы адзначаем сотую му мастаку і чалавеку. гадавіну з дня нараджэння выдатнага беларускага пісьменніка, літаратуразнаўца і крытыка, дзеяча нацыянальнай культуры Максіма Іванавіча Гарэцкага.

Так здарылася, што разнабаковую, у вышэйшай ступені таленавітую творчасць гэтага мастака, якая выйшла з глыбін народнага беларускага жыцця-быцця, вельмі цесна звязана з часам, які яе нарадзіў, мы адкрываем як бы на нова. І яшчэ далёка не разгадалі, не асэнсавалі, не аддалі належнай даніны гэтаму вяліка-

Максім Гарэцкі — постаць велічная, дыяпазон ягонай творчасці вельмі шырокі, разнастайны, багаты.

Максім Гарэцкі працаваў на ніве беларускага нацыянальнага Адраджэння і вельмі добра ўсведамляў задачы, цяжкасці, перашкоды, якія стаяць перад кожным, хто адважыўся ісці па гэтым шляху. Ён належаў да так званай залатой пяціцы, у якую ўваходзілі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Змітрок Бядуля і нарэшце ён сам, Максім Гарэцкі.

Творчасць Максіма Гарэцкага не выбіваецца з рэчышча развіцця беларускай літаратуры «нашаніўскай» пары і 20-х гадоў. Шматлікія апавяданні, абразкі, замалёўкі пісьменніка вельмі блізкія па духу, татальнасці, скажам, да вершаў зборнікаў Янкі Купалы «Жалейка» і «Гусяр», да «Песняў-жаліб» Якуба Коласа і ягоных апавяданняў, да абразкоў Змітрока Бядулі і, калі хочаце, да філасофскіх вершаў Максіма Багдановіча.

(Працяг на стар. 3)

АЧЫШЧЭННЕ — У ПРАЎДЗЕ

У рэспубліканскім друку з'явілася паведамленне аб тым, што група маці войнаў-афганцаў падала ў суд на пісьменніка Святлана Алексіевіч. Зачэпнай для абвінавачання паслужыў спектакль кулалаўскага тэатра «Цыннавыя хлопчыкі».

Дзіўныя справы Таае, о Госпадзі! Замест таго, каб прыцягнуць да суда сапраўдных віноўнікаў гібелі сыноў, а таксама тых, хто аплываў і асіюль аплывае рамантыку «афганскай» вайны ў сваіх хлуслівых творах, няшчасная маці судзіцца з пісьменніцай, якая першаю напоўнілася пачуццямі спагады і спачування да ахвяр гэтай злачынай акцыі таталітарнай вайшчыны, набралася мужнасці і цярплівасці, каб выслухаць іх ашаламляльныя нават і ў наш час галоснасці сваёю шчырасцю споведзі, а потым стварыць унікальную сваёй праўдзівасцю кнігу, дзе пастаралася з максімальнай данкладнасцю захаваць галасы сваіх героў, не навязваючы ў аўтарскіх камен-арыях свае вывады, ашчаджаючы як мага пачуцці людзей, што даверыліся ёй. Праўда ад схаванай ад грамадскасці «афганскай» вайны ўзрушыла чытачоў, пра што сведчаць іх шматлікія водгукі, апублікаваныя нядаўна ў часопісе «Дружба народаў» (1992, № 8), у рэспубліканскай прэсе. Менавіта гэтая «меліцепрыятная» праўда выклікала спалох у шэрагах тых, хто адназны за гэтую народную трагедыю і хто ўсімі магчымымі і немагчымымі сродкамі імкнецца схавачы

яе. У іх свой апрабаваны не раз у ранейшыя нядобрыя часы арсенал падлых сродкаў змагання з тымі, хто адважваецца першым выказаць праўду аб мінулым на поўны голас. На гэты раз яны выкарыстоўваюць вядомы яшчэ ў эпоху Понція Пілата спосаб, калі праведны гнеў простага людзі накіроўваецца на ўласных абаронцаў і праронаў. Зноў, як і ў мінулым, мы выяўляем сваю згоду з тым, што самі сябе закупаем у ланцугі хлусні. Зноў судзім люстэрна, якое намя нам праўду аб саміх нас. Судзім пісьменніцу, судзім беларускую літаратуру.

Беларускі ПЭН-цэнтр, сябрам якога з'яўляецца Святлана Алексіевіч, глыбока абураны гэтым чарговым актам барацьбы ўладных постсавецкіх структур за прэсу і расцэньвае яго як замах на свабоду слова і свабоду друку, як яшчэ адну спробу падмяніць былую партыйна-надабсцкую цензуру цензурай так званай «общественного мнения». Беларускі ПЭН-цэнтр лічыць, што рух беларускага грамадства да нацыянальнага Адраджэння як да больш высокай і адэкватнай чалавечым імкненням форм палітычнай і эканамічнай арганізацыі вымагае свабоды публічнага абмеркавання ўсіх думан на старонках друку, на сходах і мітынггах, а не ў судзе. Беларускі ПЭН-цэнтр рашуча пратэстуе супраць судовага праследвання свайго сябра.

ВЫКАНАУЧЫ КАМІТЭТ БЕЛАРУСКАГА ПЭН-ЦЭНТРА.

ВЫСОКІ ПОДЗВІГ

(Пачатан на стар. 1).

Гэтак жа, як Янка Купала, Максім Гарэцкі трагічна ўспрымае жыццё. У яго творах вельмі многа нярадасных, драматычных малюнкаў, беларускае гора-бядо паўстае ў ягонай абмалеўцы ў поўны свой рост. Тэма неўладкаванасці, невыноснасці, нават трагічнасці вясковага жыцця ўвасоблена ў шматлікіх творах Максіма Гарэцкага: у драматызаванай апавесці «Антон», апавесцях «У чым яго крыўда», «Меланхолія», «Ціхая плынь», у шматлікіх апавяданнях, замалеўках, эцюдах. Малюнк, вобразы гэтых твораў перарастаюць у трагічную тэму чалавека, народа, якому адмоўлена ў чалавечых правах, у магчымасці развівацца, па чалавечых і божых законах будаваць уласнае жыццё.

Дарэвалюцыйная беларуская

вайна. Кровапалітныя баі ва Усходняй Прусіі, цяжкае раненне, бясконцыя шпіталі. Та выражэнні самога пісьменніка, «чатыры гады страчана». Для беларускай літаратуры яны, аднак, не прапалі безвынікова. Дзякуючы смяртэльным прыгодам вольнапіснага Гарэцкага мы маем запіскі «На імперыялістычнай вайне», твор, які можна паставіць на адну паліцу побач з сусветна вядомымі романамі Рэмарка, Барбюса, Хемінгуэя, прысвечанымі той жа вайне.

І далей лёс не шкадуе Максіма Гарэцкага. Пасля ўтварэння БССР ледзве паспявае ён разам з рэдакцыяй «Звезды» (тады яна выдавалася на рускай мове) перабрацца са Смаленска ў Мінск, як БССР робіцца Беларуска-літоўскай рэспублікай, а «Звезда» разам з працоўнікамі, у тым ліку Гарэцкім, перавандруе ў Віль-

проблематыку, свядома ставіць перад сабой, як перад мастаком, задачу ўзбагачаць нацыянальную мастацкую традыцыю, уздымаць беларускую літаратуру да ўзроўню больш развітых літаратур. Не ўсё пісьменніку ў аднолькавай меры ўдавалася. Многае засталася на ўзроўні нарыса, замалеўкі, дакумента. Не трэба, аднак, забываць, што М. Гарэцкі актыўна жыў у беларускай савецкай літаратуры толькі ў 20-я гады, ад 30-х гадоў, калі пачалі нараджацца шырокія эпічныя палотны (раманы К. Чорнага, М. Зарэцкага, З. Бядулі), ужо быў адарваным. Адываўшы высылку то ў Вяцкі, то ў Пясочны. Тым не меней нават у тым, што ён напісаў у гэты час, ён як бы закладваў стыльва-жанравыя плацдармы для будучага развіцця беларускай літаратуры.

М. Гарэцкага любілі, сябра-

ПОЦІСК РУК

Заснаваны клуб беларуска-амерыканскай дружбы

На мінулым тыдні ў канферэнц-зале пасяджэнняў Прэзідыума Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь адбыўся сход навуковай і творчай інтэлігенцыі г. Мінска, на якім быў закладзены клуб беларуска-амерыканскай (ці амерыкана-беларускай) дружбы. Назва клуба, што вынесена ў заглавак, пакуль рабочая.

Ініцыятыва закладкі такога клуба зыходзіла ад кіраўніцтва Нацыянальнага навукова-асвет. нага цэнтра імя Ф. Скарыны і Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Кіраўнік цэнтра і старшыня асацыяцыі спадар А. Мальдзіс, выступаючы перад прысутнымі, распавёў пра ўзнікненне такой ідэі і арганізацыйныя праблемы, якія трэба вырашыць. Як заўсёды, кіраўнік Скарынаўскага цэнтра здзіўіў грамаду новымі звесткамі аб беларуска-амерыканскіх узв'язках, гістарычных падзеях. Стала вядома, што ў хуткім часе рыхтуецца да друку праца В. Кіпеля (Беларускі інстытут навук і мастацтва ў Нью-Йорку) «Беларусы ў Амерыцы», з якое беларускі чытач можа даведацца шмат цікавага і карыснага пра ўдзел суайчыннікаў па ўладкаванні амерыканскай культуры і навукі. З гісторыі вядома, напрыклад, што беларус Дзержынскі засноўваў пер-

шую нью-йоркскую гімназію; што Барыс Кіта разлічваў траекторыі палётаў першых амерыканскіх касмічных караблёў і г. д.

Прэзідэнт Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь сп. Л. Сушчэня вітаў сход, падкрэсліў важнасць паразумення маладых пакаленняў беларусаў і амерыканцаў. «У руках моладзі — будучыня нашых краін, таму Акадэмія навук будзе толькі вітаць працу такога клуба», — падкрэсліў прэзідэнт.

З прапановамі па арганізацыі клуба выступілі начальнік упраўлення Міністэрства замежных спраў РБ, У. Шчасны, дацэнт кафедры замежных моў АН РБ сп. З. Перапляціца, намеснік дырэктара ІНАЦ імя Ф. Скарыны сп. В. Рагойша, супрацоўнік Акадэміі навук, старшыня Фонду падтрымкі дэмакратычных рэформ імя Льва Сапегі В. Грыцук і інш. (Выступленні гучалі па-беларуску і па-ангельску. — Ю. Л.).

Супрэзідэнтамі клуба беларуска-амерыканскай дружбы грамада вылучыла і зацвердзіла Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла ЗША ў Рэспубліцы Беларусь сп. Д. Суорца і сп. У. Шчаснага, віцэ-прэзідэнтамі — супрацоўнікаў Скарынаўскага цэнтра сп. А. Анціпенку і сп. Ю. Жалезку, а таксама сп. З. Перапляціцу.

Юрась ЛАГАДА.

1913 год.

проза небагатая ні пісьменніцкімі імёнамі, ні колькасцю і якасцю напісаных твораў. Жанры апавяданняў, навелы толькі-толькі прабівалі дарогу, прарасталі першыя нясмелыя яшчэ парасткі апавесці і романа.

Максім Гарэцкі адным з першых закладаў цагляны ў падмурак беларускай прозы. Ужо першы ягоны зборнік апавяданняў «Руны» (1914) пакэзваў, як заўважылі акадэмік Карскі і пэст Максім Багдановіч, што ідзе мастак самабытны і глыбокі.

У наступных апавяданнях, апавесцях пісьменнік дэманстраваў высокую рэалістычную, псіхалагічную культуру, багатую змацяянальную палітру, адчуванне «рэчавасці», «прадметнасці» жыцця, уздымаў глыбокія пласты гутарковай беларускай мовы, уздымаючы яе на ступень мовы літаратурнай.

Ёсць у дарэвалюцыйнага Гарэцкага апавяданні, якія па майстэрстве псіхалагічнага аналізу, культуры пісьма нават апырэджавалі ў некаторым сэнсе апавяданні нашага найлепшага празаіка Якуба Коласа. Я маю на ўвазе апавяданне «Літоўскі хутарок», напісанае ў 1915 годзе. Дый многія іншыя апавяданні, такія, напрыклад, як «Генерал», «Дзёгаць», «Чарнічка», камедыя «Жартаўлівы Пісарэвіч», упрыгожачь самую развітую літаратуру.

Тэма ўзв'язанасці інтэлігента, які выйшаў з сялянскага, народнага асяроддзя, і народа, драматычнасці, нават трагічнасці самавызначэння гэтага чалавека, бадай, галоўная ў творчасці Максіма Гарэцкага. Ні ў якога другога беларускага пісьменніка яна гэтак ярка, поўна, усебакова не ўвасоблена і не выяўлена.

Мала, вельмі мала часу падараваў Максіму Гарэцкаму лёс, каб да канца раскрыцца, рэалізавацца як пісьменніку, мастаку. У дзевяць адзін год ён выдае зборнік «Руны», і тут жа выбухае першая сусветная

1916 год.

вайна. Вільню ў хуткім часе акупіруюць палякі, Гарэцкаму з горада выбрацца не ўдаецца, ён выкладае беларускую літаратуру ў гімназіі, на розных курсах. Нарэшце, як «камуністычны агент», трапляе ў турму, у слаўтыя Лукішкі.

І зноў жа, чатыры віленскія гады не прападаюць марна для беларускай літаратуры. Яшчэ ў 1920 годзе Максім Гарэцкі стварае «Гісторыю беларускае літаратуры», бліскучую кнігу, што вытрымала чатыры выданні (сёння мы маем пятае) і не страціла ні свайго навуковага, ні пазнавальнага значэння. Дзякуючы дзейнасці Гарэцкага — падпольшчыка мы маем раман-хроніку «Віленскія камунары», створаную ўжо ў Вяцкай высылцы і напісаную вельмі мякка, хораша, чалавечна, без ніякай злосці на несправядлівыя ўдары лёсу.

Дзе б ні быў гэты чалавек, у якія б цяжкія абставіны ні трапляў, ён заўсёды і ўсюды самааддана, самаахвярна служыць беларускай ідэі і роднаму народу. З дзяцінства зачараваны беларускай народнай песняй, казкай, мастацкім словам беларусаў, якое дайшло да яго са старонак «Нашай Нівы», ён роднай літаратуры прысвячае жыццё. Па сваіх грамадскіх поглядах М. Гарэцкі быў сацыялістам і дэмакратам.

М. Гарэцкі нёс у нашу літаратуру праблемнасць, да якой, як справядліва сцвярджае крытык Д. Бугаёў, «не заўсёды ўзнімаліся яго папярэднікі і часткова нават папленнікі на літаратурнай ніве».

Герой твораў М. Гарэцкага ўпарта імкнецца дакапацца да ісціны, да пазнання сутнасці жыцця, таямніц чалавечай душы, бясконца разважаюць пра сэнс жыцця («адкуль свет, адкуль што»; «адкуль усё і што яны») і гэтак далей.

Пісьменнік-аналітык па складзе таленту, М. Гарэцкі як бы прывіваў нашай, у нядаўнім мінулым сялянскай літаратуры інтэлектуальна-філасофскую

1928 год.

валі з ім, трымаліся як роўныя з роўным Янка Купала і Якуб Колас.

Прыходзіцца нават сёння здаіўляцца феномену М. Гарэцкага. Ён закончыў толькі каморніцкае вучылішча. Трохі павучыўся ў Археалагічным інстытуце ў Смаленску. Тым не меней быў бадай што самым адукаваным чалавекам сярод нашых старэйшых пісьменнікаў. Разам з братам Гаўрылам Іванавічам склаў першыя беларуска-рускія слоўнікі, пісаў крытычныя артыкулы, літаратурна-навуковыя працы, складаў для настаўніцкай выпіскі па літаратуры, збіраў і друкаваў народныя песні нават з нотамі.

М. Гарэцкі з неадступнай увагай сачыў за развіццём розных плыняў маладой савецкай беларускай літаратуры. «Маладняк», «Узвышша», спроба стварэння беларускага «Лёфа» па вобразе таго, які ўзначальваў Маякоўскі, іншых пісьменніцкіх групавак, займалі, цікавілі яго як крытыка і тэарэтыка літаратуры. І не толькі як крытыка і тэарэтыка. Пад крылом М. Гарэцкага, у той час, калі ён узначальваў кафедру беларусказнаўства Горцаўскай сельскагаспадарчай акадэміі, узмацнілася, расквітнела аршанская філія «Маладняка», паляцелі ў творчы вырай шматлікія маладыя таленты.

Цяжка пераацаціць значэнне для беларускай літаратуры, культуры такіх прац М. Гарэцкага, як «Маладняк за пяць гадоў. 1923—1928», «Беларуская літаратура пасля «Нашае Нівы», «Якуб Колас пасля Кастрычніка», «Наш тэатр», «Бядуля пасля Кастрычніка», «Вінцук Дунін-Марцінкевіч», «Доктар Францыск Скарына», «На ўгодкі па Багдановічу» і шматлікія іншыя — гэта цэлы наш літаратурны ўніверсітэт.

Само кароткае жыццё Максіма Гарэцкага — сучэльны подзвіг. Высокі подзвіг служэння сваёй радзіме, народу, сваёй «матцы-зямлі Беларусь».

Іван НАВУМЕНКА.

ГІСТАРЫЧНАЯ НАВУКА І АДРАДЖЭННЕ

І Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў «Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь» (новая канцэпцыя і падыходы), ініцыятарамі і арганізатарамі правядзення якой выступілі гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Інстытут гісторыі Акадэміі навук Беларусі, на заключным пасяджэнні была пераўтворана

ў кангрэс, што прыняў рашэнне аб стварэнні Асацыяцыі гісторыкаў Беларусі. Тым самым робяцца сур'ёзныя захады па развіцці гістарычнай навуны дзеля патрэб нацыянальнага Адраджэння. Была ўнесена прапанова аб наданні гістарычнаму факультэту Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта статусу навучна-метадычнага цэнтра.

ЦІ ПАРАЗУМНЕЕМ...

Якія цудоўныя найменні давалі нашы продкі рэкам, азёрам, урочышчам! Такое ўражанне, што Палессе ў даўніну насялялі толькі пазты. Прыслухайцеся: Прыпяць, Ясельда, Гарынь, Стаход, Неслуха, Лань... А назвы вёсак? Вось толькі некаторыя з іх у Іванаўскім раёне: Дастоева, Дружылавічы, Моладава, Баравая, Вярхуце, Святаполка... За кожнай назвай стаяла нешта канкрэтнае. Мы і сёння можам пазнавацца, чаму вёску называлі Заруддзе або Залядынне, Беразяны або Пясчанка.

Усё гэта—наша гісторыя. А ў гісторыі, як вядома, нічога не можа змяніць. І тым не менш знаходзіліся надзеленыя ўладай пустадомкі, якія сіліліся многае падправіць, змяніць. Яны не лічыліся ні з гісторыяй, ні з народнай мясцю. Прыкладаў таму — ня мала.

Здаўна жыла была на Палесці вёска Бяслібчы. Яе хаты стаялі на пясчаным узгорку па правы бок старой брукаванкі Іванава—Пінск. Хаты, праўда, і цяпер стаяць, а васьм вёскі з такой назвай ужо няма.

— Бяслібчы? Хіба можа быць у сацыялістычнай краіне вёска з такой назвай? — рубам паставілі пытанне аматары выпраўляць гісторыю. — Трэба неадкладна змяніць гэтую жабрацкую мянушку!

І змянілі. Паляцеў пад адхон указальнік «Бяслібчы», а на яго месцы ўстаноўлены новыя — «Сасновічы». Дзякуй,

што хоць не імя 26-ці бакінскіх камісараў.

Гадоў колькі таму мне давалося быць на сходзе ў калгасе «Зара камунізму», дзе на поўным сур'ёзе абмяркоўвалася пытанне аб перайменаванні вёскі Яечкавічы.

— Што гэта за назва?—абураліся ініцыятары перамен. — Калісьці тут балоты былі непразныя... Толькі дзікія качкі плавалі... Людзі палываннем жылі ды яшчэ яйкі збіралі... Цяпер жа балот няма, а вёска так і засталася Яечкавічамі. Хіба ж можна крочыць у камунізм з такой недарэчнай назвай?

— А як жа мы яе назавём?—зварнуўся да вяскоўцаў старшыня калгаса І. Савенка.

Як нярэдка бывае ў такіх выпадках, першым да трыбуны падскочыў падхалім — невысокі шчупленькі чалавечак з адтапыранымі, як у кажана, вухамі:

— Усе мы паважаем нашага старшыню Івана Іванавіча. Давайце вёску назавём у яго гонар — Іванаўкай.

У старшыні калгаса хапіла розуму не паддацца на гэтую спакусу:

— Калі іншых прапаноў няма, то няхай лепш старая назва застаецца.

Можа, гэта адзіны прыклад, калі задума з перайменаваннем правалілася. У большасці ж выпадкаў усё праходзіла без якіх-небудзь цяжкасцей. А мяняючы назвы вуліц наогул ніхто ні з кім не раіўся. Усё за-

лежала ад абмежаванай фантазіі кіраўнікаў.

Па назвах нашых вуліц прыезджы чалавек ніколі не здагадаецца, што ён трапіў у беларускі горад. Вазьміце хоць наш раённы гарадок Іванава. Каб не адстаць ад моды, тры яго галоўныя вуліцы названы так: Леніна, Савецкая, Карла Маркса і далей: Камсамольская, Інтэрнацыянальная, Кірава, Фрунзе, Крупскай, Горкага, Калініна, Маладагвардзейская, 50 год Кастрычніка, Будзённага... А дзе ж тут што-небудзь беларускае? Есць! Вуль да рэчкі Самаранкі прытуліліся тры невялікія хаткі—гэта вуліца Янкі Купалы! Ах, якая шчодрасць да беларускага!

А ў Іванава ж пахаваны наш знакаміты зямляк Напалеон Орда—добра вядомы ў Еўропе мастак. Усе мы павінны ганарыцца ім. Але што бяспамятным да гэтага. Яшчэ не так даўно, у застойны час, расшыраючы вуліцу Савецкую, магілу Н. Орды сцерлі з твару зямлі, нават надмагільную пліту, кажучы, выкарысталі пад фундамент нейкай пабудовы. Наўрад ці цяпер можна што-небудзь паправіць. Дык хоць бы кіраўнікі горада рашыліся назваць гэтую вуліцу імем вядомага зямляка. Не. Ніхто не рашаецца. Маўляў, для гэтага патрэбны сродкі. Бачыце, калі мянялі гістарычныя назвы, тады аб матэрыяльных затратах ніхто нават не заікаўся. А цяпер—гэта галоўны аргумент—трэба спачатку людзей накарміць, а по-

тым за адраджэнне беларускасці брацца».

Няўжо усё ўпіраецца ў матэрыяльныя затыры? Не. Тут справа, як кажуць, больш далікатная. Многія кіраўнікі (яны і раней былі кіраўнікамі!) усё яшчэ спадзяюцца на зварот да нядаўняга мінулага. А той-сёй і пабойваецца. Вось жа і вершык ходзіць па людзях:

Товарищ, верь: пройдет она,
И демократия, и гласность,
И государственная
Безопасность
Заломнит ваши имена.

Такім чынам, адраджэнне адкладваецца.

А тым часам мы з'яўляемся сведкамі новай хвалі найменаванняў. Як грыбы ў асеннім лесе пасля цёплага дажджу, растуць у суверэннай Беларусі розныя аб'яднанні, гандлёва-пасрэдніцкія прадпрыемствы. Якія ж ім даюцца найменні? Палюбуйцеся: «Багіс», «Інтэл», «Віцына», «Галс», «Калібры». Гэты пералік можна доўжыць і доўжыць, але нічога беларускага тут не знойдзеце. То, можа, гэта ўсё заморскія фірмы, і гандлююць яны нейкімі экзатычнымі таварамі? Нядаўна я пацікавіўся, чым гандлюе, напрыклад, створанае ў Іванава малое прадпрыемства з загадкавай назвай «Інтэлс? Аказваецца, адходамі ад перапрацоўкі ячменю на соладавым заводзе, можна сказаць мякінай, якая ідзе на корм свінням. За тое назва якая!

Божа літасцівы, адкуль на нас такое насланне? Ці паразумеем мы калі?

Аляксей КАУКО.

г. Іванава.

ХТО МЫ?

Мітынгавая актыўнасць апошнім часам апусцілася практычна да нулявой адзнакі. І таму самы час, каб памяркова паспрабаваць асэнсаваць сённяшні дзень, паглядзець, якія здабыткі атрымаў дэмакратычны рух, якая яго чакае перспектыва.

Я разумею, што гэтым пытаннем займаюцца прафесіяналы-палітолагі, але і нам у звычайнай глыбінцы неабавязка, што адбываецца ў рэспубліцы. Мяне асабіста цікавіць не знешні бок наступіўшага «штэлю» ў грамадстве, а прычыны, якія прывялі да гэтага стану. Нездзе ў глыбіні душы зведваю задавальненне ад гэтага «штэлю», бо адчуваю фізічную і маральную стомленасць. Усё часцей з'яўляецца жаданне адгарадзіцца ад палітычнага вярхалу ў друку, на тэлебачанні, на радыё.

Напэўна, гэта і ёсць галоўная прычына наступіўшага «штэлю» ў грамадстве. Вычарпала сабе тая выбуховая зыффарыя палітычнай актыўнасці, якая ў свой час добра-такі напалохла партыйна-гаспадарчую камуністычную большасць у Вярхоўным Савеце, і яна прагаласавала за прыняцце некалькіх законаў (напрыклад, аб дзяржаўнай сімволіцы, аб дзяржаўнасці беларускай мовы), за якія б ніколі не прагаласавала б сёння.

Карыстаючыся вайскавай тэрміналогіяй, гэтая большасць вымушана была адступіць, але ў хуткім часе зрабіла перагрупіроўку сіл і цяпер перайшла ў наступ. Утвораны палітычныя партыі і аб'яднанні камуністыч-

нага вераспаўдання, амаль цалкам падпарадкаваны кіруючым пракамуністычным структурам (як бы яны сабе ні называлі) сродкі масавай інфармацыі.

А што датычыцца раённага друку, дык ён проста трапіў у аброць учарашніх камуністычных функцыянераў. Гэта вельмі добра бачна на прыкладзе слаўгарадскай раёнкі з архаічнай назвай «Ленінскае слова».

Рэдактарам газеты працуе В. Ігнатава — былы сакратар Слаўгарадскага РК КПБ па ідэалогіі. Тое, што яна перарэгістравалася ў ПКБ — гэта яе асабістая справа. Тое, што яна моліцца камуністычным ідалам — гэта таксама яе асабістая справа. Але тое, што яна ўвела камуністычную цэнзуру ў газету, якая з'яўляецца органам раённага Савета народных дэпутатаў,— гэта яскравы прыклад, чаго дамагаюцца гэтыя «кабаронцы» народа.

Здзіўляцца гэтаму не трэба. Інакш яно і быць не можа, бо старшыня райвыканкама Л. Бубноў — былы другі сакратар Слаўгарадскага РК КПБ, а сярод членаў райвыканкама — учарашнія функцыянеры райкама. Вось і шчыры рэдактар раёнкі ў створаных ёй умовах найлепшай спрыяльнасці, распаўсюджвае скампраметаваную камуністычную ідэалогію.

Уперадзе — новыя выбары. Няцяжка ўявіць, якую пазіцыю зойме раёнка пад кіраўніцтвам такога рэдактара, якая не мае, што граха таіць, прафесійнай журналісцкай адукацыі, але затое скончыла найвышэйшую на-

вучальную ўстанову — ВПШ...

І непакоіць мяне думка: няўжо людзі вёскі настолькі абзволіліся і змірыліся, што ізноў прагаласуюць на выбарах за кандыдатаў ад камуністычнай наменклатуры? Няўжо ізноў прададуць свой лёс за бутэльку гарэлкі і кавалак кілбасы, якія ім абавязкова падкінуць няпярэдадні галасавання?

Няўжо не задумаюцца людзі, асабліва вяскоўцы, не перабяруць сваё жыццё год за годам, дзень за днём і не ўбачаць, што тыя, хто пазбавіў іх чалавечага жыцця, робяць усё, каб яны яго ніколі і не убачылі? Няўжо не зразумеюць, што сваёй прыгоннай працай кормяць плойму дармаедаў-чыноўнікаў розных узроўняў, якія, каб захавалі свае пасады, існуючую сістэму, дураць іх, сцвярджаючы, што толькі калгасы гарантуюць людзям забяспечанне жыццё?

А чаму Вярхоўны Савет не прымае закон аб зямлі, які б гарантаваў роўныя правы і калгасніку, і фермеру, і земле-робчому кааператыву? Чаму нічога не робіцца з боку ўрада, каб вырабілася сельскагаспадарчая тэхніка і для фермерскіх гаспадарак?

Ды ўсё па той жа прычыне: каб сядзець на людскім карку! Бо калі вы адчуваеце сабе гаспадарамі, дык хутчэй зразумеете, што сапраўдны гаспадар вырашае сам, што яму рабіць. Пры існуючай сістэме чыноўнікі круцяць калгаснікам, як цыган сонцам.

Імпатэнтамі ад нацыянальнай культуры зрабілася большасць вясковай інтэлігенцыі — настаўнікі. Калі раней, у часы малодсці Янкі Купалы і Якуба Коласа, настаўнікі былі захавальнікамі нацыянальнай куль-

турнай спадчыны і неслі гэтае багацце людзям, дык сёння нават выкладчыкі роднай мовы і літаратуры ўсяго толькі адбываюць свае гадзіны ў школе...

Неяк на адным з пасяджэнняў гарвыканкама разглядалі пытанне аб стане пераходу на беларускую мову навучання ў дзіцячых садках і школах, падначаленых гарадскому Савету. Усе пагадзіліся, што патрэбна ўтварыць у Слаўгарадзе Таварыства беларускай мовы. Выканкам гарсавета прапанаваў райану сумесна пачаць гэтую справу. Я выступіў у мясцовым друку, зварнуўся да выкладчыкаў роднай мовы і літаратуры, спадзеючыся, што яны адгукнуцца. Але ніхто не прыйшоў у гарсавет, каб абмеркаваць гэтае пытанне: ні выкладчыкі, ні кіраўніцтва райана.

Зрэшты, няма чаму здзіўляцца, бо не пачуў у службовых пакоях райана беларускага слова. Дарэчы, чацвёрты год як беларуская мова з'яўляецца дзяржаўнай, а ўся справаздача ва ўсіх установах ідзе на рускай мове. Пячаткі ў Саветах з былым гербам, які не існуе...

І, крыў Божа, калі змогуць прыхільнікі «велькаго і могуцего русскаго языка» працягнуць у Вярхоўным Савеце закон аб двухмоўі, калі другой дзяржаўнай мовай стане руская мова! Застанецца тады беларуская мова і культура ў фальклорных ансамблях, як цікавая экзотыка для турыстаў з «белокаманной».

Людзі, задумайцеся: ХТО МЫ?

Ф. ШКІРМАНКОУ,
старшыня Слаўгарадскага
гарадскога Савета
народных дэпутатаў.

«ЗАРАНКА» НЕ ПАВІННА ЗГАСНУЦЬ

Мы — бацькі адной з груп беларускага дзіцячага садка № 376 «Заранка» Савецкага раёна. Таго самага напаяўлендарнага садка, які яшчэ на пачатку 80-х гадоў дбаннем педагагічнага калектыву і бацькоў стаў — насуерак процідзеянню многіх гора-кіраўнікоў ад асветы — сапраўды беларускім. За гады стварыўся ўнікальны нацыянальны агмень, які вабіў беларускамоўных дзяцей і бацькоў з усяго горада. Шмат хто з нас, не зважаючы на няручнасці, возіць сюды дзяцей здалёк — дзіцячага беларускамоўнага дзіцячага асяроддзя, якое дапамагае маленькаму чалавеку не страціць матчыную мову, захаваць сваю годнасць у чужамоўным акружэнні урбанізаванага жыцця.

У многіх садках цяпер прыкладаюць вялікія намаганні, каб хоць часткова стварыць для дзяцей нацыянальнае асяроддзе. А ў нас яно натуральнае, і па-беларуску гавораць усе супрацоўнікі — ад загадчыцы да кухара. Садок стаў жывым узорам таго, што павінна быць беларускае выхаванне ў горадзе не толькі магчымае, але і плённае, што пацвярджаюць шматлікія публікацыі, тэле- і радыёперадачы пра «Заранку».

Але зусім нечакана над дзіцячым існаваннем садка, ягонага калектыву і мікракалектываў нависла пагроза, якая лішні раз засведчыла абывацкае бюракратыі да справы адраджэння беларушчыны.

Будынак вымагае рамонт. Кіраўніцтва нашага Савецкага райана ўпарта настойвае на гадзім капітальным рамонтзе з размеркаваннем на час рамонт дзяцей па розных садках і частковым працаўладкаваннем выхавальнікаў. У выніку чаго садок нішчыцца назаўсёды.

Чыноўніку няма клопату, што парываецца шматгадовая традыцыя плённага выхавання суладдзя дзяцей, бацькоў і выхавальнікаў. Чыноўнік накатае справаздачу пра «беларусізацыю», а сам цвёрдым расчыркам прыраўняе той жывы (і не ва ўсім яму паслухмяны) асяродак, у якім нармальна пачуваюцца і не камплекуюць беларускамоўныя дзеці.

Мы спадзяёмся, што нашыя дзеці не страцяць адзін другога, што іх не «раскідаюць» у чужамоўныя калектывы. Хацелася б верыць, што нацыянальныя прыярытэты ў выхаванні не з'яўляюцца чарговай бюракратычнай гульнёй... Давайце менш гаварыць пра Беларусь наогул, а зробім канкрэтную справу для маленькіх беларускамоўных жыхароў сталіцы — будучых годных грамадзян Беларусі.

І. АДАМЧУК, В. БАБКОВА,
Г. БАТАЛЕНАК,
Т. ВАУЧОК, А. ВЯЧОРКА,
С. ЖЫНКІНА, В. ІВАШКЕВІЧ,
усяго — 104 подпісы.
г. Мінск.

НА ШЧАСЦЕ, ЛІДЭРЫ Ё НАС ЁСЦЬ...

Нядаўна дыктар «Радыефакта» з уласцівым яму штучным аптымизмам паведаміў нам, што ў Беларусі няма лідэраў, што ў выніку апытання пэўнага пласту чынавенства нашым лідэрам мог бы быць вядомы ўсім Назарбаев. Да слова, сярэд якасці мяркуемага прэзідэнта Беларусі забыліся на тая, ян часнасць і патрыятызм.

Нейкая рацыя ў адказах ёсць. Сённяшнія кіраўнікі Беларусі на лідэраў не цягнуць. Гадаванцы КПСС-КПБ, вышкленыя

партшколамі, яны маглі быць «важакі» (быццам гамонка ішла пра гайно сабак ці вучую зграю — тэрмін дужа тонкі) альбо «правадырамі».

Як вядома, палітычны лідэр гартуецца ў палітычнай барацьбе. Якая палітычная барацьба магла быць пры таталітарным рэжыме, калі ўсё вырашалася на палываннях ды ў саўнах? Так і абыходзіліся мы адным непагражымым «генеральным сакратаром». Але час паяняўся. Палітычнаму рынку

сапраўды патрэбны лідэры. Думаю, што людзі з якасцямі беларускіх лідэраў у нас ёсць, не могуць быць. І тое, што звонку іх як бы і не відаць, моцна насцярожвае. Ці не паказчык гэта моцнай ступені таталітарнасці нашага цяперашняга рэжыму? Ці не з'яўляецца ён атрутным для дэмакратыі і дэмакратычнага ўчынку? Благіраванне апазіцыйных сіл сродкамі масавай інфармацыі краіны, эфірны імперыялізм суседняй дзяржавы — размыванне на-

шых нацыянальных інтарэсаў інтарэсамі чужых дзяржаў — усё гэта не спрыяе ідэнтыфікацыі сябе з якім-небудзь нацыянальным дзеячам. Такая небяспечная сітуацыя задавальняе непрыяцельную беларушчыну ўнутры краіны і за яе межамі.

Вядома, калі няма лідэраў, то іхняму прэм'еру можна ляпаць на шыю па плычы, выгаворваць яму за што-небудзь. Можна на самым высокім урадавым узроўні некалькі разоў ездзіць у Маскву і там выпрошваць патрэбную нам нафту. Раз няма лідэраў, то лепей панургавым статкам пайсці ўслед за пер-

шым сустрэчным бараном — перачытайце Рабле, куды ён завёў.

На шчасце, лідэры ў нас ёсць. Пры дэмакратыі лідэр неабавязкова атаясамляецца з усёй нацыяй. Вуль на Захадзе нольні прэзентаў галасоў набіраюць на выбарах нават найбольш вядомыя! Часам ледзь болей за палову. А іх жа ведаюць усе! Што ж тут казаць пра нашых замоўчаных ды абылганых...

Мікола БУСЕЛ,
Светлагорскі раён,
в. Дуброва.

Анкета «ЛіМа»

На пытанні, што тычацца творчасці Максіма Гарэцкага, ужо адказалі многія з тых, да каго звярнулася рэдакцыя. У сённяшнім, юбілейным нумары — працяг анкеты.

1. Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага?
2. Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным, сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста?

«Нікому не кажы, што чытаў...»

1. Я — студэнт трэцяга курса Гомельскага тэхнікума будаўнічых матэрыялаў. Штудзірую тэхнічныя дысцыпліны, хімія розных было штук пляць. Але глытком паветра, радасцю для мяне была беларуская мова. Яе выкладаў Міхал Міхалавіч Сасноўскі — высокі, сутулы, нязграбны, але вясёлы, дасведчаны чалавек. Мы любілі яго, асабліва я, і ён адчуваў гэта. У нас Сасноўскі падрабляў, асноўная яго праца — у педтэхнікуме. Шчыры беларус, ён рыхтаваў настаўнікаў, якія

маглі б выкладаць па-беларуску. Метода яго — дыктанты і сачыненні. Натуральна, у яго не хапала часу і сілы правярць усе сшыткі, і ён, напэўна, не ўпершыню практыкаваў такую дапамогу сабе — запрашаў лепшага студэнта для праверкі сачыненняў і дыктантаў. Выбраў мяне. І я кожную нядзелю хадзіў да Сасноўскага ў яго драўляны дом і правяраў сшыткі. Праца пакутная: памылак процьма, ад чырвонага алоўка гарэла ў вачах. За работу атрымоўваў я, галодны

студэнт, смачны абед і пяцёрку. Але была яшчэ адна ўзнагарода, можа, самая каштоўная: Сасноўскі даваў мне чытаць кнігі беларускіх пісьмennisкаў, часам такіх, пра якіх я да таго не чуў. Браць з сабой не дазваляў, чытаў я ў кароткіх перапынках паміж праверкамі дыктантаў і ў гадзінным паслябедзенным адпачынку, калі гаспадар, выпіўшы чарку, тут жа ў сваім маленькім кабінце засынаў на канапе і смачна хроп.

Цяпер разумею: гэта быў

высокі давер — даць мне Максіма Гарэцкага зімой 1938-39 гадоў. Не чытаў я — глытаў з прагнасцю: як можна больш!

Сасноўскі папярэдзіў, хаваючы кнігі: «Нікому не кажы, што чытаў Гарэцкага».

Гэта мяне скаланула, можа, і спалохала.

— А што, і ён — вораг народа?

— Браце ты мой, не ўсе ворагі, чые кнігі зніклі з бібліятэкі. Людзі разбярэцца.

У наступную нядзелю я сам папрасіў пачытаць Гарэцкага. Сасноўскі прылажыў пальцы да вуснаў: маўчы! Але кнігу даў, папярэдзіўшы:

— Каб жонка мая не ўбачыла, а то апынецца кніжка ў грубцы.

Жонка асцерагала свайго рызкоўнага «нацдэма».

У такіх умовах я ўпершыню пазнаёміўся з Максімам Гарэцкім. Пасля ажно 15 гадоў не мог раздабыць ніводнай яго кнігі.

Канец 1953 года. Мы з Пятром Глебкам атрымалі кватэры ў адным доме, у адным пад'ездзе. Суседства добра зблізіла нас, пра што я пісаў ва ўспамінах пра Пятра Фёдаравіча.

Я прыйшоў да яго, калі ён разбіраў сваю багатую бібліятэку, якая перажыла вайну. У кучы кніг я ўбачыў Максіма Гарэцкага, ажно тры зборнікі. І з дазволу Глебка прачытаў іх з прагнасцю і ўвагай маладога пісьмennisка, якому хацелася адкрыць усю беларускую лі-

таратуру. Шчаслівая сённяшняя маладыя, што маюць магчымасць усё адкрываць, усё чытаць без аглядакі!

2. Аб значэнні звароту Максіма Гарэцкага ў нашу класічную спадчыну хораша сказаў многа гадоў назад Алесь Адамовіч:

«Быццам вярнулася з далёкага небыцця ў сваю сістэму велізарная зорка і адразу пачала гравітацыйна ўплываць на ўсю сістэму і на кожную планету паасобку — і на тыя таксама, што з'явіліся, узніклі за час, пакуль зорка адсутнічала».

Што мне хочацца дадаць, адказваючы на пытанне? Я катэгарычна не прымаю агульнага адмаўлення, аплёўвання літаратуры савецкага часу, што спрабуюць рабіць некаторыя залішне заўзятыя звяргалінікі. Створана вялікая літаратура, якая складала і складае аснову нацыянальнай культуры. Без яе, без гэтай літаратуры, мы муслі б пачынаць ледзьве не з нуля, з вытокаў, маючы глыбокі правал. Але прызнаем, што сацрэалізм многіх з нас рабіў рамантыкамі. Мы адступалі ад традыцый Купалы, Коласа, Гарэцкага, ад традыцый рускай класічнай літаратуры. А яны, гэтыя традыцыі, вымушаюць нас вярнуцца да суровага рэалізму, ды крытычнага рэалізму — да той высокай праўды аб жыцці народа, якая вызначальна была ў творчасці нашых класікаў.

Іван ШАМЯКІН.

Паперадзе нас

Адкрыў для сябе М. Гарэцкага ў Львове, дзе ў бібліятэках І. Свянціцкага, «Рідкісна кніга», навуковай кніжніцы імя Стэфаніка штовечар чакалі мяне творы-помнікі, якія яшчэ і сёння не заўсёды ўдаецца прачытаць у Мінску. Такім чынам курсант факультэта журналістыкі Вышэйшага ваенна-палітычнага вучылішча вяртаўся да беларускасці, змагаўся са сваёй псеўдаінтэрнацыяналісцкай замшэласцю. І «Гісторыя...» і «Хрэстаматыя...» М. Гарэцкага чыталіся нібы тэкст адваротнага боку медаля, за якім, здавалася, навечна была схавана вя-

лізная спадчына нацыі. Потым, чытаючы «Камароўскую хроніку», завёў сабе сшыткі для слоўніка, куды ўпісваліся каларытныя словы-жарынікі Максіма Гарэцкага. І як было сумна і няўцешна чытаць пасля Гарэцкага многія праявічныя рэчы іншых творцаў, дзе героі мовяць гэтаксама, як і сам аўтар, дзе не чуто жывога дыхання мовы — адно яе закалькванасць, закратаванасць... Да таго ж — яна яшчэ была і прадэсталявана жорсткімі фільтрамі сацрэалізму. Яшчэ больш прыцягальнай стала для мяне постаць М. Га-

рэцкага тады, калі, зацікавіўшыся беларускім культурна-асветным рухам у даваеннай Латвіі, нечакана выявіў яго прысутнасць у Дзвінску (Даўгаўпілсе). Пасля таго, як ён у студзені 1922 г. быў арыштаваны польскімі ўладамі, пасаджаны ў Лукішкі, а потым «без суда, са здэкам, быў выкінуты з Вільні ў нейтральны Пас паміж польскімі і літоўскімі фронтамі» (гл. «Аўтабіяграфію» М. Гарэцкага), і апынуўся ў Коўне — яго ратаваў Канстанцін Барысавіч Езавітаў, аднагодка Гарэцкага, былы дзеяч БНР, на той час адзін з кіраўнікоў беларускага культурна-асветнага таварыства ў Латвіі «Бацькаўшчына», інспектар беларускіх пачатковых школ Беларускага аддзела пры Міністэрстве асветы Латвіі. К. Еза-

вітаў «выпісаў» Ігната Дварчана з Вільні, а Максіма Гарэцкага з Коўна на летнія шасці-тыднёвыя курсы Беларускага таварыства для настаўнікаў — будучых выкладчыкаў Дзвінскай і Люцынскай беларускіх гімназій. І вось у кнізе К. Езавітава «Беларускае культурна-асветнае т-ства Бацькаўшчына» (Рыга, 1932) бачу аблічча лектара М. Гарэцкага на фотаздымку, які падпісаны так: «Беларускія Дзяржаўныя Аднагодковыя Вучыцельскія Курсы ў першы год працы ў Дзвінску». Праз некалькі старонак аўтар К. Езавітаў змяшчае партрэт М. Гарэцкага з подпісам: «Максім Гарэцкі, аўтар «Гісторыі Беларускае Літаратуры», выкладчык літаратуры на Дзяржаўных Беларускіх Вучыцельскіх Курсах у 1922 г.»

Максім Гарэцкі ў Дзвінску напісаў апавяданні «Салдат і яго жонка», «Каменацёс», «Свецкі чалавек», «Не адной веры». Але мне хочацца адзначыць яшчэ адну вартасць тых дзвінскіх ратоўных для яго тыдняў. Ён перадаў у душы тамтэйшых беларусаў-асветнікаў такое свяцэнне, якое, як прызнаецца 96-гадовы паэт і настаўнік з-пад Індры, і па сёння падтрымлівае аuru беларускасці на латгала-крывіцкім памежжы.

І я веру, што М. Гарэцкі не толькі з намі, але і паперадзе нас. І ў адраджэнні Краіны мы сыходзім з ім усё бліжэй і бліжэй.

Сяргей ПАЏІЗНІК.

Працаваў да самазабыцця

1. У другой палове пяцідзесятых гадоў, дакладней, пасля XX з'езда партыі. Тады якраз ішла рэабілітацыя многіх, хто быў у свой час беспадстаўна арыштаваны, рэпрэсаваны. З падвалаў «спецхрана» падымаліся на свет божы кнігі, часопісы, газеты, якія прэляжалі там, здавалася, вечнасць. Цэлыя горы! Частку іх я бачыў, калі заходзіў у кабінет беларускай літаратуры, што быў на другім паверсе ў Ленінскай бібліятэцы. У гэтым кабінце працавалі дактары, кандыдаты навук, аспіранты, але знаходзілася іншы раз і мне, студэнту, месца. Менавіта там у тыя гады я пазнаёміўся ўпершыню з творчасцю многіх беларускіх пісьмennisкаў, у тым ліку і з творчасцю Максіма Гарэцкага празайка, крытыка, філосафа.

У 1960 г. Дзяржаўнае выдавецтва БССР выдала невялікую кніжачку прозы пісьмennisка пад назваю «Выбранае». Прызнацца, калі я прачытаў яе змест, аж узлаваўся — туды не трапілі лепшыя творы выдатнага мастака. У тым самым годзе Янка Брыль і Янка Скрыган запрасілі мяне на працу ў аддзел прозы часопіса «Полымя». І, прыйшоўшы туды, я адразу ж пачаў шукаць магчымасці пазнаёміць

чытачоў як найпаўней з творчасцю любімага мною пісьмennisка. На маю радасць, выявілася, што, апроч надрукаваных, выдадзеных яго твораў, было шмат зусім невядомых, яны ляжалі ў рукапісах. Прычым, многія з іх захоўваліся не толькі ў сям'і Максіма Гарэцкага, якая жыла ў Ленінградзе, але і ў архівах. Помню, якое незабыўнае, светлае ўражанне зрабіў на мяне раман «Віленскія камунары», — яго прывёз у рэдакцыю «Полымя», перадрукаваўшы, як умеў, адным пальцам на машыны, былы рэдактар заходнебеларускага штоквартальніка Янка Штутовіч. Уразіў ён мяне перш за ўсё глыбінёй аналізу і паказам падзей, вобразаў, што паўставаў з яго старонак. І, вядома ж, мовай — крынічнай, жывой, сапраўды беларускай. Само жыццё, адвечнасць, здавалася, дыхалі з кожнага радка, кожнага слова. Па манеры пісьма, кампазіцыі, сувязі з мінулым, думках раман быў куды больш сучасны, чым многія з твораў, што ляжалі ў рэдакцыі, чакалі сваёй чаргі. Словам, для мяне «Віленскія камунары» былі падзеяй. Раман, на жаль, нялёгка клаўся на старонкі часопіса. Як, дарэчы, і іншыя творы Максіма Гарэцкага, што друкаваліся потым з яго літаратурнай спадчыны. Жылі яшчэ некато-

рых з тых, хто імкнуўся зрабіць з пісьмennisка «ворага народа», заганяў яго на той свет, хто не хацеў яго рэабілітацыі. Помню, як я, будучы жэурным па нумары, даказаў у Галюліце, што адзначаныя чырвоным алоўкам мясціны ў гэтым рамане ніякай пагрозы савецкай уладзе не нясуць, іх трэба пакінуць. Не дапамагло! Калі раман быў надрукаваны, каб зняславіць пісьмennisка, паднята было з архіваў пісьмо Максіма Гарэцкага Л. Жалігоўскаму — начальніку Сярэдняй Літвы, якое пісьмennisка напісаў 1 ліпеня 1921 г. і ў якім прасіў дазволу на выданне штотыднёвіка «Беларускія ведамасці». Пісьмо гэтае ўстаўлена было ў даклад першага сакратара ЦК КПБ К. Т. Мазурава, які ён зачытаў на нарадзе работнікаў культуры, вось, маўляў, каго друкуе «Полымя». Не, у рэдакцыі часопіса не разгубліся, там працавалі людзі, якія ведалі, што такое літаратура, што значыць для Беларусі Максім Гарэцкі. І рабілі ўсё, што ад іх залежала, каб творчасць яшчэ аднаго класіка дайшла да чытача. Імёны гэтых людзей не лавінны быць забыты — гэта Максім Танк, Янка Скрыган, Іван Пташнік, Алесь Бачыла, Алена Шарахоўская. Шмат дапамаглі рэдакцыі Юльян Пшыркоў, Дзмітры Бугаў, Максім

Лужанін і асабліва дачка пісьмennisка Галіна Максімаўна і брат Гаўрыла Іванавіч.

Разам з Галінай Максімаўнай, Гаўрылам Іванавічам, Юльянам Пшырковым і Дзмітрыем Бугаўвым мы рыхтавалі двухтомнік твораў пісьмennisка, прабіваў яго праз самыя розныя інстанцыі. Некалькі разоў чытаў я, кожны раз захапляючыся зноў і зноў, «Камароўскую хроніку», рыхтуючы яе да публікацыі. Ганаруся, што і пяцітомнік Максіма Гарэцкага выходзіў не без майго ўдзелу. Максім Гарэцкі — вялікі пісьмennisка, і, зразумеўшы гэта, я, як і некаторыя іншыя, рабіў усё дзеля таго, каб яго творы не хаваліся ад народа, а як найхутчэй трапілі да чытача. Каб імя яго ва ўсёй сваёй непаўторнасці і значнасці вярнулася ў нашу літаратуру, у свядомасць народа.

2. Максім Гарэцкі быў чалавек вельмі добрай беларускай душы, сціплым па прыродзе сваёй, не абцяжараны ні славай, ні званнямі, ні тытуламі. Увесь нядоўгі век, што быў яму адпушчаны, куды б, у якія краі ні закідава я яго злая доля, ён працаваў да самазабыцця, рабіў усё, што было ў яго сілах, дзеля свайго народа, Бацькаўшчыны. Умеў ён шанаваць і працу тых, хто жыў да яго, хто яго акружаў, хто гэтак жа, як і ён, імкнуўся служыць ідэі нацыянальнага адраджэння, хоць і выбіраў дзеля гэтага свае, адрозныя ад

яго, шляхі. Ніколі, у самыя скрутныя сітуацыі, не выяўляў раздражнення, злосці, а тым больш нянавісці. Павучыцца б гэтаму ў Максіма Гарэцкага некаторым наважэўным сённяшнім лжэпрапокам, хто пнецца, лезе, не маючы на тое ніякіх падстаў, ледзь не ў лідэры нацыі! Але... Не дарэмна ж кажуць: калі Бог хоча пакараць каго, то перш за ўсё забірае ў яго розум... Што ж да творчасці выдатнага мастака слова, дык можна з упэўненасцю сказаць, што яе не чакае лёс твораў шматлікіх падзеньчыкаў, хай сабе і пры званнях, тытулах, з раздзьмутай зіхатлівай, але падманнай славай, што паміраюць на нашых вачах, бо яна, гэтая творчасць, вытрымала выпрабаванне часу, даказала сваю змястоўнасць і каштоўнасць і з кожным годам, з кожным новым паваротам гісторыі набывае ўсё большую і большую вагу. І ў гэтым неўміручасць і веліч самога яе стваральніка. Ва ўсім, да чаго б не дакранаўся мастак, вызначальным быў талент. І яшчэ — крышталёвая сумленнасць, непадкупнасць, на першым месцы заўсёды стаялі інтарэсы справы, народа. Пісьмennisка пайшоў на эшафот, але нідзе, ні ў чым не здрадзіў сабе. Трэба спадзявацца, што подзвіг Максіма Гарэцкага калінебудзь усё ж будзе паналежамаму ацэнены.

Барыс САЧАНКА.

«ДЗЕ ТАЯ ПРАЎДА, ДЗЕ ТАЯ МАНА...»

«Скарбы...» М. Гарэцкага ў «Полымі»

Голас з небяцця і адначасова — голас з вечнасці. Голас Максіма Гарэцкага, стомленага фізічна, спакутананага духоўна, ды па-ранейшаму нязломнага, няскоранага. Колькі пражыта-перажыта, колькі пабачана і перадумана, што настала пара зняцца і падсумаваннем зробленага, бо хто яго ведае, як будзе далей, які яшчэ варункі чакаюць наперадзе. А таму — споведзь, лебядзіная песня:

«Браму скарбаў сваіх адчыняю: падходжу і так, падходжу і гэтак, пасяджу, адсаплюся — зноў адчыняю, псую сабе гумар».

Цяжкая брама, панурал вельмі, завесы на ёй паржавелі, замок папсаваўся, ключ у замку не хоча круціцца, — зардавала мяне.

Падзрона гляджу па баках, асцярожна рыхтую запас тлумачэнняў: можа, госці залчаць, а хто яны будуць?

Чкаю спагаднага, блізкага сэрца, але ж брама адчынена ўсім...»

Так пачынаў М. Гарэцкі свой апошні твор «Скарбы жыцця». Дасведчаны чытач, безумоўна, пра «Скарбы жыцця» не мог не чуць. Прынамсі, хоць бы з кнігі Алеся Адамовіча «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» Першыя ж радкі яе — пра «лебядзіную песню»: «Словамі, вынесенымі намі ў заглавак, пачынаецца апошні твор Максіма Гарэцкага...» Аднак А. Адамовіч, як таго вымагала задума даследавання, пра «Скарбы...» гаворыць мімаходзь, разглядаючы іх толькі ў кантэксце іншых твораў пісьменніка.

Праходзілі гады (згаданая кніга А. Адамовіча пабачыла свет яшчэ ў 1980 годзе), а аўтарскі аўтограф М. Гарэцкага ў архіве Адама рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі АН Беларусі так і ляжаў, як кажуць, без руху, быццам забыты. Нама-

ганні А. Адамовіча і іншых навуковых супрацоўнікаў Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы апублікаваць «Скарбы...» цалкам плённа не давалі. Так і не трапілі яны ні ў Збор М. Гарэцкага ў чатырох тамах, ні ў дадатковыя пяты том. Вяртанне гэтай кнігі (а перад намі сапраўды кніга-роздум, кніга-падагульненне) з небяцця адбылося толькі цяпер: «Скарбы...» і яшчэ некалькі твораў М. Гарэцкага апублікаваны ў другім нумары за сёлетні год часопіса «Полымя»...

Максім Гарэцкі, як вядома, 18 ліпеня 1930 года быў арыштаваны, адпраўлены ў мінскую турму. Пачаліся месяцы допытаў, катаванняў, а пасля высылка ў далёкую Вятку. Там ён жыў з 1931 па 1935 год, пакуль пакутніцкая адысея не атрымала працягу, на гэты раз трагічнага. Як мяркуе дачка М. Гарэцкага Галіна Максімаўна, «Скарбы...» напісаны «не раней сакавіка 1935 года, магчыма, у 1937 годзе». Сапраўды, у творы нямаюць момантаў, якія даюць падставы меркаваць, што так яно і ёсць. Пісьменнік вяртаецца ў маленства і юнацтва, прыгадвае блізкіх яму людзей, хоць і робіць гэта не прама, а завулявана, і ўсё часцей задумваецца, а што ж там, наперадзе, за мройным і такім неакрэсленым далегам. Кожны чарговы крок не столькі дадае ўпэўненасці, колькі прыносіць з сабой стомленасць:

«І вечнасць варушыцца ў майей істоты: ідзі, ідзі! Усе ідуць — ідзі ты».

Статаліся мае лапці: урэзаліся аборы ў ногі, давяць матузы ад хатыля. Ідуць — іду. Узіраючыся ў вечнасць».

Гэта была яшчэ і спроба, жаданне маральна ачысціцца ад бруду, які навалывалі на яго хціўцы, здрайцы, даносчыкі.

Ачысціцца і застацца чалавекам: «Вечнасць. Жуда. Тое, што завуць: бог, любоў, павіннасць, праўда, ідэал — усё яно дробненька круціцца ў вечнасці, і туды і сюды, і так і гэтак».

Сёння мы ўжо ведаем са сведчаннем ацалелых вязняў ГУЛАГу, як часам адна гадзіна па жудаснасці выпрабаванняў вымяралася днямі, тыднямі, месяцамі. Пра гэта таксама ў «Скарбах...» Зноў жа, больш няцярплівы праступае падтэкстава, бо не мог М. Гарэцкі пісаць адкрыта, бо за ім сачылі, правяралі кожны ўчынак. Але не мог і не пісаць. Адмовіцца ад гэтага — таксама была б пакута. І клаўся тым самым радок за радком. Звернуты да нас, наступнікаў, з надзеяй, што напісанне застанеца. Са спадзяваннем, што калі-небудзь яго «лебядзіную песню» пачуюць:

«Направа — чырвоныя кветачкі перад хатняю невядомаю грудком запяліся».

Налева — страшнае бяздонне... зірнеш — да зямелькі прысядзеш...»

Беражком, па самым краёчку, як па гострай брытве, трэба ісці...»

А хіба лягчэй было яму бачыць, як знаёмыя (што ўжо адварыць пра незнаёмых) адварочваюцца, не пазнаюць? Ды так было, і пісьменнік згадвае ў «Скарбах...»:

«Белым налётам крыецца бруд. Буду я жыць, каб жыць».

Цяжка мне танцаваць на арэне майей. Мазгі мае сохнуць асацыяцыі мае блекнуць. Цяжка праціцца дрэву з сэрцам усохлым».

На тых берагах вахобнікі вежу збудавалі, а я гоцаю пачварою».

Людзі цураюцца мяне, каб не запэцкацца аб мяне...»

Адзінае ўратаванне М. Гарэцкі бачыў у тым, каб быць з блізкімі. Няхай і на адлегласці, але — адчуваць іх прысутнасць. І памерлых, і жывых.

Гэта пра сястру Ганну, якая зусім юнай, будучы студэнткай, трапіла ў Маскву пад трамвай і загінула, згадвае ён: «Ные вечная рана». Гэта пра люблага брата Гаўрылу Іванавіча і яго жонку ўспамінае (яны таксама не па сваёй волі развіталіся з Беларуссю і апынуліся на далёкай Поўначы): «А хто ж там ходзіць, а хто ж там бродзіць на гэтых снегах прасторах на месячных святле? Мядзведзь ходзіць, Пралеску водзіць».

А перадусім жыла ў М. Гарэцкага прага творчасці, пастаянна напамінала аб сабе. Сведчанне таму — і самі творы, што з'яўляліся ў такіх неспрыяльных умовах, і пакутліва-роздумныя згадкі ў «Скарбах...»:

«Шукай свой човен залаты! Езь на выспу Патмос. Даўно там не быў. Духам аскудзеў».

О сонца светлае-прасветлае! абарэць ты мяне!

Далёкая выспа Патмос! Там прытулак...»

Патмос — назва географічна і біблейска адначасова. Як вядома, на гэтым грэчаскім востраве, што знаходзіцца ў Эгейскім моры, з'явілася адна з кніг Новага завету, ці не самая галоўная на сённяшні дзень, калі ўлічыць цікавасць да яе — «Апакаліпсіс». Семантычна ж назва гэтая паходзіць ад дрэва, якое можа пражыць тысячу гадоў, а пасля даць дружныя маладыя парасткі. Хутчэй за ўсё гэтае дрэва і меў на ўвазе М. Гарэцкі, калі пісаў у «Скарбах...»: «Усохла дзяля зялёны сучок паказала. Залаты чавенчык паплыў па сіняму мору. Хвалі і праслаўляй выспу Патмос».

Аднак выспа Патмос у «лебядзінай песні» з'явілася, так сказаць, не на голым месцы. Яна прыйшла з яшчэ аднаго аўтабіяграфічнага твора М. Гарэцкага — «Лявоніус Задумекус», пісанага ў Вятцы недзе ў другой палове 1931 — пачатку 1932 года. Адна са згадак: «У залатым чоўне на выспу Патмос. Успаміны маюць вялікую моц. Пачуў сябе блазены абгарэтым. Успомніў маці сваю».

Увогуле, «Лявоніус Задумекус», па сутнасці, яшчэ ў большай ступені «сатканы» з успамінаў, чым «Скарбы». Гэтаксам, як і ў «лебядзінай песні», М. Гарэцкі не маўчыць пра арыштантаў мінулае: «Успомні, уздумай, прыгадай сабе, Лявоніус Янус, як сядзеў ты ў страшнай вежы, з забаронаю глядзець у вакно, і далёк бачыў работу па пабудове».

Прыгадвае, і тут жа сарнастычна, іранічна заўважае: «І чуў (Лявоніус. — А. М.) маральнае задавальненне, што так праце, бо гэта ж робіць ён для вялікага сацыял. будаўн Праце, як гаспадар, як на сваім, але без усямага ўласніцкага нахілу...»

Жыве блазены, жыве! Будзе новае жыццё... Дом для венаў жывых з помнінаў мёртвых».

Будаваў гэтую самую лазню і сам М. Гарэцкі, будаваў і гераконваўся, якую вялікую, нявыказаную радасць «прыносіць чалавеку «сацыял. будаўн». Асабліва ж, калі ён зняволены, праце пад прымусам, вымушаны займацца справай куды «больш будзённай і важнай», чым нейкія там мрой аб далёкай і загадкавай выспе Патмос.

Іронія скрозь слёзы, маўкліва мужчынскія слёзы, якія старонняму чалавеку не заўседы бачны. Але яны праступаюць:

«Поле сваё рабіць не забывайся, блазены!»

Поле — гэта хараставо. І вольным часам пагуляць па ім можна».

Асяроддзе тваё — далёка ад цяжкай індустрыі, ад вялікіх вытворчых працэсаў, ад кіпучага новага жыцця».

Пакуль што — гэтак. Потым будзе, можа, і другое. Чым багаты, тым і рады. Жыццё трэба ведаць з усіх бакоў. Можа, яно так, можа, не зусім».

Спяшайся — час твой кароткі».

Разумеў, што кароткі, таму і спяшаўся. Спяшаўся, а ўсё ж напісанае крэсліў, перапрацоўваў. І, каб застаўся ў жывых, пакінуў бы іншыя варыянты твораў, пра якія ідзе гаворка, паставіў бы ў іх апошнюю кропку. Ды час не мае звароту, і чалавецкае жыццё, як і творчае, у новым кірунку не пракруціш, таму ёсць тое, што засталася. Але, чытаючы фрагменты, магчыма, у нечым неадшліфаваныя, мы павінны памятаць, што задума аўтара сягала значна далей таго, пра што можна гаварыць, як пра ажыццёленае.

Гэта тычыцца і мастацкага дзённіка «Кіпарысы», які ўзнік са звычайных падарожных запісаў, што М. Гарэцкі вёў, у прыватнасці, у час паездкі летам 1928 года ў Крым. Апрацаваны ён быў у ссылцы, але, як сведчыць Г. Гарэцкая, «першапачатковы тэкст не захаваны, а новы, пад назваю «Кіпарысы», мусіць, стаў чарным матэрыялам для будучага мастацкага твора ў форме дзённіка». «Кіпарысы» цікавыя пазнавальнасцю, хоць ёсць тут і псіхалагічна-заглыбленыя мо-

ШТРЫХ ДА ШТРЫХА

Гэта ўжо стала гісторыяй, а я ўсё ніяк не магу забыць той памяты нумар «ЛіМа» з партрэта М. Гарэцкага, дзе ён пасля многіх год замоўчвання і недаацэнкі ўпершыню быў названы Алесем Адамовічам класікам беларускай літаратуры. Так, класік, які займае ў ёй самае пачэснае месца побач з Я. Купалам, Я. Коласам, М. Багдановічам, З. Бядулем. І трэба рабіць усё магчымае, каб у яго біяграфіі — і жыццёвай, і творчай — заставалася меней «белых плямаў».

Аўтару гэтых радкоў удалося знайсці ў розных архівах, часопісах і газетах 20-х гадоў звесткі аб юнацтвае пісьменніка, якія дазваляюць удакладніць асобныя невядомыя і малавядомыя старонкі жыцця гэтага чалавека. Некалькі матэрыялаў увайшлі ў радыёперадачу, аўтарамі якой былі Э. Іофе і У. Ліўшыц.

Так, у службовых спісах супрацоўнікаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта за 1923 год выяўлена рэгістрацыйная анкета, напісаная ўласнаручна М. Гарэцкім, з якую, думаю, цікава пазнаёміцца:

1. Прозвішча — Гарэцкі
2. Імя — Максім
3. Імя па бацьку — Іванавіч
4. Дакладны адрас — Мінск, Савецкая, 97—6
5. Час нараджэння — 1893
6. Месца нараджэння — Менская Багацьнаўна, Шамаўская вол., Мясціслаўскага павету.
7. Нацыянальнасць — беларус

8. Родная мова — беларуская

9. Паходжанне (аслоўнае) — селянін

10. Сямейнае становішча — жанаты

11. Склад сям'і, месца яе пражывання — жонка і двое дзяцей, у Менску.

12. Адукацыя агульная (ніжэйшая і сярэдняя школы і час сканчэння) — Альшанская другакласная школа Аршанскага павету, 1908 г., землярна-агранамічная школа ў Горах-Горках Магілёўскай губерні, 1913.

13. Адукацыя вышэйшая (падрабязна з указаннем часу заканчэння) — слухаў лекцыі ў Маскоўскім археалагічным інстытуце на І курсе ў 1918—1919 г. (гісторыя мастацтва).

14. Спецыяльнасць — беларуская літаратура

15. На якіх мовах акрамя роднай гаворыць, піша, чытае, (указаць падрабязна) — расійская і польская.

16. Папярэдні занятак: а) да Кастрычніцкай рэвалюцыі і б) пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.

17. Каморнік (земляр), рэпарцёр, настаўнік, літаратар.

18. Вучэбная спецыяльнасць (галіна і прадмет выкладання) — беларуская літаратура.

19. Якімі тэхнічнымі і практычнымі навыкамі валодае і дзе працаваў.

20. Умею ўсюкую сельскагаспадарчую работу, умею каморніцтва.

21. Папярэдняя вучэбная і навуковая работа.

22. Быў выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Віленскай беларускай гімназіі, на беларускіх настаўніцкіх курсах у Дзвінску (Латвія).

23. Якія мае навуковыя або літаратурныя працы — «Гісторыя беларускай літаратуры», «Беларускія слоўнікі», апаваданы.

24. Ці мае навуковую ступень — не.

25. Ці займаў калі-небудзь выбарныя пасады, дзе і калі.

Кандыдат Менскага гарадскога савету. 1923 г.

26. Адносіны да воінскай павіннасці (дзе служыў і ў якіх чынах).

Бамбардзір 2-й батарэі 27-й артылерыйскай брыгады.

Па набору ўвосень 1918 г. у

Смаленску прызнаны зусім нягодным за ранами для службы, дакумент прапаў.

27. Ці састаяў у Прафесійна-нальным саюзе, у якім менавіта, з якога часу.

Сябар Беларускага Настаўніцкага саюза ў Вільні з 1919 г. (№ 31), член сябар саюза працаўнікоў асветы.

28. Ці спачувае або належыць да якой-небудзь палітычнай партыі.

Беспартыйны.

Подпіс М. Гарэцкі.

У Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Беларусі захоўваецца «Дело о присвоении звания землемера-агронома Горецкому Максиму Ивановичу». У ім ёсць прашэнне М. Гарэцкага: «...допустить ме-

ня к испытательному экзамену». Яно датуецца 19 чэрвеня 1909 года. Унізе подпіс і горацкі адрас: вуліца Зялёная, дом Якаўлева. Далей з архіўнай справы відаць, што на запітанне дырэктара вучылішча ад 25 чэрвеня 1909 года горацкі павятова іспраўнік пад грыфам «сакрэтна» паведамляе, што «селянін Максім Іванавіч Гарэцкі за час пражывання яго ў Горах з верасня 1908 года ні ў чым заганным не заўважаўся».

На жаль, у архіўнай справе адсутнічаюць матэрыялы аб тым, як праходзіла яго вучо-

Максім Гарэцкі з жонкай Леанідай Усцінаўнай і дзецьмі Леанідам і Галінай. 1923 год.

Хата бацькоў М. Гарэцкага.

манты. Прышло да сучаснага чытача і апавяданне М. Гарэцкага «Ашуканы палітэрактар». Твор рыхтаваўся да «Зборніка апавяданняў» пісьменніка, які мусіў выйсці ў 1928 годзе, але, з-за ўмяшання цензуры, так і не пабачыў свет. Свае ўласныя хаджэнні па творчых пакутах паклаў аўтар у аснову гісторыі, што адбылася з паэтам Трышчам Ласым. У апавяданні праўдзіва адлюстравана ўся атмасфера адміністраванага камандавання літаратурай і творчасцю ўвогуле, якая пачалася з першых гадоў савецкай улады. Няма сумнення, што аўтар ведаў усіх гэтых літаратурных чыноўнікаў Дзубокага, Крыўляку, Балматуху і іншых. І, безумоўна, сам ён сутыкнуўся і з камісарам Пупком, і з яго жонкай. Яны з той рэдкай пароды людзей, якія здатны ў любых абставінах і пры любой уладзе трымацца на паверхні: «Пра яе казалі, што раней, у Гомелі, яна была страшэнна русацянкаю, а цяпер, зайшоўшы за Пупка, зрабілася беларускаю і прыхільніцаю беларускае літаратуры. Ніхто не ведаў, чаму яна так крута перамянілася, і думалі, што яна

ба. Праўда, у другой справе таго ж фонду ў «Ведомостях о переводных экзаменах учеников землемерно-агрономического училища в 1912 г.» адзначаецца, што Гарэцкі М. І. меў «выдатна» па 23 прадметах і практыцы, 4 1/2 (была і такая адзнака) па глебазнаўстве.

У вучылішчы будучы пісьменнік не толькі атрымлівае спецыяльнасць, але і далучаецца да літаратуры. Пачаў з невялікіх нататак, затым фельетонаў і апавяданняў. У першай сваёй інфармацыі, падпісанай «Беларус», ён расказвае аб каморніцка-агранамічным вучылішчы, аб вялікім конкурсе — да трохсот заяў на 36 месцаў. «Можна сказаць, — пісаў М. Гарэцкі, што вучні з'яжджаюцца з усіх куткоў Рэсіі, бо беднякоў прымушае шукаць асветы тое, што вучылішча мае шэсцьдзесят 180 рублёвых стипендий».

У ліпені 1913 года паўстала пытанне аб размеркаванні на работу. У архіўнай справе маецца пісьмо загадчыка каморніцкай часці землеўпарадкавальнай камісіі Магілёўскай губерні на імя дырэктара вучылішча. У ім гаворыцца, што просім «...не адказаць Максиму Горэцкому подати на мое имя установленное прошение о приеме его на службу в Могилевскую губернию». Указвалася і сума гадавога аклада — 900 рублёў.

Можна меркаваць, што М. Гарэцкі з-за блізкасці да роднага дому і неабходнасці аказаць дапамогу бацькам хацеў паехаць на работу ў Магілёў, і, напэўна, веў папярэднія

гэта для кар'еры мужа».

Завяршаюць палымьянскую падборку мясціны з «Камароўскай хронікі», што звышпільнай цензурай былі выкраслены з гэтага твора пры падрыхтоўцы Інстытутам літаратуры імя Я. Купалы Збору твораў М. Гарэцкага ў чатырох тамах. Тады даходзіла да сапраўднага абсурду. Выкрэсліваліся, па сутнасці, зусім бяскрыўдныя выразы. Напрыклад, у адным месцы замест: «А Лаўрыка выпусцілі, а во і ён», пакінулі: «А Лаўрык...», во і ён...» Дзеля чаго? А дзеля таго, каб чытач не здагадаўся, што брат пісьменніка знаходзіўся ў зняволенні.

Не будзем, аднак, прыводзіць прыклады, яны ў часопісе займаюць чатыры з паловай старонкі і дэпытлівы чытач, пры жаданні, зможа параўнаць, што было ў М. Гарэцкага і што засталася ў Збору твораў пасля ўмяшання цензуры.

Нарэшце М. Гарэцкі «браму скаргаў сваіх» адчыніў як мага шырока (не магу не назваць тых супрацоўнікаў Інстытута літаратуры, якія мелі дачыненні да гэтага вяртання: Т. Голуб — аўтара грунтоўнага ўступнага артыкула «Скаргы жыцця»

перамовы. Аднак атрымлівае накіраванне ў Вільню. А ў Магілёў дырэктар вучылішча паведамляе, што М. Гарэцкі меў казенную стипендию і абавязаны адслужыць па накіраванні «...число лет, равное времени использования казенной стипендии».

У архіўнай справе захоўваецца і копія атэстата Максіма Гарэцкага. Вось як ён заканчваў вучобу: агульнаадукацыйныя прадметы, сельская гаспадарка і землеўпарадкаванне — «выдатна», прыродазнаўчанавуковыя прадметы — «добра». «Пры гэтым, — адзначаецца ў атэстате, — праявіў асобны интерес і аказаўся наиболее сведущим по геодезии и коренным улучшением сельскохозяйственных угодий». На копіі атэстата ёсць подпіс: «Подлинный получил 29 июля 1913 года. Максим Горэцкий».

Восенню 1913 года ён ад'язджае на работу ў Вільню. З гэтага горада М. Гарэцкі прысылае 4 студзеня 1914 года ў канцелярыю вучылішча паштоўку, у якой просіць паведаміць, ці няма яму пакета з Шамоўскага валаснога праўлення (у гэтай воласці знаходзілася яго родная вёска Малая Багацькаўка — Э. І.). Паведамляе і свой адрас: «Вільня, Губернская чарчэжная. Гарэцкаму».

Вялікі інтарэс прадстаўляюць некалькі анкет і апытальных лістоў, якія запіўніў М. Гарэцкі і якія захоўваюцца ў асабістай справе. Пра адукацыю сведчыць, што закончыў каморніцка-агранамічнае вучылішча ў Горках, займаўся са-

і каментарыя да твораў, М. Мушынскага і Г. Рэут — дзякуючы ім мы маем уяўленне пра аўтарскі варыянт «Віленскіх камунараў» (а найперш Галіну Іванаўну Гарэцкую, яе высілкімі публікацыя ажыццёўлена і ёю напісаны тлумачэнні да твораў).

Пасля гэтага ёсць падставы гаварыць у нечым і пра новага М. Гарэцкага, пра таго, якога мы дагэтуль не ведалі.

Яшчэ раз услухаемся ў яго споведзь. Услухаемся. Гэта ж так неабходна — і яму, М. Гарэцкаму, і ўсім нам:

«Судзі мяне, судзі мяне кожны і ўсякі! Судзі мяне судом сваім, і кожным і ўскім... Карай мяне караю сваімі, карай... Толькі прашу цябе: не выбівай з маіх худых і кволых рук гэтага маленькага пучочка вальнікоў...»

І яшчэ. У «Скарбах» М. Гарэцкі задумаўся: «дзе ж тая праўда і дзе ж тая мана, і якою сцэжкаю трэба ім (гэтым жа пакутнікам. — А. М.) ісці і якою не трэба». Мы, здаецца, у праўдзе і мане вучымся разбірацца. І, што важна, не без яго, Максіма Гарэцкага, дапамогі...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

маадукацыяй і слухаў лекцыі ў Віленскім універсітэце. Ці ведаюць аб апошнім факце яго біяграфы?

Адказваючы на пытанне аб прафесіі, М. Гарэцкі піша ў адной анкетзе — настаўнік, у другой — гісторыя беларускай літаратуры. Яго рукой састаўлена кароткае апісанне жыцця за апошнія 15 год: да 1913 г. — вучыўся; 1913—1914 гг. — каморнікам на Віленшчыне; 1914—1917 гг. — на вайне; 1918—1919 гг. — працаваў у савецкіх газетах; 1919—1923 гг. — настаўнічаў у Віленскай беларускай гімназіі; 1923—1925 гг. — настаўнічаў у Мінску (рабфак, камвуз).

З анкет таксама бачна, што М. Гарэцкі прыцягваўся да суда ў Вільні польскімі ўладамі «...за рэдагаванне газеты «Беларускія ведамасці» і камунізм».

Даведваемся з дакументаў і апытальных лістоў, што ён свабодна валодаў польскай мовай. Пайшоў у армію 1 ліпеня 1914 года і служыў малодшым феерверкерам у артылерыі, удзельнічаў у баях і быў цяжка паранены. Прымаў удзел у з'ездзе настаўнікаў беларускіх сярэдніх школ у Вільні ў 1922 годзе (быў прадстаўніком ад Віленскай беларускай гімназіі). У 1926 годзе М. Гарэцкі — дэлегат ад Інбелкульту на краязнаўчай канферэнцыі.

Толькі некалькі штрыхоў, але і яны дадаюць ведаў пра аднаго з самых таленавітых і славуных сыноў нашага народа.

Эмануіл ЮФЕ.

Адно імгненне і ўсё... жыццё

«Браты М. а Г. Гарэцкія» — так пазначылі сваё аўтарства Максім і Гаўрыла Гарэцкія на «Руска-беларускім слоўніку», які быў выдадзены ў 1918 годзе ў Смаленску «к патрэбе і на добрае ўжыванне маладым і адраджоным братам, што памаскоўску чытаць-пісаць умеюць, а па-беларуску вучыцца хочуць».

Калі яшчэ быў жывы адзін з гэтых аўтараў — акадэмік Г. Гарэцкі, я пацікавіўся ў Гаўрылы Іванавіча, як слоўнічак рыхтаваўся, хто з братаў што рабіў. Атрымаў такі адказ: «Я дапамагаў брату. У абласным камітэце ў Смаленску, дзе я працаваў тады, была машынка, і я друкаваў, глядзеў карэктуру, мо і якое слова падказаў, а галоўнае — за мною заставалася тэхнічная праца. Слоўнік выпускалі ў той жа друкарні, у якой выходзіла і абласная газета. З надрукаваннем не было цяжкасці. Тады была такая пара: друкуй, калі ласка, што хочаш, колькі хочаш, толькі грошы давай. А васьм іх якраз у нас не было. Пра гэта Максім і Жылуновіч не раз пісалі...» — «Ну, і дзе ж тых грошай расстараліся?» — «А зусім выпадкова. У Смаленску Максім некай напатакў свайго таварыша Старобінец. Разам у артылерыі служылі. Быў дэмабілізаваны. Максім расказаў Старобінцу пра свой клопат. І гэты Старобінец дастае воемсот рублёў. Добра помню, колькі грошай было, — і дае Максиму. Вось так і вырашыўся лёс слоўніка. Больш таго Старобінец я не спатыкаў. Хто ён і адкуль — не ведаю...»

Такая сціплая згадка пра гісторыю выдання «Руска-беларускага слоўніка» ў Смаленску ў 1918 годзе братамі Гарэцкімі. На гэтым можна было б кропку і паставіць.

Але, глядзіце — невядомы цяпер нам артылерыст Старобінец за адно імгненне вырашыў лёс слоўніка. За гэтае імгненне і сваё імя ўвекавечыў, след на зямлі пра сябе пакінуў. Мы не ведаем, колькі пражыў ён, чым займаўся далей, але з усяго жыцця толькі гэтае імя імгненне і застаецца ў гісторыі...

Ці не павучальны прыклад для нашых сённяшніх «мецэнатаў, бізнесменаў, мільянераў?»!

І яшчэ... Максім, далучаючы да працы над слоўнікам малодшага брата, рыхтаваў яго да свядомага жыцця на нацыянальнай ніве. І яму гэта, як вядома, удалося. Будучы акадэмікам, сльным геалагам, доктарам геолога-мінералагічных навук, Г. Гарэцкі ўсё жыццё цікавіўся і філалагіяй, і моваю, і нетрамі зямлі. І ў гэтым, бяспрэчна, ёсць след і Максімавай руплівасці.

Уладзімір СОДАЛЬ.

Бацькі Максіма Гарэцкага — Іван Кузьміч і Ефрасінья Міхайлаўна.

У вянок Максіму Гарэцкаму

Імя — Гарэцкі ад «гарэць» пайшло, напэўна,
А мо яно — ад гор-пагоркаў тых Мсціслаўскіх,
Адкуль Максім праз песні матчыны і казкі
Глядзеў на Беларусь удумна-летуценна!
З Малой Багацькаўкі вялікі свет убачыў,
Дзе радасць і туга, нядоўгі мір і войны...
На дужых крылах Слова,

сэрцам неспакойным
Ён гэты свет да Сонца ўзняў,
цяплом аблашчыў.
А сам згарэў у ім, як той Ікар, дачасна,
Згарэў, каб праз гады вярнуцца ў хату родную,
Падняць яшчэ вышэй нашчадкам дух свабодны,
Свяціць яшчэ ярчай на шлях круты да шчасця.
Уладзімір ПЕЦЮКЕВІЧ.

ТАЕМНЫ ПОКЛІЧ ПЕКНАТЫ

Санеты кахання

Выратавальнай кропляю скрышы
Глухія бастыёны адчужэння,
Каханне — таямніца прыцяжэння,
Калі душа не можа без душы!

Падоўжым мы свой век і ў шалашы,
Не ведаючы стомы без жэньшэня,
Калі адчуем боскі міг збліжэння
З табой, як дзве істоты-спарышы.

Хіба не стаў бы ўжо здабычай прорвы
Я без цябе, як без нябесаў птах!
Зварніце думны позірк свой да зор вы:

У мігачлівым млечным калыханні
Трымаецца сусвет на трох кітах —
Людской Надзеі, Веры і Каханні!

Як утаймуеш горкае ўздыханне
У хвілю непазбытнае журбы!
Ад звадак, ад жабрацкае дзільбы
Куды ўцячы, як не ў цябе, каханне!

Ты — двух суладных сэрцаў калыханне,
Гадзіна першабытнае сяўбы,
З крутой гары салодкі бег арбы,
Калі шчымым стойваеш дыханне...

Яднанню шчырых душ і губ паверце,
У пацалунку — позва праваты,
Для будучыні адрас на канверце...

Каханне — вечны покліч пекнаты,
Мой паратунак і маё бяссмерце,
Ёсць толькі ты, адно на свеце ты!

Паводле боскай мудрасці жыві,
Хай нават на зямлі нясцерпна горка,
Вучыся ў неба, дзе да зоркі зорка
Прыцягваецца сілаю любві!

Вяршыня раптоўна стане горка,
Жанчыну толькі ў сведкі пазаві,
І ўспыхне гэтак полымя ў крыві,
Што ўночы дзедзь пачне з твайго

падворка.

Калі ўжо зорцы на кануе лёс
Згубіць у чорнай бездані каханне,
Яна імгненнай знічкаю з нябёс

З такою бліскавічнасцю ўпадзе,
Што вочы нам усім аслепіць ззянне,
Не даючы схавацца анідзе!

І ў горы ты са мной не бедавала,
Мы, пілігрымы ў розных гарадах,
Адзін над галавою мелі дах,
Які каханне наша будавала.

То ў патаемных сховах сенавала,
То ў дачным храме, то ў лясных шатрах
Мы з боскаю лагодай у ладах
Вянчаліся з табой без рытуала.

Спляценне рук маіх — табе падушка,
Мурог пад бокам — царская пасцель,
Нам велічальны гімн спявала птушка!

Без дома, без гнязда і без падвор'я
Жывём, як дваадзіная арцель,
Зямныя дзеці мройнага сусора.

З вясельных уцякаючы аблаў,
У свой пакой мы стрымгалоў ляцелі.
Як ветразі, твае шаўкі шасцелі,
Хадзілі грудзі, твар агнём палаў.

Святло кахання апявай і слаў!
Сузор'і, што ў бяскончасці трымцелі,
Спускаліся да шлюбнае пасцелі,
Якую нам з табой Бог паслаў.

І сёмае мы абжывалі неба,
У храм ператвараючы жылло,
Калі палёт душы — адна патрэба!

Я зразумеў, што нельга жыць бяскрыла.
Бог аддзяліў ад цемрадзі святло,
А ты і ночы ў дні ператварыла!

Калі адзенне з плеч тваіх злятала,
П'янівай пенай закіпаў прыбой, —
Спатканне прадчуваючы з табой,
Усхвалявана мора трапятала.

Нырнула ты — і рыбінаю стала.
А я, стыхіі абвясціўшы бой,
Захоплены шчымым гульбой,
Схапіў за грыву люты вал трывала.

Сваю багіню ўласнаю рукою
Я вызваляю, спаборнік і пакутнік,
З абдымкаў белай бездані марской...

І вабіць, і палюхае бруя, —
Працягваецца любасны трохкутнік:
Жанчына, мора і раўнівец — я!

Пра мой узрост зласліва мовіў хтосьці:
У скроні — срэбра, д'ябал — у рабро...
А ці не зблытаў ты са злом дабро
Сваім выслоўем мудрым, ягамосці!

Ці ж не анельскі лік у прыгажосці,
Што запаліла позірк і нутро!
І — да паперы цягнецца пяро,
І просіцца душа да Бога ў госці.

Ускідаю зямлю сабе на крылы,
І тое, што таілася на дне,
Ужо сягае аж за небасхілы.

Каб моц мая ў самоце не азябла,
Прышла выратаваннем да мяне
Ты, як анёл, які адужаў д'ябла.

Які спакушаў п'янівы мёд маліны,
Які шукаў у зарасніку я!
Ты толькі потым, ягадка мая,
Дала адчуць і горыч журавіны.

Прыгубім нецярпліва келіх вінны —
І ўжо штарміць струменьчык ручая,
І галава мая ўжо не свая,
І ловім мы вяселькі хвост павіны.

Спытай у апантанай маладосці,
Як сцішыцца, калі не прашумець,
Патрапіўшы да хваль буянства ў госці!

Урок любові, хто яго аспрэчыць!
Патрэбна век пражыць, каб зразумець,
Што слодыч старыць, а гаркота лечыць.

Бывай, каханне! Ты было і знікла.
Раптоўна стала старыцай рака,
Дзе не закінеш нават паплаўка, —
Што віравала, стоена панікла.

І плакаць нельга, і маўчаць нязвыкла.
Твая душа — самота астраўка,
І не хапае суднага рыўка,
Каб ласка Бога ў твой сезам пранікла.

Няўмольным лёсам пакараны строга,
Ты дабрыдзеш да роднага парога,
Пабелены гадамі пілігрым...

Пачуеш хваль нябачных калыханне,
Што заплюскача ў рэчышчы старым.
Бывай, каханне! Добры дзень, каханне!

ЖЫЦЬ ПА-СТАРОМУ НЕ МАГУ На Дняпроўскай кручы

Мне не забыць ніколі бою,
Дзе змешан быў агонь з вадою.

Увесь Дняпро кіпеў вірамі
З яго пяскамі і барамі.

Мы правы бераг штурмавалі,
Плылі, аж разрывалі хвалі.

Самім сабе давалі згоду —
Малой крывёй браць кручу з ходу.

Пасля з нас кожны на той кручы
Адчуў зямлі папрок балючы.

І мо з сяброў хто рукі ўскінуў:
«Чаму не ты, а я загінуў!»

Як зерня ўпалага з калосся,—
Байцоў ад роты засталася...

Але не думалі салдаты,
Хто ў іхняй смерці вінаваты.

Па-над Дняпром з-за перавала
Над кручай раница ўставала,

Ад хмараў разганяла цені
І кідала на ўсіх прамені.

Сваё святло на дол прасцёрты
Давала ўсім — жывым і мёртвым.

І моцна хваля ў бераг біла,
Дзе ўстала брацкая магіла.

Была Берлінская сцяна...

Была Берлінская сцяна,
Што раздзяляла ўсход і захад.
Нарэшце рухнула яна
І стала скамянелым прахам.

Яе ў тры метры таўшчынёй
За ноч адну ўзнялі нястомна,
Каб аніякаю бранёй
Ніхто не змог прабіць раптоўна.

Цяпер асколкі каля брам
Ад той сцяны тавар не плямяць:
Тры маркі за каменны грам —
І вось вам сувенір на памяць...

Перафарбованы рэйхстаг
Зіхціць калёрам прамяністым.
І я сюды ў далёкі шлях
Прышоў не воінам — турыстам.

Гляджу — злізаў агню язык
Сляды ад свастыкі праклятай,
Хоць ценя пакуль яшчэ не знік
Ад пругкіх маабіцкіх кратаў.

За імі быў спантанні дух
Працята думкай ледзяною
Аб тым, што ламіж зонаў дзвюх
Не стаў ён сам сцяною тою.

Шмат хто, прыходзячы сюды,
Спыняўся, апусціўшы вочы,
І згадваў даўнія гады,
Як палымнеў рэйхстаг уночы.

Я ў поступу крутых падзей
Пагляд сюды кідаю смелы:
Навошта між краёў, людзей
Шмат дзе такія ўзводзяць сцены!..

А што ў нашым мігценні зор
Нам скажа месяц сіратлівы!
О, каб апошні, справядлівы
Быў рэваншызму прыговор!

Гляджу — злізаў агню язык
Сляды ад свастыкі праклятай.

РАЗБУРЭННЕ

Настроі, трыпціх

ЛАРЫСЕ

Была ноч...

Дакранаюся да тваіх валасоў, пяшчотна і асцярожна перабіраю іх у пальцах сваіх... Адзін неашчадны дотык — і ты выслізнеш з-пад аблокаў пачуццяў, якія ахоўваюць нашы душы, на зямлю паплывеш, чэрствую й жорсткую, — паплывеш да абыякавасці...

Прамаўляю словы... Баюся гучнасці, баюся і шэпту... Не ўкладу душы ўсёй сваёй у покліч — і ты непрыкметна знікнеш, затаіўшыся побач са мною...

Так халадзіла сэрца трывога: няўжо калі-небудзь мы зноў расстанемся і ты ўжо не вернешся да мяне?.. Паняверку адпрэчвала ты сама, апякаючы прагнымі словамі, да сябе прытуліўшы таемнасцю вуснаў...

І мы патаналі адно ў адным...

Прышоў дзень...

Дакранаюся да тваіх валасоў, быццам шаленец-ведер прыгажосць іх ці то разбураю, як кажаш ты з раздражненнем, ці то яшчэ больш аздабляю,

як верыцца слепа мне... Ледзь не з крывёю выдзіраю з сябе астатнія словы, на сілу якіх яшчэ спадзяюся, — і да якіх ты глухая...

Хачу абудзіць каханне...

Нібыта бачыў хоць раз нябожчыка, якога ўдалося з неба вярнуць на зямлю...

Год пры годзе апускаў цябе ўніз кожнай памылкаю — і зноў падымаў... Толькі ўжо ў іншае неба...

Побач стаім, пльвём, патанам, блукаем, знікаем — кожны ў сваёй адзіноце...

II

Мне часта сніцца адзін і той самы сон...

Бачу яго і ўдзень, варта адно вочы прымурыць...

Даўня вясень, яблыневы сад... Сцяжына між дрэваў — толькі цяпер разумею, што, выходзячы мне насустрач тым адвечоркам, ты быццам праходзіла павароткі, якія зведвала потым са мной на дарозе, што не толькі праз

Ды ценя яшчэ пакуль не знік
Ад пругкіх маабіцкіх кратаў.

За імі быў спантанна дух
Працята думкай ледзяно
Пра тое, што між зонаў дзвюх
Не стаў ён сам сцяною тою.

А што ў начным мігценні зор
Нам скажа месяц сіратлівы!
О, каб апошні, справядлівы
Быў рэваншызму прыговор!

Даведка

З вайны збіраю адну даведку,
Якую выдаў медсанбат:
На ёй ад дыму след за сведку,
Што быў паранены салдат.

Дарога ў бітву напачатку, —
І на абпаленым лістку
Сам ставіў Сталінград п'ячатку,
Што я не быў там убаку...

А тут — раскідваў вецер смецце
Ад бою на мякы другой:
Быў скручаны ледзь не да смерці
У акопе Курска дугой.

У твар паверяў зноў ад Віслы
Мне незабыўны Сандамір,
Дзе хмары нізка так навеслі,
Што засыпаў акупны жвір.

Ну, а пасля—вось фотакартка:
Перад рэйхстагам з другам я:
Адлюстравалася тут ярка
Уся біяграфія мая.

Вачэй усмешкі — самі сведкі,—
Было ўсяго мне дваццаць пяць.
Якія ж трэба зноў даведкі,
Каб ставіць нейкую п'ячаць!

Крыўда без адказу

Адразу знік настрой застольны,
Як я пачуў адзін папрок:
— А ты вайну забыць не здольны,
Бо з ёю тупаў крок у крок.

Вунь медалёў сабе на грудзі
Паначапляў, як зор з нябёс...—
За што ж і хто, скажыце, людзі,

Такую крыўду мне нанёс!

Я не сказаў яму нічога,—
Як часам, ноччу найчасцей,
Маліць даводзілася Бога,
Каб не прамерзці да касцей.

І франтавых сто грамаў кропель
Мне не маглі душу сагрэць
У снежнай сцюжы, дзе ў акопе
Варочалася побач смерць.

За брустверам у змроку блізка
Чуцен ужо яе быў крок.
І пачынаў пад пальцам бліскаць
Майго ружжа сляпы курок.

Нібыта ён глядзеў мне ў вочы:
«Калі, салдат, закончыш бой!
Няўжо забіць кагосьці хочаш,
Што ноччу бачыш прад сабой!..»

Я, як пры матчынай замове,
Цвярдзей на зброю клаў руку.
А што ў адказ я мог прамовіць
Ружжа надзейнаму курку!

Так і ў бяседзе я на крыўду
Не мог нічога адказаць.
Сабой бы беды ўсе прыкрыў, ды
Як гора ў вузел завязаць!

Навошта сыпаць злагамоннем
Нам на старыя раны соль!
Ці ж мала той, што ўсім сягоння
Нясе краіны роднай боль!

Спраўляем па мінулым трызну,
Час новы мроіцца здалёк.
Я ж не магу ўступіць у бізнес
І ад яго кірую ўбок.

Прымаю словы на паверку,
Што рынак дасць багаты плён.
Мне ж бачна з трэцяга паверху,
Чым стаў наш Мінскі стадыён.

Тут на даляры ўсім гандлююць,
Што ёсць, чаго не стала ў нас.
Таўкучку гэту праміну я —
Сюды мяне не кліча час.

Задумліва ў канцы алеі
Стаю між вуліц на рагу.
Я жыць па-новому не ўмею
І па-старому не магу.

сад пралягала, а і ў ледзяной пятляла
пустэльні...

Магла б задумацца ты тады: ці ж не
на такіх натрапляю выгіны лёсу, калі
выйду на ўскраек саду?.. Ды адно за-
мірала часам, працята прадчуваннем:
дарога, сэрцам абраная, не да шчасця
вядзе—да яго разбурэння...

Прагнала трывожны той голас, бы
злоснага нагаворшчыка... На канцы ж
дарогі стаяў не той, каго ведаеш сё-
ня,—не блізка-чужы ды халодна-цёп-
лы, па-нядобраму добры,—чакаў там
адзіны ў жыцці чалавек, які здолеў
душу тваю адагрэць, пасяліў у ёй ве-
ру...

Мог бы адбегчы назад і я...

Ты пастаяла б, перачакала, суняла
патроху боль, што сіцнуў сэрца тваё,
і павярнула б назад садовымі сцежка-
мі—закрэсліць жыццёвыя павароты...

І я паплёўся б у невядомую дала-
чынь...

Ды ці б не стала яна блізкасцю?..

Тады, жывучы пад рознымі дахамі
і не зведаўшы ні таго кароткага шчас-
ця, што некалі мелі, ні тых доўгіх
крыўдаў, што цяпер спапяляюць нас,
бачылі б часта і ў дзень, і ўначы ін-
шы, няхай і балючы, ды ўсё-ткі са-
лодкі сон...

Мы сустракаемся на тым самым
ускрайку саду...

Памятаеш, там быў вялізны камень,
на ім сядзіш ты... Я збіраю краскі та-
бе ў вяннок... А ты, найпагляднейшая
на свеце, спакойна-шчасліва ўсмі-
хаешся, перакананая ў вечнас-
ці пачуцця — дзеля якога, мажліва,
і прыходзяць у жыццёвы калаўрот, —
пачуцця аднасці з чалавекам, які ні-
колі не раніць цябе ні словам, ні
ўчынкам, а толькі лагодзіць душу, пе-
рабіраючы ў трапяткіх руках твае
прамяністыя валасы — танючкія, бы
кволае шчасце дваіх, калі яны сыхо-
дзяцца разам...

Ды толькі я зноў і зноў заплю-

шчваю вочы — і бачу адзін і той са-
мы сон...

Цягнуся вуснамі да цябе — і ніяк
не магу зліцца з табою нават у самым
пакутным памкненні пяшчоты...

III

Некалі ў мяне была дзяўчына з
блакітна-блакітнымі валасамі, як не-
ба ў лагодным траўні, з вачыма жоў-
та-жоўтымі, як два велізарныя сонцы,
з вуснамі белымі-белымі, як неру-
хі зівомы...

Вядома, наяве валасы ў яе былі
залацістыя, як сонца, вочы блакітныя,
як неба, вусны пунсовыя, як і ва-
ўсіх...

Проста яе валасы ўбіралі мяне ў
сябе, вочы цеплынёй праціналі, у ду-
шы разлівалі пяшчоту, а вусны і на-
яве, і ў сне належалі мне аднаму.

Калі ва ўтрапенні мы адчувалі ся-
бе неаддзельнымі, зліўшыся ў пера-
пляценне вуснаў і душ, чуўся дождж,
што шчасце ліў у бязмежжы, якім мы
плылі...

Вусны яе вымывалі з душы мітус-
ню, вочы і пальцы аднолькава й лаш-
чылі й бачылі...

Пасля ж, як лівень сціхаў, я заб-
лытваўся ў яе валасах, губляўся ў
іх водары — пахлі яны травой пасля
дажджу, прыносілі супакой...

А цяпер панура брыдзём па лесе
пражытых дзён, у пустэльні раптам
трапляем, і, калі дождж спрабуем
вярнуць, вочы яе дакорліва болей ду-
шу сцінаюць, вусны вышэптваюць до-
тыкам горкую споведзь самоты, паль-
цы маняць у намаганні відушчымі
быць, бо ўжо даўно слепнуць, валасы
раз-праз драпаюць твар, бы ў гуш-
чары непразлым голле, і ўсе яе ко-
леры — як ва ўсіх...

Няма ні залевы, ні паху травы —
адно шэры снег...

Хісткае наша з'яднанне — і ў сне,
і наяве яна і мая, і не мая, мы і ра-
зам, і паасобку...

У ТВОРЧЫХ САЮЗАХ

ЯКОЙ БЫЦЬ ЧЫТАНЦЫ?

Педагогічная камісія пры Саюзе пісьменнікаў сумесна з секцыяй дзіцячай літаратуры, а таксама з удзелам навукоўцаў і педагогаў-практыкаў правяла «круглы стол» на тэму «Родная літаратура ў малодшых класах». Звычайка да ўсеабдымнасці, а можа, і неакрэсленасці мэтаў скіроувалі выступаючых у бок агульных, далёкіх ад надзённых задач разважанняў. Было няясна, ці то абмяркоўваць старыя і збылішага падноўленыя падручнікі, ці то новыя, нядаўна распрацаваныя праграмы для 1—4 класаў (аўтары М. Шаўпоўская і М. Мішчанчук), падручнікі па якіх плануецца выдаць ажно к 1995 году. Паступова гаворка намацала русла і звязалася да таго, якімі ж

яны павінны быць, тыя будучыя чытанкі для нашых дзяцей?

Прысутныя выслухалі стваральніцаў праграмы (шырокае абмеркаванне яе наперадзе) і кіраўніца творчай групы пры БелНДІ адукацыі М. Лазарука. Дацэнт універсітэта М. Яфімава казалі пра неабходнасць кардынаваць працу па абнаўленні зместу гуманітарнай адукацыі як у школах, так і педвучылішчах. Янка Брыль адзін з нямногіх гаварыў пра крытэрыі адбору мэтацкіх тэкстаў для чытанак. Пра тое, што літаратура для дзяцей папоўнілася новымі імёнамі, а значыць і творами, якія варта было б скарыстаць, не ўспомніў, здаецца, ніхто.

Мы даведзіліся, што

Э. Агняцет і Р. Шкраба дапрацоўваюць, удасканалюць свае ранейшыя падручнікі. Л. Афанасенка з Міністэрства адукацыі РБ выказала ўдзячнасць пісьменнікам за нялёгкаю працу на карысць школьнікаў і выказала пажаданне, каб да яе далучыліся маладзейшыя. Каторы раз за апошнія 20 гадоў падымалася пытанне пра фонахрэстаматы: мабыць, яно не вырашальнае на ўзроўні гаворак у ДOME літаратара. Беспрадыметныя або далёкія ад тэмы выступы ўспрымаліся без энтузіязму, бо настаўнікі — народ заняты.

Вёў «круглы стол» намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі У. Паўлаў.

Г. К.

ПЕРЫЁДЫКА І ПРОЗА

У мінулы чацвер у ДOME літаратара адбылося пасяджэнне «круглага стала» на тэму «Проза на старонках літаратурнай перыёдыкі: рэальнасць, пошукі, перспектывы». Дакладчык М. Тычына досыць падрабязна прааналізаваў раманы, аповесці і некаторыя творы «малого жанру», што друкаваліся ў часопісах «Польмя», «Малодосць», «Беларусь», іншых выданнях, а таксама выйшлі асобнымі кнігамі. Пра асобныя публікацыі ён гаварыў, як кажуць, па гарацкіх слядах — у прыватнасці, пра аповесць В. Быкава «Сцюжа», агублікаваную ў першым нумары часопіса «Польмя» за сёлетні год.

На думку крытыка, увогуле апошнім часам у нашай літаратуры лідзіруе аповесць. Па-ранейшаму гэта не толькі самы мабільны, але і змастоўны жанр. Ды і некаторыя раманы, па сутнасці, — звычайныя аповесці, мадэль жыцця ў іх асэнсуюецца на досыць лакальных сітуацыях.

Даклад М. Тычыны будзе неўзабаве надрукаваны ў адным з нашых «тоўстых» часопісаў, таму абыздемся без ўпамінавання прозвішчаў аўтараў і назваў канкрэтных твораў. Здаецца, да-

кладчык нічога не абмінуў. І гэтаксама ці не ў кожнага заўважыў і станоўчае, і адмоўнае — гэтая тактоўнасць крытыка была адзначана адным з выступаючых.

Сказаць, што далейшая гаворка вялася толькі ў русле праблем, узятых у дакладзе, — пакрываць душой. Мо прычына ў тым, што многія з тых, хто сабраўся ў канферэнц-зале, проста мала чытаюць таварышаў ды і ўвогуле не сочаць за навінкамі? Як бы там ні было, але некаторыя, дзелячыся ўражаннямі ад даклада, на поўным сур'ёзе ў заслугу М. Тычыну ставілі тое, што ён прачытаў шмат твораў.

Аднак, калі разабрацца, гаворка пра сённяшні стан літаратуры — гэта і размова пра многія іншыя літаратурныя праблемы. Таму, пэўна, варта пагадзіцца з думкамі, выказанымі А. Асіпенкам і падтрыманымі іншымі прамоўцамі. Спраўды, у нас склалася проста-такі бядотнае становішча з рэцэнзаваннем. Чуліся неаднаразова ў сувязі з гэтым і папрокі ў адрас «ЛіМа».

Сёй-той гатовы рас-тлумачыць адсутнасць бягучага рэцэнзавання палітызаванасцю грамадства. Што ж, мо і праўда. Але, можа, варта звярнуцца да даўно

забытага старога? У. Ко-нан прыгадаў, што газе-та «Мінский курьер» ці не ў кожным сваім нумары змяшчала рэцэнзію на новую кнігу, часта з такімі матэрыяламі вы-ступаў У. Самойла. Спра-ве рэцэнзавання, прапа-ганды кнігі шмат чаму трэба павучыцца за мя-жой.

Закраналіся ў час аб-меркавання і пытанні моўнай культуры, уваж-лівага стаўлення да лі-таратурнай спадчыны. Вы-казвалася занепакоен-насць тым, што літа-ратура замежжа пачынае часам ледзь не супра-ціпаўстаўляцца літаратуры айчынай.

Вёў пасяджэнне «круг-лага стала» старшыня Саюза пісьменнікаў Бе-ларусі В. Зуёнак. Га-ворку, пачаўшы М. Тычы-нам, прадоўжылі А. Гло-бус, А. Асташонак, Л. Ле-вановіч, А. Варановіч, А. Асіпенка, У. Жыжэнка, А. Масарэнка, Я. Пархута, У. Кохан, Р. Яўсееў, Д. Бічэль-Загнетава, А. Шлег, В. Тарас, Я. Брыль, У. Мехай...

На пасяджэнне «круг-лага стала» былі запро-шаны выкладчыкі бела-рускай мовы і літарату-ры, якія знаходзяцца на перападрыхтоўцы ў Мін-ску. Ад імя іх уражанняў ад сустрэчы з пісь-меннікамі падзялілася Я. Сцяпанчыкава з Марі-лёва.

НАШ КАЛЯНДАР

80 гадоў з дня нараджэння пражыў Антона АЛЕШКІ споўнілася 1 лютага (памёр 13 верасня 1971 года). Першыя апавяданні надрукаваў у 1932 годзе. Выдаў кнігі «Раніца» (1949), «Іх першыя вітае сонца» (1957), «Пяць сутак» (1959) і іншыя. У 1974 годзе выйшла кніга выбраных твораў «Неба на замку».

155 гадоў з дня нараджэння нацыянальнага героя Беларусі, рэвалюцыянера-дэмакрата, мысліцеля, публіцыста, кіраўніка паўстання 1863-64 гадоў Кастуся КАЛІНОУСКАГА споўнілася 2 лютага (пакараны смерцю 22 сакавіка 1864 года).

130 гадоў з дня нараджэння польскай пісьменніцы Марыі РАДЗЕВІЧ споўнілася 2 лютага (памёрла 16 лютага (?) 1944 года. Нарадзілася ў вёсцы Пянога чларацкага Зальвенскага раёна. У рамане «Лета лясных людзей», «Каштоўны камень», «Пажар і папялішчы» і іншых, у некато-

рых апавяданнях паказвае жыццё беларусаў, апыявае характэрнае нашай прыроды.

115 гадоў з дня нараджэння польскага дыялектолага, зборніка беларускага фальклору, даследчыка гаворак беларускай мовы Эдварда КЛІХА споўнілася 2 лютага (памёр у лістападзе 1939 года). У Наваградскім павеце запісаў ад назачніка А. Ваўчка 18 беларускіх народных казак і апавяданняў.

75 гадоў з дня нараджэння паэта Леаніда ГАУРЫЛАВА споўнілася 2 лютага (прапаў без вестак на фронце ў 1941 годзе). Першыя вершы надрукаваў у 1935 годзе. У 1961 годзе выйшла кніжка паэзіі «Вярнасьць».

125 гадоў з дня нараджэння пісьменніка і мастака Каруса КАГАНЦА (Казіміра Карлавіча КАСТРАВІЦКАГА) споўнілася 10 лютага (памёр 20 мая 1918 года). Зай-

маўся разб'ой па дрэве і косці, аформіў «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я. Коласа (1909).

10 гадоў з дня адкрыцця ў вёсцы Глінішчы Хой-ніцкага раёна Літаратурнага музея І. Мележа спаўняецца 12 лютага.

85 гадоў з дня нараджэння вядомага пісьменніка, ахвяры сталінізму Станіслава ШУШКЕВІЧА спаўняецца 19 лютага (памёр 1 лютага 1991 года). Друкаваўся з 1924 года. Выдаў не адзін дзесяткі кніг паэзіі для дзяцей і дарослых. Аўтар зборніка мемуараў «Вяртанне ў маладосць» (1968). У 1978 годзе выхадзілі выбраныя творы ў двух тамах. У 1988 — аднатомнік. Сёлета выдавецтва «Юнацтва» выпуская кнігу С. Шушкевіча «Непаседлівыя вавёркі».

80 гадоў з дня пастаўлены ў Пецярбурзе гурт-ном беларускіх студэнтаў «Паўлінкі». Я. Купалы спаўняецца 22 лютага. Галоўную ролю выконвала Паўліна Мядзёлка.

«ПАКАЗВАЦЬ БЕЛАРУСА СА ЎСІХ БАКОЎ...»

Калі думаеш сам або каму-небудзь даводзіш, навошта створаны і якім павінен быць беларускі нацыянальны тэатр, калі гаворка ідзе пра вышэйшы сэнс сцэнічнай творчасці на ніве беларускага Адраджэння, няма патрэбы штосьці выдумляць і рабіць з сябе надта дасведчанага тэатрыка: дастаткова разгарнуць старонкі Максіма Гарэцкага. Напісаньня ў 1913 годзе. Калі іх аўтару было дваццаць гадоў. Звычайна ягонае равеснік яшчэ толькі далучаюцца да крыніцы ведаў пра тое ж тэатральнае мастацтва, знаёмяцца з ім па розных хрэстаматыях ды першакрыніцах. А тут ёміста і ґрунтоўна абвешчана нацыянальная задача ў галіне будовы беларускага тэатра, задача надзённая і дзейсная і дагэтуль. А мо нават і асабліва актуальная якраз у нашы дні, напрыканцы XX стагоддзя, калі суверэнная Беларусь кшталтуе адметную культуру, вызваляючы ад ідэалагічнага дыктату і мінулых прапагандысцкіх забабонаў.

Маю на ўвазе артыкул М. Гарэцкага «Наш тэатр». Яго можна ўспрымаць і як маніфест сталага і зрудзіраванага культуролога, і як праграму нацыянальнай інтэлігенцыі, і як афарыстычны катэзіс-настаўленне для драматургаў, рэжысёраў і артыстаў, што выносяць плён сваёй творчасці на падмошкі сцэны. Ёсць у гэтым тэксце і нешта пэтычнае. Катэзіс, падобны да натхнёнай пэмы. Дарэчы, «Наш тэатр» і быў выдадзены ўпершыню славуцім панам Марцінам Кухтам у Вільні адначасова з «Вянком» знакамітага Максіма Багдановіча. У такіх супадзеннях заўсёды пульсуе пэўная заканамернасць, і ўсё выпадковае набывае таямніча-сімвалічны сэнс.

Наогул, як мне здаецца, у нашым тэатразнаўстве і літаратурнай крытыцы ледзь закрынута вялікая тэма — Максім Гарэцкі і тэатр. Ды і сама наша сцэна, мабыць, яшчэ смянецца і здагадаецца, што дарэмна дасюль пакідае па-за сваім творчым інтарэсам драматычную па сваёй сутнасці і духу мастацкую спадчыну выдатнага праявіка, які та маляўніча раскрывае праз моўныя характарыстыкі свае вобразы і прасочвае іхні лёс у драматычна вострых жыццёвых калізіях. Гэта проза патэнцыянальна багатая для перакладу на сцэнічны лад.

Што гэта так і ёсць, пацвярджаюць і драматургічныя практыкаванні М. Гарэцкага, тыя абразкі, якія ён пісаў у дыялагічнай форме, у выглядзе кароценькіх п'ес. Сапраўды, вярта сёння пагартыць тыя кнігі пісьменніка, дзе змешчаны аповесці «Антон», п'есы «Гапон і Любачка», «Салдат і яго жонка», «Атрута», «Чырвоныя ружы», «Каменачёс», «Не адной веры», «Жалобная камедыя» або «Свецкі чалавек» — і ты атрымаеш уяўленне пра безумоўную тэатральную вартасць створанага М. Гарэцкім. І як гэта ні дзіўна, у сцэнічным лепатэ пазначаны толькі адзін факт звароту да драматургіі

гэтага мастака сцэны. Ды і то аматарскай.

Гэта здарылася ажно ў 1937 годзе восенню, калі М. Гарэцкі быў у кіпцюрах жакоўска-берыёўскіх драпежнікаў, калі над ім чынілі гвалт недапечаныя артадоксы і недавучаныя патрыёты «непарушнага Саюза», сталінскай дзяржавы. Здарылася паблізу ад Карэлічаў у вёсцы Загор'е, дзе дваццацігадовы Янка Брыль арганізаваў аматарскі тэатр, каб са сцэны прапагандаваць беларускае слова і беларускую думку. Тэатр — як выклік санацыяным уладам Польшчы! І сярод першых пастаноў аматараў з Загор'я — «Атрута» М. Гарэцкага, дзе небарака селянін — Рыгор і без таго раб дзяржаўных чыноўнікаў ды мясцовых багачаў — робіцца яшчэ і рабом магутнай атруты, губляючы ад гарэлікі і маральнага свае вартасці і нават сумленне. Той Рыгор нібы пабрацім па сваім горы-злачынстве Коласаваму «Антосю Лаце». Ва ўмовах Заходняй Беларусі таго часу такая драматургія і спрыяла фарміраванню нацыянальнай свядомасці, і мела выхавальны этычны ўплыў на людзей.

Гэта пакуль што адзіны радок у сцэнічнай біяграфіі твораў М. Гарэцкага.

Затое ягонае даследаванне і парады ў галіне тэатразнаўчай журналістыкі і крытыкі зрабілі свой адбітак на практычныя справы І. Буйніцкага, А. Бурбіса, Ф. Ждановіча, У. Галубка і Е. Міровіча; мелі яны значэнне і для драматургічных пазнаўчых пазтаў і пісьменнікаў. Я не асмелюся гаварыць больш канкрэтна аб тым, хто менавіта — В. Гарбацэвіч або Я. Рамановіч, Е. Міровіч ці Ф. Аляхновіч — непасрэдна кіраваўся прабочымі ўказаннямі аб тым, якім бачыцца і якім павінен быць беларускі тэатр на шляху Адраджэння, але ўпэўнены, што кожны з памянёных тут ведаў і нават вывучаў праграмны артыкул «Наш тэатр».

Дастаткова прывесці з яго толькі адзін абзац, каб адчуць усю агністую духоўную энергію змагара за нацыянальны ідэал: «Пакажыце беларусу са сцэны, хто ён, чым ён быў, што ён цяпер, чым ён можа быць, гукніце яго са сцэны да новага жыцця — і божа мілы! — гэты гаротнік беларусы, пераканаўшыся, ужо знойдзе здольнасці парваць ланцугі рабства, патрапіць крыкнуць: «Жыве Беларусь!» — так дужа, што аж векавыя мury няволі, як тыя сцены ерыхонскія, пасыплюцца ў прах. А ў такім разе доўг нашых пісьменнікаў, каторы яны павінны сплываць, гэта — у драматычных творах паказаць беларусу, у якой пушчы ён блудзіць і дзе ляжыць яму дарога на поле, шырока-далёкае, роднае поле вольнага жыцця».

Артыкул разгортвае і ўдакладняе гэты тэзіс, канкрэтызуе ўяўленне пра нацыянальнае аблічча тэатра Беларусі як цывілізацыйнай і незалежнай краіны. Мусіць, дастаткова і гэтага тэзісу, каб адчуць праніклівы і пільны роздум па-сучаснаму адукаванага паладзіна ў пашанотнай варце Мельбіна і Таліі.

Я звяртаюся да гэтых муз, бо і М. Гарэцкі не грэбуе так званым высокім стылем, каб зб-

вясціць веліч тае задачы, што накіравана вырашаць беларускую сцэну. Спашлюся яшчэ на такую мясціну з артыкула: «Тэатр гадуе маладых байцоў за праўду і дае грамадзянскую моц людзям у пары, але заняпаўшым, ён абглядвае на добры лад характары людзей і народаў. Толькі трэба памятаць, што тэатр — дамакая шабля, вострая з абодвух бакоў. У тэатры можна прыносіць ахвяры Духу Чысціні і Праўды, можна пакланяцца і Ваалу з Астартай... Добра, каб ён быў храмам, а не бруднай стайняй Аўгія, і не памяшчаннем злога бога Арымана, і не кутом дурнога скалазубства...»

Не буду тлумачыць імёны герояў грэчаскай міфалогіі, толькі падкрэслію, што да іх М. Гарэцкі звяртаўся, каб яшчэ раз вылучыць агульналавечнае значэнне дзейнасці нацыянальнага тэатра. Тэатр засяроджваецца на маральных і духоўных каштоўнасцях (або заганях) Уласнага народа, каб адчуць і паказаць яго адметнае месца і ролю ў планетарнай культуры зямлян. Прынамсі, так успрымаеш тэатральны маніфест М. Гарэцкага цяпер, калі па-сённяшняму гучыць такі сказ: «Тэатр наш павінен стаць Храмам Нашага Адраджэння...»

Пагадзіцеся, што нашай сучаснай сцэне яшчэ многае трэба зрабіць, каб і на самай справе мець годнасць Храма Мастацтва і не дазваляць сабе падаць у прыкрыя Нізіны, у глухі закутак таннага скалазубства або бяглуздзіцы. Чаго грэх таіць: і сёння мы бываем сведкамі, як нам прапануюць замест храма — мітынгую трыбуну з напышлівымі рыторыкамі, а камедыю зводзяць да непрыстойных анекдотаў, разлічаных на самахвальнага глядача. Ой, варта б пастаўшычым такой тэатральнай творчасці перачытваць М. Гарэцкага, таго дваццацігадовага мудраца, які восемдзесят гадоў назад склаў высакароднага духу катэзіс «Наш тэатр»!

Не, не трэба выстаўляць М. Гарэцкага носьбітам бясспрэчных ісцін і абсалютна беспамылковым крытыкам. Больш таго: сёння, мабыць, наогул цікава і карысна для тэатралаў заглябіцца і ў дыскусійныя моманты спрэчак М. Гарэцкага з Я. Купалам, напрыклад, або ўважліва перачытаць водку на творах У. Галубка і ягонага тэатра або М. Грамыкі, параўнаўшы з сучасным нашым уяўленнем аб ролі вандруйнага тэатра на Беларусі, аб творчасці аўтара «Плытагонаў» або «Пісаравых імянін»... Не губляюць свайго значэння і ягоныя заўвагі і меркаванні пра творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, пра оперу «Сялянкі».

Хаця навошта ж я спрабую дакладна вызначыць практычны сэнс нашага вывучэння тэмы «Гарэцкі і тэатр»? Артыкулы публіцыстычна і па-мастацку так адмыслова напісаны, што можна гаварыць нават і пра эстэтычную асалоду, якую нам дорыць такая літаратура. Прынамсі, чытаючы такія артыкулы, як «Беларускае драматычнае пісьменства» (1919), «Вінцук Дунін-Марцінкевіч» (1919), «Уладзіслаў Галубок» (1919), «75 гадоў оперы «Сялянкі» (1921), «Пісаравы імянін» — камедыя Галубка» (1923), «Аб Галубковых спектаклях» (1923), «Беларускі тэатр у палове XIX веку» (1924), я адчуў неабходнасць павучыцца майстэрству ўдумлівага крытыка і выдатнага стыліста на рэцэнзэнцкай і тэатразнаўчай ніве. А праблематыка артыкулаў не састарэла і дасюль.

Раскрыйце словы М. Гарэцкага хоць бы пра «Раскіданае гняздо» Я. Купалы. Ці не заў-

сёдня спрэчка пра ўзаемаадносіны ў адным мастацкім творы элементарна высокай рамантычнай сімваліцы з элементамі зямнога рэалізму адгукаецца ў роздуме М. Гарэцкага, які, відаць, не загджаўся з тым, што наогул у еўрапейскай культуры на рубяжы XIX і XX стагоддзяў рэалізм набываў акрэсленыя ўжо рысы натуралістычнага паказу рэчаіснасці, і мастацкі слова шукалі новыя выразныя формы і новы стыль адлюстравання праўды жыцця ў мастацтве, багатым на змястоўныя сімвалы, асацыятыўныя параўнанні і суадносіны, на блазненскія і гратэскныя пасажы. Таму яму здавалася, быццам «Раскіданае гняздо» — гэта «мешаніна рэалізму з сімвалізмам, разам з тым сімвалізмам часу абгорнута нейкім туманам няпоўнай усвядомленасці, і дзеля таго, яны, падмяняючы прыналежнасцю думкі, выйграюць, але маючы ўшчырбу ў соннасці фарбаў побач з рэалізмам, многа губяць».

Надта спрэчна! Бо і сцэнічная практыка, напрыклад, у пастаноўцы «Раскіданага гнязда» ў купалаўцаў у 1921 г. рэжысёрам Б. Луцкім і «Тутэйшых» у 1990 г. М. Пінігіным па-свойму абвяргае абстрагаванне ад магчымага тэатральнага ўвасаблення разважанні пра пэтыку драматургіі Янкі Купалы наогул. У гэтых работах наша рэжысура разам са сцэнографам і акцёрамі знайшла той заветны ключык, які адкрывае перад намі пэтычнае характаро ўвасоблены Купалам карцін жыцця як алегарычна асэнсаваны з'яў быццям чалавечтва ў яго нацыянальным тэмпераменце і нацыянальным мастацкім светаадчуванні. Тады сімвал робіцца нібы кодам жыцця. Мастацкі код!

Вядома, у мяне могуць быць і апаненты, якія па-свойму паставяцца да сказанага М. Гарэцкім. І гэта засведчыць жывую актуальнасць некаторых ідэйна-эстэтычных поглядаў выдатнага пісьменніка, які разумее, што без тэатра Адраджэнне наўрад ці здобудзе таго плёну, аб якім марылі пакаленні беларусаў.

Трэба спадзявацца, што 100-годдзе Максіма Гарэцкага наблізіць нашу сцэну і наша тэатразнаўства да сапраўды каштоўнай і змястоўнай спадчыны гэтага майстра, які ў трагічным віры сталіншчыны загінуў, не паспеўшы стварыць, магчыма, самых выдатных сваіх твораў. У тым ліку і для тэатра, які жывіўся для яго прывабным дэвізам: «Падняць беларуса да ідэальнага чалавека!»

Падняць, заўважым мы асабліва, гэта не адно і тое ж, што перавыхаваць або загартаваць і невыпадкова потым М. Гарэцкі ўдакладняе: «...Адправы ў нашым Храме Адраджэння адны: цудоўнымі ў мастацтве абразамі паказаць беларуса са ўсіх бакоў і прамываць яму вочы». У галаслівых хваляваннях ахлакратыі цяпер часта выяўляецца жаданне на тоўпу «прамываць вочы» і вучыць якраз інтэлігенцыю, асабліва творчую — артыстаў, мастакоў, музыкантаў, кінемаграфістаў, філосафаў. А ў тэатры ўсё часцей выказваюць сваё імкненне забавляць ды пацяшаць цяперашняга глядача, адцягваюць увагу публікі ад сур'ёзных жыццёвых клопатаў і роздому рознымі меладраматычнымі, дэтэктывнымі і эратычнымі байкамі, вадзілямі, міфамі. Штосьці зрушваецца пры гэтым у самім паняцці «наш тэатр», як яго разумелі лепшыя прадстаўнікі народа. Вядома ж, што тэатр вучыць, пацяшае, і пацяшае, навукаючы! Тым і прамывае нам усім вочы на праўду. Калі толькі гэта сапраўдны Тэатр.

Барыс БУР'ЯН.

— Валеры, самым строгім і дасведчаным слухачом канцэрта, пэўна ж, былі вы: некалі разам з Захаравым навучаліся музыцы, цяпер пастаянна сочыце за ягонаю творчасцю; воляю лёсу пабылі і яго педагогам. У мяне-то гэты канцэрт — самае першае ўражанне ад ігры Валодзі, хоць асабіста мы пазнаёміліся з ім раней. І ўражанне, налі казаць адным словам, — светлае. Якім я ўяўляю сабе Захарава — вельмі светлым, тонкім, дакладным чалавекам, — такім успрыняла і ягонае гранне. Сам жа канцэрт (і рэакцыя публікі тое засведчыла) — падзея не толькі асабістага творчага жыцця выканаўца...

— А я карыстаюся магчымаасцю са старонак «ЛіМа», што асабліва прыемна, павіншаваць Валодзі з поспехам на конкурсе ў Кракаве. І віншую з першым прафесійным сольным канцэртам, дзе Захараў ужо выступіў у якасці прызнанага майстра. Я лічу, што даць сольны канцэрт на сцэне сталіцы рэспублікі — таксама значная з'ява, не меншая, чым нават сам конкурс.

— Тым больш, зьезд на Залатой Горцы мае прэстыж у намерных выканаўцаў. Дый упершыню выступіў тут музыкант з Гродна, Сілаўска ж стэрэатып, што ўсе гастролеры — толькі з-за мяня, а свае лаўрэаты — толькі з Мінска, дзе яны, маўляў, выплываюць, сталяюць, квітнеюць і ўрэшце згасваюць.

— Радасна, што гэта мой калега, мой зямляк, з якім разам пачыналі, разам паступалі ў музычнае вучылішча. А што датычыць сталічных хлопцаў... Я, вы ж ведаеце, сам з Гродна, але пераехаў у Мінск. І сутыкнуўся з мноствам усім не творчых цяжкасцей, бытавых праблем. Жахліва, калі каштоўнасць спецыяліста вызначаецца не тым, якія яны спецыялісты, а іх здольнасцямі здабыць прапіску ў Мінску ці ў яго ваколіцах. Вось, дарэчы, чаму для Валодзі было вялікім шчасцем адно толькі выехаць на конкурс у Кракаў! Успамінаю, як Яўген Грыдзіошка, якога я лічу сёння вядучай гітарай Беларусі, браў удзел у адборах на міжнародны конкурс. У 85-м годзе напрыклад, карыстаючыся майё паездкай у Маскву, Жэня папрасіў дастаць абавязковыя ноты для 2-га конкурснага тура — эцюды Л. Браўэра. Ва ўсіх гітарыстаў прасіў я гэтыя ноты — ніхто не даў. У такой маральнай атмасферы быў заканамерны вынік: Грыдзіошка прыехаў на адбор, па балах ён ішоў трэці, і толькі з-за таго, што ў яго не было (ніхто ж не даў) эцюдаў Браўэра, чыноўнік з усесаюзнага Міністэрства культуры распарадзіўся паліць на конкурс дваіх. Як цяжка было прабіцца на міжнароднае спаборніцтва, калі ўсім запраўляла Масква! У тутэйшым Міністэрстве культуры, мабыць, не прыходзіла і адпаведная інфармацыя, а калі й прыходзіла — хто на яе зваяў.

— Захараву ўжо чыноўнікі не заміналі, а ўсё адно — колькі давалася пераадолець. Разлічваў жа выключна на слабе.

— Так, ён расказваў пра свае «прыгоды». Дарэчы, ён і ў лімаўскім інтэрв'ю гаварыў, што

НОВЫ нотны зборнік «Я іграю на раялі» Г. Вагнера і В. Якіяноўка выйшаў у выдавецтве «Беларусь» (1992 г.). Бібліятэка педагога-піяніста папоўнілася навуковым дапаможнікам. Гэта плён супрацоўніцтва вядомага кампазітара Г. Вагнера і кандыдата педагогічных навук В. Якіяноўка. Адметнасць зборніка найперш у тым, што ён заснаваны цалкам на фальклорным матэрыяле. Дзеці вучацца гаварыць на роднай беларускай музычнай мове. Народныя мелодыі (кальханкі, гульні, танцавальныя) спачатку даюцца ў пэўным адна-двухгалосным выкладанні, што набліжае іх да першапачатковага гучання. Потым ідуць цудоўныя фартэпійныя апрацоўкі Г. Вагнера. Цікавая, тонкая гарманізацыя памагае выявіць асаблівасці кожнай з песень. Такая віртуозная работа па сіле толькі вялікаму майстру, які ўмее

ІНАКШ—НЕ ДАРУЕ ГІСТОРЫЯ

3 нагоды аднаго дэбюта

На маёй памяці такога не было. Прыехаў невядомы для сталічнай публікі музыкант з Гродна, сабраў сваім канцэртам поўную залу; слухачы не скупіліся на воплескі, дэбютант — на «бісы». Адбывалася гэта напярэдадні новага года ў зале на Залатой Горцы, дзе каталіцкія каляды пакінулі адметнасці вялікага касцельнага свята: рытуальныя елачкі, віншавальныя звароты, Віфлеемскую зорку, лялечны біблейскі вертэп з немаўлёнкам-Ісусам, Багародзіцай, фігуркамі жывёлін... У такім сімвалічным інтэр'еры музычная падзея набывала таямнічы цудоўны

сэнс. Госць Мінска Уладзімір Захараў, дыпламант нядаўняга Міжнароднага конкурсу гітарыстаў у Кракаве, іграў складаную праграму, якая і вывела яго, першага сярод беларускіх гітарыстаў, у лідэры прэстыжнага музыканцкага спаборніцтва. Пасля канцэрта мы абмяняліся ўражаннямі з вядомым артыстам, педагогам, даследчыкам гітарна-лютневай культуры на беларускіх землях Валерыем ЖЫВАЛЕУСКІМ. Яму выступленне У. Захарава дало падставу згадаць і нейкія агульныя праблемы...

польскія гітарысты зацікавіліся беларускай музыкай, якую Валодзя ўключыў у сваю конкурсную праграму. Але ж самае цікавае, шмат хто з польскіх гітарыстаў — выхадцы з Беларусі. Вядомы гітарыст Сянінскі — з-пад Наваградака, ён з'яўляецца заснавальнікам гітарнага класа ў Музычнай акадэміі ў Лодзі. Нават Кавальчук, дырэктар той акадэміі, — з Гродзеншчыны. А выпускнік акадэміі па класе гітары Яраслаў Яновіч — сын вядомага беларускага пісьменніка, дый мае і свае літаратурныя вопыты. У польскім энцыклапедычным даведніку пра гітару я напаткаў прозвішча Ваўжэніца Жывалеўскага: цікава, што гэты польскі гітарыст нарадзіўся ў беларускай Оршы на пачатку стагоддзя, пераехаў у Польшчу і быў там вельмі папулярны паміж 1-й і 2-й сусветнымі войнамі... Добра, што Валодзя Захараў прадставіў Беларусь на конкурсе ў Кракаве сваёй музыкай.

кі да Радзіёнава — у нас былі, напрыклад, асобныя дні, калі мы толькі слухалі музыку. Уявіце сабе: першакурснікамі мы слухалі монооперу Ф. Пуленка «Чалавечы голас!» Увогуле знаёміліся з опернымі творами: Віталь Канстанцінавіч меў тады ў сваёй калекцыі ці не сотню іх. Словам, чалавек неардынарны. Што, дарэчы, можна сказаць і пра Валодзя: ён піша вершы, і музыка ў яго атрымліваецца вельмі самабытная. Было яму 14—15 гадоў, калі напісаў цыкл вельмі неардынарных п'ес.

— Так, ягоны «Дзіцячы альбом» гучыць вельмі свежа, дасціпна, мяркуючы па тых п'есах, што У. Захараў сыграў на «біс» у канцэрце. Незвычайныя штрыхі, трапныя гукавыя ўлечы прыёмы — адразу ўяўляеш «Музыка ў галашы» ці сітуацыю «Як жаба з'ела коніна»... Дарэчы, Валеры: Валодзя ўсе гэтыя прыёмы ды штрыхі вынайшаў сам ці пераняў такую музычную мову з гітарнай літаратуры?

— Не-не, гэта абсалютна самабытная з'ява. Хаця Мікіта Кошкін, вядомы маскоўскі гітарыст, піша музыку ў гэтым жа стылі, але У. Захараў, калі падлеткам прыдумваў свае характарыстычныя п'есы, проста не быў знаёмы з творчасцю свайго старэйшага аднадумца з Расіі. У Валодзі быў перыяд, калі ён перастаў пісаць музыку, заняўся выключна выканальніцтвам. Цяпер ён яшчэ і педагог. Але не так даўно стварыў Прэлюд і Фугету на 2 захаднеславянскія тэмы — твор, які мы пачулі ў канцэрце. У Прэлюдзе скарыстана каталіцкая песня, але самае цікавае, што яна вядома толькі на Гродзеншчыне. Калі Захараў паказаў гэты твор на фестывалі, аказалася, тэма яго ў Польшчы невядомая, значыць, гэта проста дасціпка нашага мясцовага, менавіта беларуская каталіцкая музыка. А тэму Фугеты, як вы заўважылі, нельга было не пазнаць: гэта наша «Го-го-го, каз». Ну, і «Грунвальдскую пастараль» мы пачулі. Добрая, цікавая п'еса.

Тое, што ў Валодзі зноў абудзілася цікавасць да кампазі-

цыі, я з радасцю вітаю. Гэта будзе спрыяць пашырэнню нашага нацыянальнага гітарнага рэпертуару. Вось я рыхтаваў канцэрты ў рамках фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы», займаўся 16-м стагоддзем: там цэлыя тамы польскай, англійскай, іспанскай музыкі — дзе ж беларуская? Была такая багатая цывілізаваная дзяржава, ВКЛ, а музыкі й знаку няма. А, скажам, дакладна вядома, што мінскі ваявода Кшыштаф Завіша быў цудоўным лютністам: ну не мог ён што-небудзь не пісаць! А ўсе архівы Завішы вывезены ў Польшчу. Калі тамтэйшыя даследчыкі знойдуць ягоныя ноты, мы зноў спазнімся, бо тое будзе ўжо не беларускае, а польскае, і нам зноў давядзецца змагацца, даказваючы, што гэта — беларускае мастацтва.

Дык вось і зараз: трэба ствараць сваю музыку, карыстаючыся тым, што ў нашыя гады ідзе своеасаблівае адраджэнне гітарнага мастацтва на Беларусі. Але калі не будзе ўсё гэта нейк зафіксавана, выдадзена, у 21—23 стагоддзях запытаюцца, як сёння пытаюцца пра 16-е: «А дзе ж наша беларуская музыка?»

— Так, гісторыя — дама суровая, дыскупаваць з ёю няможна, паблаглівай да нашых упущэнняў яна не будзе. Дарэчы, У. Захараў, пасля поспеху арыгінальных беларускіх п'ес у Кракаве, перананаўся, што, як ён кажа, «без сваёй музыкі мы — не музыканты». І нават наладзіў кантакты з амерыканскім выдаўцом. Аднак ён перананаўся і ў іншым: адметная «адвольная» праграма сама па сабе не прынясе поспеху, трэба ўпэўнена пачувацца і ў абавязковым конкурсным рэпертуары. Вось і мы цяпер паслухалі Сарабанду і Бурэ са Скрыпічнай партыты № 1 І. С. Баха ў пералажэнні А. Сеговіі, «Сюіту ў стылі Вайса» М. Понсэ, творы Ф. Тарэгі ды інш. Не буду дэталізаваць, што мяне перананала ці захапіла больш, што менш. Увогуле ўражвала прыемнае sotto voce гітары, трапяткое ріпаю, мяккае святло, якое праменьваў яе голас. Замест ігры на публіку было зсяроджаннае ўслухованне ў сябе, замест артыстычнага апломбу ды эстраднай кідкасі — пазытыўнага недаказанасць. Але мне паддалося, што музыкант, хаваючы

сваё вялікае хваляванне, прыхаваў і эмоцыі...

— У Валодзі ёсць такая рыса... Можна параўнаць гэта з вожыкам: калі дакранешся, ён адразу ў клубок — і ўсё, сябе не раскрыве. Ягоны дэбют у Мінску сапраўды суправаджала неверагоднае хваляванне, якое, мабыць, і знівеліравала дынамічныя, эмацыянальныя кантрасты, напрыклад, у выкананні музыкі Баха. Чым Валодзя заварожвае, дык гэта сваёй далікатнасцю, музычнасцю, але часам гэтая музычнасць ператваралася ў строгую акадэмічнасць: ён стараўся не паказаць, наколькі ўсхваляваны. Але творы Тарэгі прагучалі вельмі арганічна, і мне здаецца, сугучна творчай індывідуальнасці менавіта Захарава: «Арабскае капрыччыо», «Успамін пра Альгамбру», Варыяцыі на тэму Паганіні «Венецыянскі карнавал»...

— Вось мы з вамі такія «прыдзіры», а публіка ж недахопаў не вышуквала, кожны нумар праграмы прымала з захапленнем, і моладзь была ў зале, і людзі сталыя...

— Вельмі радуе наогул, што

роўню яе культуры. Думаю, у нас зараз спрыяльнае часіна для гітарнага мастацтва. І ў Валодзі Захарава ёсць перспектыва канцэртнай дзейнасці, яго пачнуць запрашаць на фестывалі, на фестывалі; важна, што ён зрабіў шэраг запісаў на радыё. Я б хацеў, каб ягоны ўжо крылаты выраз — маўляў, без сваёй музыкі, без нацыянальнага рэпертуару мы — нішто, ім не забываўся, каб Валодзя дзейнічаў у адпаведным напрамку, працягваў пісаць музыку.

— Валеры, а вы ж таксама выказаліся амаль крылатай фразай, падчас Валодзевага выступлення: «Трэба адгукацца ў друку на кожны канцэрт».

— А мне спадабалася, як вы потым развілі гэтую думку: маўляў, на кожны ці не, але каб для будучы даследчыкаў захавалася найбольш поўная карціна мастацкага нашага жыцця, каб з таго ж «ЛіМа» можна было даведацца, якія жылі музыканты, дзе яны выступалі, што ігралі...

— Бо налі ў летанісе культурнага жыцця будучы пражалі (а газеты ў пэўным сэнсе — гэта летаніс), гісторыя нам не дае.

Уладзімір ЗАХАРАЎ падчас канцэрта ў Мінску 29.XII.92 г. Фота С. БУРАВА.

апошнім часам гітарныя канцэрты ў Мінску збіраюць шматлікую публіку. На пазалетаннім фестывалі гітарнай музыкі былі аншлагі ў Палацы культуры МАЗа — а туды ж вельмі цяжка дабрацца. Гадоў 15 таму было такое і ў Вялікай зале філармоніі, пакуль адміністрацыя, карыстаючыся асаблівай любоўю нашага народа да гітары, не пачала запрашаць у канцэртмайму музыкантаў неадекватна ўзроўню, што ўрэшце адштурхнула аматараў ад такіх канцэртаў. Але цяпер, дзякуючы працэсам адраджэння ў нашай культуры, гітара вяртаецца на філарманічную сцэну, тым болей, што з'явілася і адпаведная зала на Залатой Горцы. Гітара ж — інструмент, я б сказаў, народны міжнародны, бо гэта класічны інструмент. Цяжка назваць цывілізаваную краіну, дзе б гітара не карысталася папулярнасцю. Папулярнасць яе, на мой погляд, сведчанне высокай цывілізаванасці той ці іншай краіны, уз-

— Абсалютна правільна! Не так даўно я збіраў матэрыялы пра Марка Сакалоўскага, частку якіх скарыстаў потым у артыкуле для «ЛіМа». Усе біяграфыя знакамита гітарыста пішуць пра тое, што вельмі мала захавалася інфармацыі. І трэба было перагарнуць процым газет, часопісаў, каб пераканацца, што карыстаючыся публікацыямі тагачаснага друку, ужо можна зрабіць маленечкую манаграфію пра Сакалоўскага. Я лічу, што зараз для беларускай гітары гістарычны перыяд, перыяд адраджэння гэтага мастацтва з даўнімі на нашых землях традыцыямі. І абавязкова трэба пісаць пра гітару як мага больш!

— Згода. Аднак гэта можна сказаць і пра кожны інструмент...

— Пра кожны. Ну, а ў прыватнасці — пра мой, кожны ж кажа пра тое, што яму бліжэй.

— Пагаджаюся цалкам. І дзякую за размову.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

НОТАДРУКІ

НА РОДНАЙ МУЗЫЧНАЙ МОВЕ...

ашчадліва працаваць з фальклорам, кляпоціцца пра тое, каб крохкая прыгажосць старадаўніх напеваў не панікла пад складанай сучаснай гарманізацыяй і фактурнай апраўкай. Шырока прадстаўлены беларускія кампазітары, творчасць якіх заснавана на фальклорнай стылістыцы: А. Багатыроў, П. Падкавыраў, А. Клумаў, Р. Сурус і інш. Майстэрства кампазітара, які піша дзіцячую музыку, павінна праявіцца ў тым, каб замест п'ес эмацыянальна быў даступны і прывабны для дзіцяці. Але асабліва хочацца падкрэсліць яшчэ адну абавязковую ўмову —

здолець надзяліць задуму піяністычна цікавай фактурай, зручнай для выканання. Піяністычнасць выкладання — гэта не сінонім спрашчэння, тут патрэбна веданне спецыфічных прафесійных тайн. У гэтых адносінах вылучаюцца ансамблі для двух фартэпіяна У. Алоўнікава.

Дапаможнік скіраваны таксама на дзіцячую творчасць і можа трактавацца як першы ўрок кампазіцыі.

Заданні для развіцця слыху адначасова звернуці да музычнага мыслення. Стварэнне

музыкі памагае лепш выканаць яе. Так злучаны цэлы комплекс праблем. Падкрэслію скіраванасць на засваенне вучнем беларускіх народных інтанацый, рытму, мелодый. Акрамя таго, на нотных старонках адбываецца творчая сувязь з буйным сучасным беларускім кампазітарам, які сілай талента, мастацкім густам уздымае маленькага піяніста да сваіх вышыняў, бярэ яго «на сваё крыло».

Г. Вагнер шчодро дэманструе варыянты мелодый, фактуры і нават цыклы варыяцый. Такая наглядная выклікае творчы імпульс у адказ, жаданне творчасці; слухна наракаюць

стварыць штосьці сваё. А ўласна творчыя заданні заканчваецца навучаннем пабудове варыяцыйнай формы. Цікавая і «размова» вучня з настаўнікам пры дапамозе музычных рэплік.

Комплексны падыход да выхавання музыканта — выканаўцы, адлюстраваны ў зборніку, сведчыць пра сучаснае бачанне педагогічных задач.

Нацыянальнае гучанне зборніка ўзмацняе слоўнік музычных тэрмінаў на беларускай мове. Сёння, калі мы адраджаем культуру нашай рэспублікі, гэта асабліва каштоўна. Бо ў музыцы, як і ў іншых спецыяльных навуковых галінах, не сутнасці не распрацаваны тэрміналагічны апарат на беларускай мове.

У прэдмове аўтары называюць сваю працу Школай далучэння да беларускай народнай імпульс у адказ, жаданне творчасці; слухна наракаюць

на абмежаваную колькасць выданняў для пачатковага выхавання, заснаваных на беларускім музычным фальклоры. (Ды тыраж і гэтага зборніка толькі 6 тыс.). Відавочна, што аўтарамі кіравала ідэя стварэння нацыянальнай беларускай фартэпіянай школы. Але разам з тым «больш вузкія метадычныя пытанні, звязаныя з пастаўкай ігравога апарата, аўтары не разглядаюць» (стар. 3) і рэкамендуецца развіваць выканаўчыя навыкі на матэрыяле Школ іншых народаў.

Думаецца, што на падставе свайго вучэбнага дапаможніка, скампанаванага ўжо ў метадычных адносінах, аўтары змогуць у будучым стварыць фундаментальную ў піяністычных адносінах Школу для дзіцяці Беларусі.

Р. НОВІКАВА, кандыдат мастацтвазнаўства.

ХТО ВYZНАЧЫЦЬ МЕЖЫ ТАЛЕРАНТНАСЦІ?

Апошнім часам у Рэспубліцы Беларусь ізноў заварушыліся сілы «звышінтэрнацыяналізму», якія ультыматывна патрабуюць надання дзяржаўнасці рускай мове ў суверэннай Беларускай дзяржаве. Танальнасць іхніх публікацый у рускамоўнай прэсе, якая, як грыбы пасля дажджу, вырасла за кароткі тэрмін, стракатая — ад бесцырымоннага «Даеш русский язык государственной», а не — чайкае Карабах, Прыднястроўя да закалыхваючага ўсхвалення Беларускай нацыянальнай талерантнасці: маўляў, вы такія шчырыя, спагадлівыя, зычлівыя, няўжо вы не дазволіце, каб і далей Беларусь магла «квітнець русчызнаю»?

На жаль, такія ноткі «звышталерантнасці» паяўляюцца часам у публікацыях некаторых навукоўцаў, якія быццам бы падтрымліваюць ідэю нацыянальнага Адраджэння на Беларусі, і ў той жа час, нібы той чэхаскі чалавек у футарале, бязліва азіраюцца і спагадліва ўздыхаюць, маўляў, пашкадуйце беднага рускага гусара, надыце для ягонай мовы статус дзяржаўнасці, хай і далей майструе сабе гняздзечка для «зліцця нацый і іх моў», не разумеючы, што падобны крок азначаў бы адыход Беларускай нацыі і Беларускай мовы ў небыццё, больш дакладна, свядамае нацыянальнае самазайстванне.

У «ЛіМе» за 8 студзеня 1993 года змешчаны артыкул доктара філасофскіх навук Вадзіма Салеева пад загалоўкам «Чалавек, святло духоўнае». Вучоны закрануў актуальную тэму — значэнне духоўнасці ў жыцці чалавека, народа і асудзіў гвалтоўнае знішчэнне духоўнасці былым таталітарным рэжымам. Як прысуд антынароднай сістэме гучаць радкі артыкула: «...Бальшавізм зрабіў усё, каб вынішчыць унутранае святло чалавека з яго душы... Я павінен, павінен дакрычацца да яго, уціснуць у яго свядамасць думку, што без святла духоўнага немагчыма жыць нават і самаму «звычайнаму» чалавеку, што бездухоўнасць — падстава смерці і разбурэння для чалавека і свету...»

У сваім артыкуле В. Салееў кранаецца дактрыны Л. Гумілёва аб паходжанні і жыцці этнасу, у якім Л. Гумілёў надае асобую ролю творчаму чалавеку — пасіянарыю. Відаць, В. Салееў мае на ўвазе твор Л. Гумілёва «Этнагенез і біясфера», у якім распрацавана гэтая дактрына. Пасіянарынасць — амаль сляпяная прага жыць, змагацца, працаваць, пміраць дзеля агульнай для этнасу мэты і ідэі. Згодна дактрыне Л. Гумілёва, найбольш актыўная частка грамадства — пасіянары ў першы творчы перыяд фармавання этнасу скіроўвае ўсю сістэму на шляхі этнічнага будаўніцтва,

назапашвае матэрыяльныя і ідэйныя каштоўнасці. Сэнс пасіянарызму ў тым, каб кожны актыўны дзеяч этнічнай аднасці пачуваў сябе адказным за мінулае і будучае народа і імкнуўся падмацаваць яго трываласць сваімі ўчынкамі: яшчэ адна перамога, яшчэ адзін будынак, яшчэ адзін перапісаны рукапіс... Гэта гаворыць аб тым, што мінулае жыве ў чалавеку і да яго трэба дадаваць сучаснае. Штосьці падобнае робіцца ў нас зараз з нацыянальна свядомай інтэлігенцыяй. Аднак іх самахварная праца заключаецца не ў першапачатковым назапашванні матэрыяльнай і духоўнай культуры этнасу, а вяртанне народу, у якога яна была гвалтоўна адабрана і знішчана нашымі «добрадзеямі». Здавалася б, трэба толькі ганарыцца самахварнасцю гэтых пасіянарыяў. Толькі з дапамогай такіх пасіянарыяў можна адрадыць у Беларусі этнасе святло духоўнае.

На жаль, іх шальмуюць, ганьбяць, паліваюць брудам. Мяне дужа здзівілі радкі артыкула В. Салеева: «На жаль, і ў нас, на Беларусі, сёння ёсць адраджэнцы, якія так перабольшваюць Беларускаю ідэю (!), што становіцца сорамна за іх. І да таго ж, гэта не адпавядае сутнасці характару Беларускага этнасу: у іх учынках і дзеяннях часам няма ні сціпласці, ні мяккасці, ні добразачлівасці,

ні талерантнасці (!) (вызначальныя рысы Беларускага нацыянальнага характару)». Не ведаю, як паважаны мною вучоны, а я дык і не сустракаў на старонках Беларускамоўнай перыёдыкі ахайвання Беларускай нацыянальна свядомай інтэлігенцыяй рускага народа, рускай культуры, рускай мовы. А вось бруды, якія выплэскаецца на тых, хто актыўна выступае за нацыянальнае адраджэнне, на Беларускаю мову, нацыянальную культуру ўдасталі на старонках некаторых рускамоўных выданняў. Закрываць вочы на гэта, значыць, здраджваць свайму сумленню. А, можа, ужо досыць абуваць беларусаў у безразмерныя талерантныя лапці, маўляў, тупайце, нехлямяжыя, у «новую гістарычную супольнасць» гома саветыкус, больш дакладна, гома русікус да вядомага імперскага прытанішча пад назвай «Паўночна-Заходні край»?

Што датычыць правоў чалавека, якія быццам бы парушаюцца «Беларускімі нацыяналістамі» ў адносінах да нацменшасцяў у РБ, то «пакрыўджаныя» інтэрпртуюць іх па-свойму. Дамагаючыся прызнання рускай мовы дзяржаўнай, яны спасылаюцца на артыкул 26 «Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека». Прынамсі, гэты артыкул гучыць так: «П. 3. Бацькі маюць права прырытэту ў выбары віду адукацыі для сваіх малалетніх дзяцей». Тут яўны падмен аднаго паняцця другім: від адукацыі і мова навучання — рэчы зусім розныя. Але што тут дзіўнага, калі гэты падмен часам выкарыстоўваюць некаторыя «навукоўцы» ў сваіх публічных выступленнях.

Дзіўна, чаму змагары за правы чалавека, больш дакладна, «змагары» за двухмоўе, так

выпукляюць свае правы, а збываюць пра свае абавязкі перад грамадствам, у якім жыюць. Такім змагарам варта помніць артыкул 29 «Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека», у якім гаворыцца: «Кожны чалавек мае абавязкі перад грамадствам, у якім толькі і магчыма свабоднае і поўнае развіццё яго асобы». Больш змястоўна гэты пастулат сфармуляваў англійскі філосаф Дж. Лок у сваёй філасофскай працы «Два трактаты аб кіраванні»: «Ні для аднаго чалавека, які знаходзіцца ў грамадзянскай супольнасці, не можа быць зроблена выключэння з законаў гэтай супольнасці» (Лок, т. 3, с. 316—317). Так як у законадэўчых актах Рэспублікі Беларусь дзяржаўнай мовай прызнана Беларускае мова, то ігнараваць гэтыя законы ні што іншае, як свядома прапавядаць ідэю абстрактнай свабоды, больш дакладна, свавольства, што ніяк не стыкуецца з канцэпцыяй правоў чалавека.

У сучасны момант, калі на скрыжаванні пераходных часоў вырашаецца лёс нацыі, калі ставіцца на карту гамлетаўскае «быць ці не быць», не трэба захапляцца талерантнай закаляханасцю, у талерантнасці павіна быць вызначана выразная мяжа, пераступіць якую значыла б падпісаць Беларускаму этнасу смаротны прысуд. Гэта мяжа — наданне статусу дзяржаўнасці рускай мове. Гэта зрабіць могуць толькі тыя, у каго страшана развага, поўнасцю адсутнічае апарат унутранага самакантролю, на такі крок могуць адважыцца толькі духоўныя янычары, для якіх не існуе святае паняцце Бацькаўшчына.

Васіль СОКАЛ.

Ляхавіцкі раён.

ДУМКА ЧЫТАЧА

РУСКАЯ КУЛЬТУРА, БЕЛАРУСКІ ХАРАКТАР І ЭКАНОМІКА

Калі паспрабаваць коратка ахарактарызаваць грамадска-палітычную і духоўна-псіхалагічную сітуацыю на Беларусі ў параўнанні з суседнімі рэгіёнамі, то яна можа быць ахарактарызавана як прыгнечаная і пасіўная. І гэты пры тым, што Беларускае рэгіён мае высокую прадукцыйнасць працы, развітую прамысловасць, стабільную эканоміку... Культура Беларускай нацыі не адпавядае ўзроўню яго матэрыяльнага жыцця. Тлумачэнне «феномена» Беларускай культуры ляжыць, на мой погляд, на паверхні: яна нецікавая, мае нізкі ўзровень таму, што мала чылаваецца ад рускай культуры, пазабўлена нацыянальнай афарбоўкай.

Шырокае распаўсюджанне сярод інжынерна-тэхнічных работнікаў, кіраўнікоў, людзей навукі, дзелавых людзей мае думка, што развіццё рынкавых адносін робіць непатрэбнымі палітычную і культурную незалежнасць рэспублікі. Рынак уяўляецца ім панаяццям ад усіх бедаў. Беларусь ім бачыцца нейкай адкрытай эканамічнай зонай нахштат Ганконга. Рэспубліка, лічаць яны, можа існаваць без уласных грошай, арміі, мытні; няхай у дадатак да рускай культуры сюды пранікаюць польская, амерыканская, японская культуры...

На мой погляд, гэтыя з'явы нашай рэчаіснасці знаходзяцца тлумачэнне ў феномене панавання ў нас рускай культуры. Што такое культура ў шырокім сэнсе слова? Гэта пэўны стыль жыцця, мыслення, паводзін,

працы, своеасаблівае эстэтыка. Гэта база, падмурок, агульны ацэнка ўсіх прыватных з'яў жыцця. У навуцы ёсць аналаг паняцця культуры — гэта паняцце традыцыі ці парадыгмы (апошняе як пэўны ўстойлівы падыход да вырашэння праблем). Вось як пра сілу традыцыі ў навуцы гаворыць сучасны філосаф, метадолаг П. Файерабэнд: «Адукацыя прыстасоўваецца да пануючай традыцыі і кожнага індывідуума, навязвае яе жорсткі стандарты, яе логіку і яе факты. Усё, што можа прывесці да размывання ўстаноўленых межаў, усё, што выходзіць за рамкі пануючых у навуцы схем, падаўляецца і выкараняецца. Аўтарытэт буйных вучоных цісне на іх паслядоўнікаў з той жа сляпой і бязлітаснай сілай, як і аўтарытэт стваральнікаў і жрацоў міфа на вернікаў. Абсалютнае панаванне традыцыйнай парадыгмы над душой і цэлам вучоных — вось праўда пра навуку».

Такая сітуацыя ў навуцы, дзе, здавалася б, традыцыя не можа мець вялікага ўплыву, паколькі тут спраўдзены выказванні кантраляюцца матэматыкай і логікай. Што ж тады кажаць пра галіны ведаў, дзе прычына-выніковыя сувязі ўскладняюцца і кантроль з боку логікі і матэматыкі значна пслабляецца?

Ролю традыцыі выконвае тая альбо іншая нацыянальная культура. І кожная краіна, кожная нацыя павінны выпрацаваць сваю палітыку і эканоміку,

бо ў гэтых сферах «лагічным», натуральным, аб'ектыўным, правільным лічыцца тое, што ўваходзіць у найменшую супярэчнасць з той ці іншай нацыянальнай культурай. Напрыклад, Расія, маючы неабмежаваныя запасы карысных выкапняў і зямель, і знаходзячыся ў тэхналагічнай залежнасці ад Захаду, не магла не стварыць стэрэатып, згодна якому наяўнасць сыравіны ёсць больш важны кампанент прамысловасці, чым наяўнасць навікаў, кваліфікацыі і тэхналогіі. (На Захадзе, які працуе ў асноўным на прыватнай сыравіне, сцвердзілася, як вядома, зусім іншае ўяўленне). Гэты стэрэатып, паўтарыны на тысячы ладоў рускай літаратуры (як агіда да дакладнасці, скрупулёзнасці, разліковасці), уважшоўшы ў плоць і кроў расіян, быў ім карысны, працаваў на павелічэнне магутнасці Расіі, бо садзейнічаў устанавленню дзелавымі людзьмі больш высокіх цэн за сыравіну. Няцяжка здагадацца, як гэты стэрэатып дзейнічае на Беларускіх дзелавых людзей, якія атрымалі рускую адукацыю — яны будуць заніжаць кошт тавараў, выпушчаных на завознай сыравіне.

Так культура звязана з эканомікай. Прыдзірлівы планет можа ўспомніць пра сусветныя цэны, якія нібыта не залежаць ні ад якой культуры і культурных стэрэатыпаў. Але сусветныя цэны залежаць ад рэальна-дзейнай сілы і традыцыі галоўных суб'ектаў сусветнай эканомікі — ЗША, Заходняй Еўропы, Японіі і г. д.

Беларусь наўрад ці будзе

прадаваць свае тавары ў далёкіх ад яе краінах. Цэны на Беларускае тавары ўстанавяцца ў залежнасці ад таго, што думаюць пра саміх сябе беларусы і што думаюць пра іх суседзі. Пры ўяўнай другасортнасці Беларускай культуры гэтыя ацэнкі няцяжка прадбачыць — яны будуць заніжаны. Пры ўстанавленні г. зв. дагаворнай цаны, што, акрамя ўласнай годнасці, якая грунтуецца на падмурку нацыянальнай культуры, можа падняць цану на прадукт сваёй працы! Друк стракаціць паведамленнямі пра грабежніцкі вываз тавараў з рэспублікі, і гэтым нішто, ад С. Шушкевіча да апошняга селяніна, не можа перашкодзіць, бо — рускай культурай у Беларусі заціснута воля да супраціўлення.

Воля і сіла супраціўлення маюць месца толькі тады, калі прырода чалавека адпавядае яго выхаванню, а душэўны склад нацыі — яго культуры. Кожны раз, калі беларус хоча паступіць свабодна, адпаведна са сваім характарам і спосабам мыслення, ён натыкаецца на нормы, густ, стэрэатыпы, стыль не сваёй, а рускай культуры! Гэтыя пастаянныя ўдары, гэтыя дрэсіроўка спараджаюць безыніцыятнасць, бязвольне, комплекс непаўнацэннасці. Так фармуецца Беларускае характар, характар народа-раба.

Аднак беларусы не сталі рускімі, нягледзячы на два стагоддзі найжорсткай асіміляцыі; проста ў іх выпрацаваўся фальшывы тып культуры і чалавека, няздольнага абараняцца ад эксплуатацыі і пагарды з боку суседзяў, якія адстаялі або адрадылі за апошняга гады сваю культуру.

Для будовы нармальнай дзяржаўнасці, эканомікі і палітыкі беларусы і павінны вызваліцца ад духоўнага падпарадкавання рускай культуры.

Павел БІЧ.

г. Мінск.

ЗАУВАГА НА ПАЛЯХ

ТАКАЯ ВОСЬ ХРАНАЛОГІЯ

Гэты ліст я вырашыў напісаць з нагоды выхаду ў свет «Храналогіі гісторыі Беларусі». Калі я набыў гэтую кніжку, дык спачатку ўзрадаваўся — я цікаўлюся гісторыяй Бацькаўшчыны, і гэта якраз тая рэч, якой мне не хапала. Тым больш, што на вокладцы пазначана, што гэта 3-е выданне, дапоўненае і датаванае 92-ім годам. Усё гэта абнадзейвала, але потым я адчуў здзіўленне і горны. Падумалася: няўжо ў «Беларускай энцыклапедыі» імя Петруся Броўкі даслоў дзейнічае бальшавіцкая цэнзура? Снажам, напісана: «Захоп войскамі Булах - Балаховіча г. Мазыра (вызвалены Чырвоная Армія 20 лістапада)», — аказваецца, бальшавіцка-расейская армія, якая напала на маладую Беларускаю Народную Рэспубліку, прышліла нас вызваліць. Ад чаго? Ці аказваецца, што Слуцкае ўстанненне, — гэта не паўстанне беларусаў (беларускіх сялян) за волнасці і незалежнасць Бацькаўшчыны, урэшце, за права людзьмі звацца, а «антысавецкі мяцеж».

Калі б гэтае выданне выйшла ў свет у 84-м годзе, дык можна было б зразумець аўтараў. Але зараз?! Няўжо сілаладнікі гэтай кніжкі нічога не чулі пра раскулачванне, пра вынішчэнне Беларускай інтэлігенцыі, пра жудасны тэрор, пра знішчэнне помнікаў культуры? Затое прысутнічае шмат дат, глядзячы на якія задаецца пытаннем, няўжо гэта гістарычная падзея? Напрыклад, разбурэнне ўладамі ў нашай сталіцы 24 чэрвеня 1984 года першага мінскага тэатра, у якім была пастаўлена опера «Сялянкі» — падзея для ўкладальнікаў, напэўна, зусім не варта ўвагі ў параўнанні з датай, калі ў тым жа годзе Маладзечанскі завод лёгкіх металаканструкцый пачаў выпускаць уніфікаваныя карпусы для прамысловых будынкаў! Я лічу, што усё гэта не да твару Беларускай гістарычнай навуцы. Выклікае здзіўленне адсутнасць водгукаў на гэтую рэч: няўжо ўсе Беларускае гісторыкі згодні з такім становішчам?

Алесь ГУРЬНОВІЧ.

МУЗЫКА

«Буслік» развінае крылы

Зміцер ЯТУХОВІЧ з «буслянятамі». Фота А. ДРАЗДОВА.

У мінулы чацвер на тэлевізійную «Калыханку» завітаў... «Буслік». Такое імя набыла студыя дзіцячай песні пры Дзяржаўным канцэртным аркестры Беларусі. Дзеткі спявалі іранальную песеньку пра сабану з хворай лапкай, а саліраваў у іхнім ансамблі кіраўнік — Зміцер Ятуховіч. Пад кіраўніцтвам кампазітара «Буслік» распачынае папулярнае сучаснае беларускае дзіцячае песні: у планах — запіс ды распаўсюджванне аўдыякасетаў, удзел у тэлеперадачах і, канечне, канцэрты. Сёння мае адбыцца выступленне «Бус-

ліка» ў выязнай праграме Дзяржаўнага канцэртнага аркестра пад кіраўніцтвам М. Фінберга, а 4 сакавіка — канцэрт дзяцей у ДOME літаратуры. Прагучаць новыя песні З. Ятуховіча на вершы В. Жуковіча, М. Малаўкі, С. Шушкевіча, У. Мааго, В. Дуніна-Марцінкевіча, І. Сідарука, а таксама ўжо вядомыя творы на вершы Л. Пранца, В. Шніпа, А. Бадака. Удзельнічае «Буслік» і ў вечары, прысвечаным юбілейным угодкам Письменника Станіслава Шушкевіча.

Н. К.

ФЕСТИВАЛІ

Паклікаў «Менестрэль»

Віцебск зноў збірае гітарыстаў з розных мясцін СНД. Зноў загучыць у руках майстроў класічная гітара. Парадуць публіку сваімі выступленнямі У. Тэрво, А. Бардзіна, С. Руднеў, А. Альшанскі — гэтыя імёны ўжо знаёмыя віцебчанам па І фестывалі класічнай гітары «Менестрэль», які адбыўся летась. Прыедуць і не менш знакамітыя А. Фраўчы, М. Кошкін, М. Камалятаў, іншыя госці з бліжняга замежжа. Беларусь будзе прадстаўляць выдатны музыкант В. Жывалеўскі ды Я. Грыдзіўка. Сёлетні фестываль арганізаваны Палацам культуры прафсаюзаў, Віцебскім гарадскім музычным таварыствам, кампаніяй «Арт Марі» пры дапамозе спонсараў — акцыянернага таварыства «Элцік», музычнага цэнтру «Фры Мэн», фірмы «АВС». Адбудзецца

музычнае свята ў Круглай зале Палаца прафсаюзаў, у Віцебскім ды Наваполацкім музучылішчах. З 25 па 28 лютага пройдуць сольныя канцэрты лаўрэата Міжнароднага конкурсу Мікіты Кошкіна, канцэрт класіка дэцэнта Расійскай акадэміі музыкі Аляксандра Фраўчы; будучы прадстаўлены праграмы твораў рознай ступені складанасці — ад поліфаніі й авангарда да лёгкіх папулярных п'ес, вядомых шырокаму колу слухачоў. «Менестрэль» кліча на свае канцэрты ўсіх аматараў гітары, асабліва тых, хто называе сабе спонсарам або мецэнтам. Есць усе падставы спадзявацца, што слухачы будуць задаволены фестывалем, як летась, а мо яшчэ і больш.

У. ПРАВІЛАУ, г. Віцебск.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

Вось вам і «Фокус»...

«Фізіка, матэматыка, інфарматыка і не толькі. Для вундэркіндаў і не толькі» — такі падзагаловак мае новы навукова-папулярны часопіс для школьнікаў «Фокус», першы нумар якога выйшаў з друку. Аб накірунках выдання бачна са звароту да чытачоў міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь, доктара фізіка-матэматычных навук, прафесара і галоўнага рэдактара «Фокуса» В. Гайсёна. Канечне, на старонках часопіса влі-

ная ўвага будзе ўдзяляцца пытанням, звязаным з профілем выдання. Ды не толькі: «Расце цікавасць да гісторыі, культуры, традыцый беларускага народа. А ці шмат мы ведаем пра гісторыю навукі на Беларусі, іе знаёмітых навукоўцаў? «Фокус» будзе імкнуцца хаця б часткова высветліць «белыя плямы» з гісторыі нашай навукі, пазнаёміць чытачоў з сучаснымі дасягненнямі навукоўцаў Беларусі».

Вось вам і «Фокус»...

ЛІТКУР'ЕР

«Беларусь трэба падумаць!»

Гэтыя словы Каруся Каланца сёння, бадай, як ніколі актуальныя. Нездарма яны падказалі назву вечарыны, прысвечанай 125-годдзю з дня нараджэння пісьменніка. У ДOME літаратуры сабраліся тыя, наму дарагі талент гэтага выдатнага драматурга, паэта, перакладчыка. Вяла вечар зямлячка пісьменніка, журналіста газеты «Звязда» А. Ціхановіч. Выступілі пісьменнікі, навукоўцы М. Ермаловіч, Я. Саламевіч,

М. Біч, Г. Сурмач, Л. Акаловіч, А. Грыцкевіч. Артур Вольскі прачытаў верш, прысвечаны К. Каланцу. Творы юбіляра гучалі ў выкананні А. Падбабеда і артыста Быхаўскага народнага тэатра В. Ермаловіча. Адбылася прэм'ера песень «Салавейка міль» і «Ой, Нёман, цяча, Нёман жыве», напісаных Г. Смольяк на вершы К. Каланца.

Г. ПЯТРЭНКА.

З нагоды юбілею

«Недзе гарачы агні...» — так называўся вечар, прысвечаны 60-годдзю пісьменніцы Алены Кобец — Філімонавай, які прайшоў у ДOME літарату-

ра. Пра жыццёвы і творчы шлях яе гаварылі вядучы вечарыны намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі У. Паўлаў, дацэнт БДУ М. Яфімава,

навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі Л. Лявонова.

Творы А. Кобец-Філімонавай чыталі П. Дубашынскі, Л. Горцава, студэнты ўніверсітэта. У вечары прынялі ўдзел кампазітар В. Сярых з

Прэміі «Нёмана»

Рэдакцыйная калегія часопіса «Нёман» адзначыла літаратурнымі прэміямі лепшыя творы, апублікаваныя на яго старонках ў 1992 годзе. Лаўрэатамі сталі В. Карамазоў (серыя публікацый «З дзённіка пісьмен-

Прэзентацыя «Гісторыі...» Гарэцкага

Прэзентацыя «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкага адбылася ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Аб вялікім значэнні гэтай кнігі, якая нарэшце выдаецца «Мастацкая літаратура» вернула з небыцця, гаварылі М. Мушынін, Г. Шульц, Р. Чыгірава, Т. Голуб, рэдактар цяперашняга выдання М. Мятліц-

дзіячым ансамблем «Званочкі», народны артыст Беларусі Л. Гарэлік, спявачкі І. Адзіноца, В. Патры і іншыя, якія выканалі песні на вершы віноўніцы ўрачыстасці. Цёпла сустрэлі прысутныя выступленне самой Алены Рыгораўны.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ніка» — «Бог з намі», «Пачнем збіраць зярно к зярняці», «Каўчэг выратавання») і С. Дубавец (артыкул «Беларусы вяртаюцца ў Еўропу» з серыі артыкулаў аб праблемах беларускага нацыянальнага Адраджэння).

ні, віцэ-прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі Р. Гарэцік, міністр інфармацыі Рэспублікі Беларусь А. Бутэвіч. Намеснік міністра культуры У. Гілеп, расказаў аб мерапрыемствах, што пройдуць у сувязі са 100-годдзем з дня нараджэння М. Гарэцкага.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Згадалі Кастуса Каліноўскага

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Беларускі фонд культуры правялі ў ДOME літаратуры ўрачысты вечар, прысвечаны 155-годдзю з дня нараджэння Кастуса Каліноўскага. Папярэднічала вечару выстава твораў М. Селешчука, А. Крывенка, С. Геруса, Я. Ціхановіча, М. Басалыгі і іншых беларускіх мастакоў, адкрытая ў фае. Перад прысутнымі выступілі М. Купава.

На вечары пра К. Каліноўскага як публіцыста,

гісторыка, філосафа, кіраўніка паўстання 1863-64 гадоў гаварылі А. Мальдзіс, Г. Кісялёў, В. Шалькевіч, С. Панізнік і С. Законнікаў — вядучы вечарыны. З вершамі выступілі А. Разанаў, Р. Баравінова, А. Сым, С. Панізнік.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел гурт «Камелот», барды І. Міхно, У. Палупанавіч, кампазітар З. Ятуховіч і іншыя.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Славуце і трагічнае

130-годдзю паўстання К. Каліноўскага была прысвечана вечарына, якая адбылася ў «Беларускай хатцы». Пад гучна маршовак барда Сержука Сокалава-Воюша з яго «Касінерскага цыкла» госці музея прагледзелі цікавы слайд-фільм — яскравую ілюстрацыю да адной са славуц і трагічных старонак з гісторыі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху — сялянскага паўстання 1863 года.

Затым перад прысутнымі выступілі з аповядам пра сваю кнігу «Лабірынт», якраз аб падзеях

часоў паўстання, пісьменнік Мар'ян Віж. Трэба адзначыць, што своеасабліва «прэм'ера» кнігі маладога празаіка прайшла досыць паспяхова, аб чым сведчылі шматлікія пытанні, якія задавалі аўтару напрыканцы вечарыны ягоныя слухачы.

Аматарам народнай песні і музыкі паведамім, што на бліжэйшую лютаўскую вечарыну ў «Беларускай хатцы» завітае вядомы фальклорны гурт «Ліцвіны» пад кіраўніцтвам У. Берберова.

Э. АКУЛІН.

ВЫСТАВЫ

«Знакі Жыцця»

Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі. Тут праходзіць выстава твораў графіка Юрыя Герасіменкі-Жызнеўскага і скульптара Уладзіміра Слабодчыкава пад назовам «Знакі Жыцця». Тым, хто сам лаціць мастацкія экспазіцыі альбо часта наведвае выставы, вядома, што графіка і скульптура звычайна добра стасуюцца. Гэта ж пацвярджае і сумесная імпрэза Ю. Герасіменкі-Жызнеўскага і У. Слабодчыкава. Невыпадковая назва выставы.

Кожная пралва жыцця, асэнсаваная мастаком, можа набыць сімвалічны сэнс. Ад ягонага таленту залежыць, прыме глядач гэтую сімваліку ці не. Прафесіяналізм прыгадаемых майстроў дазваляе ім паспяхова вырашаць творчыя задачы, будваць у графічных аркушах і скульптурнай пластыцы ўласную мадэль Сусвету. Выстава мае поспех у глядачоў.

В. БОГУШ, Фота У. ПАНАДЫ

ДРУК

«Пралеска», № 1

У «Чытанцы «Пралескі» — вершы В. Шніпа і назва Л. Рублеўскай «Мышка Пік-Пік робіць макіж...». Л. Забалоцкая прапануе гутарык з гэтай патэтычнай сям'ёй — «І выратуе свет паэзія...» Змешчаны чарговыя аповядаванні па гісторыі Беларусі — «Адкуль наш род», напісаныя У. Арловым; сло-

ва А. Марціновіча пра М. Гарэцкага «Габрыэлевы прысады і песня вечнасці» і дзве навелы для дзетак класіка нацыянальнай літаратуры. У нумары — наламбурны У. Мацвеевіч, скорараворкі В. Лаўрыновіча, шэраг іншых матэрыялаў, якія спатрэбіцца ў выхаванні дзетак.

Лепш пазна, чым ніколі...

Сапраўды, лепш. Калыхан-дар на 1993 год, прысвечаны 75 угодкам абвешчання Беларускай Народнай Рэспублікі і вышчаны па ініцыятыве Беларускага фонду культуры, запазыўся на нейкі месяц. Тым не менш сам факт выхаду яго — радасны. У багата ілюстра-

ваным выданні змешчаны рэпрадукцыі старых паштовак з выльвамі герба і сцяга БНР, публікуюцца шматлікія дакументы, дагэтуль вядомыя хіба што нямногім даследчыкам, таму што пільна захоўваліся ў «спецхранах».

«Ксэракс беларускі», трэці нумар

Выдавецкая суполка «Полацкае лядо» завяршыла 1992 год трэцім нумарам літаратурнага альманаха «Ксэракс беларускі». Большасць аўтараў, прадстаўленых у ім, літаратары апошняга прызыву. Пра іх ніяк не скажаш, што яны традыцыяналісты. У свежым нумары «КБ» цікавая паэзія: Лявон Вольскі, Юры Гумянюк, Сяргук Красоўскі, Андрэй Пяткевіч. З прозай выступаюць Вінцэсь Мудроў і Аляксандр Чарніцкі. Змешчаны эса Юрася Паўлючы, урывак з п'есы Ігара Сідарука і крытычны артыкул Алеся Аркуша. Над вокладкай выдання працавала мастачка Рыта Цімохава.

Полацкак

Яшчэ адно факсімільнае...

Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, Беларускае таварыства ў Гданьску, Беларускае таварыства архівістаў і нааператыўна-выдавецкае таварыства «Адраджэнне» ажыццявілі выпуск «Беларуска-расейска-лацінскага батанічнага слоўніка», складзенага Зосьнай Верас.

Выданне рыхтык такое, якое выдала ў 1924 годзе ў Вільні газета «Голас Беларусі». Слова нястомнай адрджэнікі, скажанае столькі гадоў назад у прадмове, не страціла свайго значэння: «...чалавек цікаваму, знаёмаму з назовамі расліннага ў ягонай роднай

мове і то з назовамі нештучнымі, выдуманымі, а чыста народнымі, кожная раслінка, кожная зеляніна раскажа не толькі дэталі свайго ўласнага жыцця, гісторыю свайго роду, але ж таксама напамінае аб той ролі, якую яно іграе ў жыцці нашых сялян, у іх медыцыне, чарах і варажбах. Часта адно харантэрнае названне расірые перад нашымі вачыма усю пазычнасць і багатую фантазію нашага народа». Шкада, што наклад факсімільнага выдання слоўніка невялікі — усяго 500 паасобнікаў. Ды тым больш яго каштоўнасць...

Кніга, патрэбная людзям

У выдавецтве «Навука і тэхніка» выйшла 3-яе дапрацаванае і дапоўненае выданне кнігі Федара Янкуўскага «Беларускі прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы». Кніга гэтая вельмі дарэчы нааўнікам, студэнтам філалагічных факультэтаў, навукоўцам, пісьменнікам і наогул шырокаму колу чытачоў, цікаўных да беларушчыны. Удава пісьменніка Соф'я Антонаўна Янкуўская з гэ-

тай нагоды даслала ў рэдакцыю «ЛіМа» ліст з выказаннем удзячнасці дырэктару выдавецтва Ф. Савіцкіму, загадчыку рэдакцыі Л. Пятровай, рэдактару Н. Тарасевічу, мастаку В. Саўчанку за гэтакі цудоўны аформленае, прыгожае выданне, вельмі патрэбнае людзям. Відаць, пад гэтым магла б падпісацца многія чытачы «ЛіМа».

П. В.

КУЛЬТУРА

Гады — не бяда

Непаўторны эфект прысутнасці ствараецца пры знаёмстве з творами «Зімавы пейзаж», «Каля ракі Буг», «На ранній зорцы» і многімі іншымі карцінамі Івана Дзім'яніч Рудчыка. Восемдзесят пяць гадоў старэйша-

му мастаку Брэстчыны. Але па-ранейшаму рука трымае пэндзаль, а вочы уважліва і ўлюбена глядзяць на свет. У гэтым магла перананацца яшчэ раз жыхары і госці горада над Бугам, якія наведалі персанальную выставу.

Старэйшы мастак Брэстчыны Іван Дзім'яніч Рудчык. Фота Эдуарда КАВЯКА. БЕЛІНФАРМ.

АНОНС

«Унія» п'яе ў суботу

20 лютага ў Зале камернай музыкі, што на Залатоў Горцы, выступіць мужчынскі камерны хор «Унія». Малады перспектыўны калектыў пад кіраўніцтвам Кірылы Насаева падрыхтаваў

новую і разнастайную канцэртную праграму, у якой, прынамсі, прагучаць вернутыя з забыцця старонкі культуры каравой музыкі. Пачатак канцэрта — а 19-й гадзіне.

Паўліна і спакуснікі

МОЖНА зразумець пэўную гарачлівасць сённяшніх беларускіх адрэджэнцаў, калі яны жадаючы навесці справядлівасць у гісторыі, засыпаючы чытачоў сенсацыямі, як той пажарнік у Крапівы, «што праз дурную спешку, сам закінуў у стружку галавешку» і застаўся без хаты. Прыгадваецца кур'ёзная асечка маладога журналіста, што на прэс-канферэнцыі Міжнароднага кангрэса беларусістаў пракураркаў: «Хутка будуць апублікаваныя дакументы з сакрэтных фондаў архіва КДБ і свет даведаецца, што дзеячы БНР атрымлівалі грошы ад польскага літоўскага і савецкага ўрадаў» (назваў лідэраў, якія выходзілі, былі карумпіраванымі паслугачамі чужых дзяржаў). Выкрывальнік паставіў на месца спадар Вітаўт Кіпель, старшыня беларускага навуковага Цэнтра ў ЗША, растлумачыўшы прысутным, што субсідзіраванне палітычных праграм і партый зацікаўленымі асобамі і арганізацыямі — нармальна з'ява ў грамадска-палітычным жыцці. А дэсюль вынікала, што ёсць сітуацыі, пра якія мала паведаміць, трэба раскрыць, дайсці да прычын і мэт. Здавалася, што той інцыдэнт на Кангрэсе паслужыць навукай ці хоць конаўкай халоднай вады, якая астудзіць гарачыя галовы, каб не паролі гарачкі і замест таго, каб запяўняць белыя плямы, не нарабілі новых на чыстым месцы.

Сумніцельная сенсацыя падалася мне ўстаўлена ў сцэнарый памянёнага тэлефільма без каментарыяў (калі не лічыць каментарыем з'явіўся тон і зларадны падтэкст) прызначэнне Паўліны Мядзёлкі, якая нібыта згадзілася супрацоўнічаць з кіраўніком ОГПУ Беларускай ваеннай акругі Юзэфам Аланскім і яго службай: «В 1927 году я дала обязательство ГПУ БССР о том, что не буду разглашать имевших место разговоры со мной о моем сотрудничестве с ГПУ. Эти разговоры со мной вел Опанский и Андреев».

В июне 1930 г. в Горькую академию приехал сотрудник ГПУ Чернышев. Он мне сообщил, что в Белоруссии имеется контрреволюционная организация националистической окраски с ориентацией на Польшу. В заключение он мне предложил участие в раскрытии этой организации. Я на это ответила согласием...

Пры першым чытанні тэкст мне паказаўся агентурным матэрыялам, доступу да якога не даюць пісьменнікам. Мне, прынамсі, нават пракалоў допыту Мядзёлкі не далі, казалі, што іх няма. Цяпер я ведаю, што ёсць. Аўтары ўзялі прыведзеную цытату з пракалоў допыту Паўліны, арыштаванай па справе СВБ летам 1930 г. у Маскве. Інфармацыя па сутнасці агентурная, а засталася сярод пракалоў допыту па той прычыне, што іх не перадавалі ў суд. Абвінавачаных не судзілі, ім назначалі кару за вочна членны надзвычайнай камісіі або «тройкі», куды ўваходзілі кіраўнікі таго ж ГПУ плюс функцыянеры партпарату. З такой герметычнай ёмкасці і агентурныя звесткі не выцякаюць. Я памыліўся, бо перанёс на савецкую следча-судовую сістэму правілы, прынятыя ў даваеннай Польшчы. Роботнікі дэфензівы ахоўвалі сваіх канфідэнтаў надзейней.

Як гром, выбухнула прызнанне Паўліны, бо яна ж увасабляла для мяне жывы этычны эталон адрэджэнскага руху. Мне, як літаратару, давалася чуць і чытаць пра яе многа добрага і толькі добрага. А тут... А тут — агентка ГПУ без каментарыяў. Ізноў ваўкалачка? Не хацелася верыць. Прыгадалася нататка з «Нашай Нівы» са студэнцкага нумара 1992 г. Там было напісана, што літоўская газета «Lietuvos Hidas» пасля разгляду справы палітычнага дзеяча Віргілія Чапайціса па справе супрацоўніцтва з КДБ надрукавала артыкул, у якім прапанавала ўлічваць пяць стадыяў мажлівага супрацоўніцтва з гэтай службай. Між іншым, трэцяя стадыя — гэта тое, калі чалавек не хацеў супрацоўнічаць, але не мог катэгарычна адмовіцца, хоць і ніякай карысці КДБ не прынёс, а чацвёртая — калі не хацеў супрацоўнічаць, але пад націскам і запалохваннем згадзіўся, аднак працаваў толькі пад наглядам, без карысці для КДБ. Толькі пятая стадыя падаоздзіць чалавека пад суд — калі актыўна дзейнічаў на месцы працы, у грамадскіх і палітычных арганізацыях. Літоўская газета прапануе «публічна пакараць толькі тым людзям, якія належыць да пятай групы, бо менавіта сярод іх могуць быць тыя, чые дзеянні можна кваліфікаваць як злачынства». Літоўская шкала вінаватасці выглядае, можа, крыху

лішне міласэрнай, крыху пацешнай, але ідэя закладзена ў ёй слушная: нават у пятай стадыі могуць трапіцца людзі, якіх нельга лічыць свядомымі злачынцамі. Злачынства прадугледжвае факты, дзеянні, і даказаць іх трэба судом, бо гісторыя ведае прыклады, калі адлучалі ад годнасці выдатных людзей за адну згоду на супрацоўніцтва з тайнымі службамі ці па шантажу самой спецслужбы. Горкі прыклад — справа пісьменніка Юзэфа Крашэўскага і Станіслава Бжазоўскага. Вярта яшчэ мець на ўвазе, што ў адносінах да людзей творчых жорсткая ці несправядлівая кара абарочваецца абрэднаннем грамадства, якое не атрымае жаданых і патрэбных творчых набыткаў.

А як было з Паўлінай?

У следчай справе І. Краскоўскага падшыты пракалоў допыту за 21 ліпеня 1930 г. і стэнаграма допыту за 23 ліпеня 1930, праведзеных маскоўскімі следчымі высокага рангу Славацкім і Радзівілоўскім. Ад арыштаванага патрабавалі расказаць пра сувязі Саюза вызвалення Беларусі (чытай — мінскай адрэджэнскай сябрыні) з ОГПУ. Натуральна, у цэнтры аказаліся Паўліна Мядзёлка і Пятро Ільчонок. Пачнём знаёмства са стэнаграмай, бо ранейшы пракалоў допыту быў як бы рэпетыцыяй перад тым, які стэнаграфавалася.

Славацкі: — СВБ пыталася ўстаноўваць сувязі з ОГПУ? Через кога і как?

Краскоўскі: — Да, некаторая інфармацыя нам пратэкала праз некаго Ільчонока, або такія, как он, были вхожи в ОГПУ.

Славацкі: — Вы помните, что на одном из банкетов или заседаний СВБ на квартире Купалы он заявил, что он работал по специальному заданию ОГПУ и как реагировал на это центр?

Краскоўскі: — Ничего серьезного не было. Было так: если ты работаешь и что-нибудь мог бы там делать — делай.

Славацкі: — Значит, центр давал задания Ильчоноку информировать его о линии ОГПУ? Или дезориентировать ГПУ?

Краскоўскі: — На одном заседании центра Ильчонок говорил, что он близок к ГПУ, и ему было на это сказано, что пусть продолжает информировать нас о том, что знает.

Радзівілоўскі: — А что дальше, а если у него будут спрашивать про СВБ?

Краскоўскі: — То тогда он должен был дезориентировать ГПУ.

Радзівілоўскі: — Кто из работников ГПУ являлся источником такой информации?

Краскоўскі: — Может быть центру и было известно. А я не знаю.

Радзівілоўскі: — Что вам известно о том, что летом этого года приезжали из ГПУ в Горки и беседовали снова с Мядзёлкой?

Краскоўскі: — Я говорил, что это было один-два раза и она не называла фамилию.

Славацкі: — Она сказала, что приезжал к ней сотрудник и предложил ей работать на организацию, которую надо выявить? Она об этом поставила в известность центр?

Краскоўскі: — Да. Радзівілоўскі: — А вот, припомните, пожалуйста, фамилию этого сотрудника.

Краскоўскі: — Я не знаю (т. 4. С. 213).

Калі я чытаў гэты тэкст упершыню, дык здзіўляў мяне неўразумелая адаптаванасць адрэджэнскай эліты да следчых ГПУ. Выглядала, што дзеячы Адрэджэння не баяліся гэтай устаноўкі і на супрацоўніцтва з ёю глядзелі палёжліва. Мясце, прывыкла бацьчы зусім іншае стаўленне да спецслужбы і тайных сувязяў ў заходнебеларускім вызваленчым руху, дзівіла і абурала бесклапотнасць мінскай адрэджэнскай эліты. Зразумець сітуацыю дапамагло адно пісьмо Юрыя Раманейкі, былога афіцэра царскай службы, а ў 20-я гады кааператыўнага варацця высокага рангу да свайго пляменніка Уладзіміра Жылкі, які быў на эміграцыі ў Празе і хацеў вярнуцца на радзіму, але пабойваўся ГПУ. Кааператар,

які займаўся экспартам збожжа на Захад праз чарнаморскія порты і напэўна ж сутыкаўся на рабоце з мытняй і пагранічнымі службама, супакойваў пляменніка: «ГПУ ці што ў эміграцыйных колах называюць ЧК выдатна разбіраюцца ў гэтых пытаннях і напэўна не паставяць табе перашкодаў, таму што разбілітаваць цябе няма ў чым». Прыгадваючы гэтую мясціну з пісьма, я паспрабаваў глянуць і на мінскія адрэджэнскія норавы з іншага боку. Сапозуды, палблаглівец да Ільчонока і Паўліны магла азначыць і высокі ўзровень даверу, які панаваў у сябрыне.

Урывек з допыту Краскоўскага 21 ліпеня напісаным сваім арыштаваным як бы сачыненне на зададзеную следчымі тэму. Гэта была як бы трэніроўка перад

сюжэцік, ці так «изнурил» сваю ахвяру, што яна звалася помслівым д'ябальскім трызненнем, пляла, нібыта беларускі і ўкраінскі лева-радыкальныя клубы ў польскім сейме былі толькі бутэфорыяй, якая прыкрывала контррэвалюцыйную тэрыстычна-дыверсійную арганізацыю. Яе, маўляў, стварылі па заданні польскага Генштаба прадажныя паслы польскай льявіцы, камуністы Сахацкі і знаёмы нам Сільвестр Вявудскі. Сапраўды, трэба быць поўным прафанам, каб плесці такое. Але ж версіі Чарнышоў прайшлі ў ведзстве Рапалорта без рэкламацыі. Бравая «тройка» засудзіла мнімых завадатараў на смерць з зменай кары на дзеська гадой працоўных лагераў. Унікальнае ўраўненне: 10 гадоў зняволення і смерць — гэта тое самае! А засуджа-

Уладзімір КАЛЕСНІК

НА ВЫШЫНІ АБСУРДУ

стэнаграфаваннем адшліфаванага допыту: «Паўліна Мядзёлка, гады тры таму назад, — піша Іван Ігнатавіч, — у адным ці ў двух выпадках расказала мне пра тое, што яе выклікалі ў ГПУ Беларусі, дзе з ёю тав. Аланскі вёў беседу, жадаючы атрымаць ад яе інфармацыю аб становішчы ў нацыянальна-дэмакратычных колах і пра тэндэнцыі з боку ГПУ выкарыстаць яе ў гэтым накірунку надалей. Яна паведаміла мне, што адмовілася ад якой-небудзь сувязі з ГПУ і ад яе ўзялі падпіску «о неразглашении». Пра гэта Мядзёлка расказвала мне на кватэры. Пра гэты факт Янку Купалу было таксама вядома са слоў Паўліны Мядзёлкі. Я параіў Мядзёлку паскорыць свой пераезд у Горкі і гэтым самым сысці з мінскага гарызонта, з поля зроку ГПУ. У выпадку ж, калі ад яе будуць патрабаваны інфармацыі пра нашу работу, дык яна павінна катэгарычна адмаўляцца ад выканання гэтых патрабаванняў. Цэнтр СВБ з гэтай маёю ўстаноўкай згадзіўся» (т. 4. С. 186).

Што ж, за выключэннем апошняга скажа пра санкцыянаванне парады, якое з'яўляецца перастрахоўкай, прызнанне Краскоўскага можна лічыць праўдзівым. Краскоўскага дапытвалі некалькі разоў аб сувязях адрэджэнскага асяроддзя з ГПУ, стараючыся дабіцца не так праўды, як закласці ў памяць адказы, замест якіх хацела пацвердзіць следства, а яно вывудзіла гэта ў другіх інфарматараў ці загнала сілаю ў іх паказанні. Меркаваць так дае падставы тое, што паказанні ў ходзе допытаў адшліфоўваліся, становіліся больш звязанымі, як фэбулы. З ранейшых паказанняў І. Краскоўскага помніцца вось такое: «Мне перадавала П. Мядзёлка, што да іх у Горкі прыязджаў работнік ГПУ і ставіў перад ёю пытанне аб тым, што яна павінна «содействовать» ГПУ у раскрыцці існаваўшай нелегальнай ячэйкі нацдэмаўскай арганізацыі. Асобным членам СВБ, у прыватнасці Смолічу, Трэмповічу, я расказаў аб гэтым».

Супрацоўнік ГПУ Чарнышоў прыехаў у 1930 годзе ў Горкі з двума языкамі ў роце: адным, ласкавым, угаворваў Паўліну супрацоўнічаць, дапамагчы выкрыць контррэвалюцыю, а другім цкаваў Паўліну сваімі ж агентамі з ліку слухачоў рабфака сельгасакадэміі.

Д'ябал быў грозны, а заданні сцішаныя, калі дзёркая Паўліна кінулася наўцёкі ў санаторый, а потым затрымалася ў Маскве, у сяброўкі, дзе яе арыштавалі неўзабаве пасля І. Краскоўскага.

Чарнышоў — гэта адзін з тых «ударнікаў» следчай службы, што перавыконвалі нават Сталінавыя планы паставак ворагаў народа, давалі ваханалію рэпрэсіі да такой вышыні абсурду, што сам правадыр знайшоў патрэбным пажурыць рупліўцаў за «головобокрещение от успеха». Праз два гады, як відаць з дакументаў архіва, Чарнышоў з крэсла опера перасеў у крэсла начальніка следчага аддзела ГПУ па Беларускай вайскавай акрузе і ў гэтым званні стварыў другі, куды большы абсурдны і пачварны следчы працэс па справе БНЦ. Гэта ён асабіста дапытваў Сымона Рак-Міхайлоўскага і ператварыў чыстага душою асветніка і дзеяча вызваленчага руху Заходняй Беларусі ў агента польскай дэфензівы, кіраўніка шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі ў БССР. Ці сам Чарнышоў згарадзіў

нымі ж былі заходнебеларускія паслы і дзеячы грамадоўскага руху, у большасці абмяжнены савецкім урадам за эквівалентных савецкіх вязняў з польскім бокам. Іх усё роўна расстралялі ў 1937 годзе па рашэннях новых «троек» у іншых канцах СССР.

Інтуіцыя не падвяла Паўліну, толькі трэба было не ў санаторый уцякаць загнанай д'яблам, а скінуцца шэраю ззяюлай ды пальцець адвечным шляхам пакрыўджаных свёкрані нявестак у матчыны сады, дадому-дахаты. Яна такі прыляцці у Будслаў, але пасля вайны, каб дагледзець мамінай старасці і аздаць роднаму кутку хоць частку напрацаванага вопыту настаўніцы і асветніцы, разбудзіць таленты ў землякоў, вывесці іх у харавым калектыве на менскую сцэну.

Дапытаная ў 1956 годзе ў Менску дэля рэабілітацыі следчым Кірычэнкам Паўліна Мядзёлка паведаміла: «Чыста-сардэчна заяўляю, што аб існаванні контррэвалюцыйнай арганізацыі СВБ я ўпершыню пачула ў 1930 годзе ад следчых, якія мяне дапытвалі, а таксама з паказанняў арыштаванага Краскоўскага, які даваў мне чытаць следчыя. Памятаю, Краскоўскі ў сваіх паказаннях сцвярджаў, быццам у Менску была такая арганізацыя і што ў гэтую арганізацыю ён прыцягнуў мяне. Я не ведала тады і не ведаю цяпер, ці была яна ў прыродзе, але тое, што Краскоўскі мяне нікуды не вербаваў і я да гэткай ці падобнай арганізацыі ніколі не належала — дык гэта я ведаю».

На следстве ў 1930 годзе я вымушана была пацвердзіць паказанні Краскоўскага (у якой форме — не памятаю) аб сваёй прыналежнасці да СВБ.

Прыкладна 10 дзён без пералынку мяне дапрошвалі з 10 гадзін вечара да 5—6 гадзін раніцы, не даючы мне часу для сна, і я была фізічна змардаваная.

Будучы змардаванай фізічна і маральна, не здаючы сабе справы, я падпісвала складзеныя следчымі пракалоў з маімі «прызнаннямі». Што было напісана ў гэтых пракалоў, я не памятаю, бо тады, калі я знаходзілася ў турме, я была аб'якавава да свайго лёсу і падпісвала ўсё, што мне давалі».

«Яшчэ дзейнічаў на мяне, — піша яна ва ўспамінах², — той маральны націск, якім стараліся зламаць маю волю ў Маскве, то звяртаючыся да маіх шчырых адносін да савецкай улады і даказваючы патрэбу самаахвяры, то асыпаючы мяне кпінамі над усім, што было святым у маёй душы». Яе дэзарыентавалі «неўразумелыя паводзіны нашых дзеячаў, якія прызнаваліся ў тым, чаго не было».

Прывыклая давяраць вакакам, Паўліна гублялася ў здагадках. «Можа, Краскоўскі і праўду сказаў аб сабе? Ён такі себлялюбец, прагны да кіраўнічай ролі. Але нашто ён плёў пра «контррэвалюцыйную арганізацыю Адрэджэнне ў 1912 годзе»? Між ішым, гэтай інфармацыі ў захаваных пракалоў следства І. Краскоўскага няма, ці не паходзіць яна з таго першага пракалоў допыту за 1 ліпеня 1930 году, які толькі названы ў змесце 4-га тома справы, а ў падшыўцы адсутнічае? Вось новы вузельчык для пошукаў і здагадак. Цікава ўбачыць, з чаго пачынаў спведзець Іван Ігнатавіч, ведаючы, чым ён закончыць».

Зачыненне. — Пачатак — у папярэднім нумары.

З выкладчыкаў Горацкай сельгасакадэміі былі арыштаваны, акрамя Паўліны, прафесар Ксілякоў, Максім Гарэцкі і дацэнт Іван Серада. Першы за кнігі пра перавагу фермерскіх гаспадарак, да якіх Паўліна не мела ніякіх адносін, другі абвінавачваўся ў прыналежнасці да літаратурнай часткі СВБ і вінаватым сябе не прызнаў, а трэці трапіў у турму за тое, што быў сынам святара з Задзеі, старшыняваў на Усебеларускім кангрэсе, «арганізаваў у акадэміі Навуковае сельгасгаспадарчае таварыства, дзейнасць якога была скіравана на навуковае абгрунтаванне перавагі капіталістычнага гаспадарання, г. зн. дапусціў злачынства, прадугледжанае 76 артыкулам» (т. 25. С. 156).

Нягледзячы на асцярожлівую тактыку І. Краскоўскага не гаварыць нічога першаму, а толькі пасля, услед за следчымі або за іншым арыштаваным, усё ж факты добраахвотнай дэканспірацыі Паўліны, пададзеныя ім тады, абцяжарылі Паўліну Мядзёлку і азлобілі следчых, штурхнулі на помсту за «раззбраенне». У той жа час тады і сёння прызнанні ачышчаюць Паўліну ад падазрэнняў у верным служэнні ГПУ і, я думаю, прымусяць прыкусіць языкі шукальнікам таных сенсацый.

Перш чым пісаць пра мастакоў слова, дзеячаў культуры, якія апынуліся ў зубях рэпрэсіўнай машыны сталінізму, трэба ўявіць сябе на гэтым канвееры і памятаць, што з ліку дапытваемых і арыштаваных па справе СВБ падымалі на сябе руку, акрамя Купала, Ігнатаўскага і Ластоўскага, Сцяпан Некрашэвіч (кінуты ў пралёт лесеці турмы «Амерыканкі») і Паўліна Мядзёлка, якую выняў з пятлі наглядчык Маскоўскай турмы. На высылку ў Казань яе паслалі з дыягназам псіхічна хворай і памесцілі ў псіхічную бальніцу, лячылі ад фобіі, маніі самагубства.

Відаць, у чорную гадзіну пакут прызналася Паўліна следчым, што даўно ўжо правэрана і праштэмпелавана Апанскім і Чарнышовым на ляльнасць савецкай уладзе, паабяцала нават памагачу ГПУ выкрываць змовы. Але на пытанне, колькі і якіх ворагаў яна выявіла, Паўліна магла адказаць: «Дасюль ніводнага». Для следчых такі адказ гучаў як пацешка над імі і ў адказ браліся яны «валкаваць» арыштаваную «на изнурение». «Літаратура і мастацтва» ў мінулым годзе змясціла нізку пісьмаў Паўліны Мядзёлкі да Андрэя Александровіча, напісаных пасля рэабілітацыі. Расказала ў адным прыкрыю для яе сустрэчу з Уладзімірам Дубоўкам. Пэст, сябра па нядолі, не паўтаў і не адказаў на яе павітанне. Паўліна пакрыўдзілася, бо не пачувала сябе вінаватай перад ім. Думаю, што паводзіны Дубоўкі неслі ў сабе рэцыдывы тых каварных гуляў, якімі забаўляліся следчыя, сутыкаючы на допытах вязняў ілбамі, правакуючы ўзаемныя нагаворы. Пра жыццё і дзейнасць Дубоўкі ў Маскве Паўліна нічога не ведала ды і ведаць чагосяці кампраметуючага не магла, бо такога не было. Следчыя нацкоўвалі на Дубоўку І. Краскоўскага, вымусілі з яго прызнанне, што папулярны пэст узначальвае Маскоўскую арганізацыю СВБ. У гэтай сітуацыі ўсплыло і імя Паўліны Мядзёлкі, якую Краскоўскі прыпісаў да ячэйкі, створанай ім у Менску. Паўліна аказалася ахвярай следства на «изнурение» і хітраванняў Краскоўскага ў часе самаабароны. На жаль, Іван Ігнатавіч не меў патрэбнай фізічнай трыывчасці і перабіраў меру ў мудраваннях. Тактыка Уліса, якую ён ужываў, бянтэжыла і абурала Паўліну. Яна хацела бачыць у гэтым дзеячы рыцара, цвёрдага, як скала, а бачыла разгубленага, напалоханага, паўпрытомнага чалавека. Падобным чынам яна ў свой час расчаравалася ў мужа, Тамашу Грыбу, калі той не адважыўся ўдзельнічаць разам з сакратаром ЦК партыі беларускіх эсэраў Бялькевічам ва ўцёках з-пад польскай варты. На яе дакоры Тамаш адказаў; што яго жыццё патрэбна захавачу для справы, рызыкаваць яму нельга.

Следчыя, мабыць, падазрвалі ў Краскоўскім мацэрага ворага, а ў Паўліне яго памочніцу. Невыпадкова нават на рэабілітацыйным допыце яе распытвалі пра матывы пераезду Івана Краскоўскага ў СССР з Латвіі. Ён жа спачатку збіраўся і Паўліну ўгаворваў ехаць у Чэхаславакію, дзе Тамаш Грыб планавалі адкрыць пры ўкраінскім педінстытуце кафедру беларусістыкі і рыхтаваць настаўнікаў для Заходняй Беларусі. Краскоўскі быў

спакусіўся, але, наведаўшы Прагу, убачыў, што сродкаў на кафедру ўрад Чэхаславакіі не дае і наогул згортавае субсідыі для рэшткі ўрада БНР, які там застаўся пасля пераезду Цвікевіча з яго міністрамі ў Менск. Краскоўскі замест таго, каб ехаць на Запад, паехаў на ўсход. Гэты віраж выдаваўся ГПУ падазронам. Таму і Краскоўскі, прыціснуты следствам, быў вымушаны напамінаць, што за граніцай рабіў нейкія паслугі савецкай уладзе і прасіў аддзячыць яму палёгкай пры пакаранні.

Што ж тут адбылося, калі глядзець у прынцыпе? Перамагла ўжытковая мараль над мараллю чыстай, адвечнай, перамагла мараль езуітаў, паводле якой для пашырэння веры Хрыстовай можна хлуціць і хітраваць, а то і завесці ерэтыка на касцёр інквізіцыі, перамагла мараль бальшавіцкая, на жаль, ухваленая ў нядобры час Леніным, паводле якой маральна ўсё, што служыць на карысць рэвалюцыі. Карацей кажучы, перамагла выкрутная догма: «Мэта апраўдвае сродкі». Паўлінінай галоваццы не хапіла таго, што трэба касманаўтцы, і пайшла, паплыла па тых арбітах, па якіх плавалі расстраўленыя яе самаачышчэннем павукі. Для іх прызнанні яе Краскоўскаму былі здрадай.

Іван Ігнатавіч Краскоўскі выступае не адвакатам д'ябла, як гавораць у кулуарах некаторыя даследчыкі, а, я б сказаў, прымушовам сістэматызатарам д'ябальскіх задум і спакусаў, якія ішлі ад старэйшага опера Радзівілоўскага ды яго начальніка Славацінскага. Чаму так сталася — вядома: на шыі д'яблаў вісела заданне любою цаной знайсці і выкрыць у БССР змову, павязаную з польскай спецслужбай, а змова ж павінна мець арганізацыю, арганізацыя — сістэму, а Краскоўскі, работнік планавых органаў БССР і СССР, быў спецам ад сістэмаў. Вось яго і мучылі, і выкарыстоўвалі ў гэтай якасці. Спачатку ён выкручваўся, думаў зрабіць так, каб і каза была сытая і сена цэлае. Але козы аказаліся д'яблямі ў авечых шкурах. Яны прымушалі працаваць на д'ябальскі млын. Прасачыць гэтую трагічную метамарфозу цікава і паказальна. Гэта зноў жа тэма асобнага артыкула.

Гісторык У. Міхнюк апублікаваў у 6-м нумары «Маладосці» за 1992 год фрагменты пратаколаў допыту па справе СВБ, якія датычаць Я. Купала, сярод іх паказанні Паўліны Мядзёлкі (яшчэ раз пацвердзілася маё меркаванне, што ёсць і такія дакументы ў архіве). Недаўмавае Паўліна, чаму гэта Янка да пераезду яе з Мінска ў Горкі быў няўважлівым, на смешлівым, не хацеў размаўляць пра грамадскае жыццё, а пасля ставіўся «з большай увагай і павагай, хоць і тады не гаварыў са мною на сур'ёзныя тэмы» (цытую тут і далей па публікацыі ў часопісе «Маладосць»). Няцяжка здагадацца, што Купала паводзіў сябе як чалавек пайнфармаваны аб тым, што Паўліна стала ў Мінску аб'ектам зацікаўлення ГПУ. Ён проста шкадаваў яе і не хацеў ускладняць ёй жыццё, напружаць інфармацыяй, пра якую могуць дапытвацца, выягваць следчыя ў часе «прафілактычных» гутарак. Купала шчадзіў яе, аберагаў, і Паўліна адказала яму тым жа пасля арышту ў 1930 годзе, нават яго адносінны да калектывізацыі згадзіла, звяла да асабістай крыўды: «Прынцыпова супраць калектывізацыі ён нічога не меў, наадварот, прызнаваў вялікую выгаду». І раскулачванне, калі яно было «правільным», цягнуў: «Супраць правільнасці раскулачвання Раманоўскіх ён не пярэчыў. Я іх зрабіў кулакамі, я ім памагаў у гаспадарцы. Я вінаваты». Больш горкі лёс напатакў сям'ю другой Купалавай сястры Аблачымскай. «Аблачымскія, — гаворыць Паўліна, — мнагалюдная сям'я, вельмі бедныя». Паследванне ж беднаты пярэчыла нават афіцыйным дэкларацыям савецкай улады. Купала апынуўся, як той біблейскі Іаў, што зносіў незаслужаную боскую кару ды не мог абурывацца на Бога, «Ён не ўяўляе сабе, — гаварыла Паўліна, — іншага палітычнага ладу на Беларусі, акрамя савецкай улады». Відаць, баючыся перасаладзіць, арыштаваная адзначыла, што Купала «быў чулы да нацыянальнай палітыкі, у прыватнасці да тэмаў беларусізацыі, да праўленняў вялікадзяржаўнага шавінізму».

Вельмі пранікліва расказала сяброўка пэста пра яго глыбокія ўнутраныя пережыванні з выпадку глуму ўладаў над нявіннымі сялянамі. Унутранай інтуіцыяй чалавека таленавітага і ўражлівага яна адчула сувязь паміж наплывамі жорсткасці і жахаў у грамадстве ды творчым змаўканнем пэста, яго дэпрэсіямі і бясплэннасцю. Пры даўнім нармальным стане грамадства Купала, калі змаўкаў, а змаўкаў ён на тыдзень-два, блізкае яго абкружэнне ведала: «Змоўк Купала, будзе новы твор». А цяпер прыпадкі маўчання сталі яшчэ даўжэйшымі і бясплоднымі. «Маўчэнне, — сказала Паўліна, — канчаецца запоем, жаданнем скончыць з жыццём, застрэліцца».

Астатніх, дапытаных па справе Купала, можна падзяліць на тых, што абаранялі пэста, і тых, што баранілі сябе, засланяючы шырокімі плячыма бацькі нацыі. Здаралася, што з самаабароны некаторыя спаўзлі на падмогу «следствию», ды не падймаецца рука вінаваціць гэтых людзей. Допыты прыёмам «на изнурение» ператваралі іх у насякомых, якім усё роўна, на якім ступе прытаіцца.

Псіхалагічна неўразумелай здаецца мне самаабарона Івана Ігнатавіча Краскоўскага, які адкрыта паставіў сабе і следчым умову, што не будзе першым пацвярджаць іхніх абвінавачных версій. 14 ліпеня 1930 г. ён паказаў: «На засяданні центра СВБ прысутствалі Янка Купала і Якуб Колас. Я не считаю их членами Центра» (т. IV, С. 152). А праз колькі дзён—паказанні іншага зместу: «В разъяснение моих показаний от 14.VII, показываю, что в состав руководящего Центра СВБ входили Я. Купала и Я. Колас» (т. IV, С. 166). Не трэба мець палётнай фантазіі і псіхалагічнай праніклівасці, каб уявіць, да якога стану павінен быць даведзены маніпуляцыямі следчых адукаваны педагог, каб з яго вуснаў пачало выходзіць такое сумбурнае трызненне. Не малое месца займае ў ягоных паказаннях амбіцыя: чалавек, нягледзячы на знявагі і прыніжэнні, прадаўжае адчуваць сябе асобай гістарыкай: «Амплитуда влияния Центра периодически менялась: сначала она принадлежала мне, потом перешла к Цвикивичу, а затем к Ластовскому и Некрашевичу» (т. IV, С. 155).

Паказанні Паўліны, як і іншых падсудных, даваліся ў зададзенай следствам рэпрэсіўнай сітуацыі. Аддзяліць тое, што гаварылася дзеля самаабароны ці дзеля ачышчэння ад падазрэнняў бязвінных людзей, каб некай дайсці да аб'ектыўных фактаў, вельмі цяжка, асабліва, калі маеш дачыненне толькі з фрагментамі, а не з усімі матэрыяламі допытаў.

Шкада, што дырэктар інстытута рэтраінфармацыі Уладзімір Міхнюк публікуе матэрыялы, не ўказваючы нумара тома, старонак, з якіх узяты вытрымкі. Рэдакцыя ж літаратурных выданняў лічаць свае органы друку (у гэтым выпадку няслушна) толькі папулярнымі і не патрабуюць ад вучонага навуковай карэктнасці.

Прайшоў на старонках газеты «Літаратура і мастацтва» без пашпарту і «ключоў» пратакол допыту Язэпа Пушчы, паказаць які мне работнікі архіва адмовілі, казалі, што такога не могуць знайсці.

Таму з прыемнасцю і палёгкай прачытаў ва ўпамынутым нумары часопіса «Маладосць» інтэрв'ю журналістаў са старшынёю КДБ Рэспублікі Беларусь ген. Э. Шырковікім, дзе ён паведамляе, што звярнуўся ў Савет Міністраў з прапановай перадаць матэрыялы, якія датычаць рэпрэсіі 30-х гадоў, з архіва КДБ у дзяржаўны архіў на агульны рэжым захоўвання і карыстання. Даўно пара б. Спраўды, задача КДБ Рэспублікі сёння зусім іншая і людзі працуюць там маладыя, на якіх несправядліва вешаюць папрокі за рэпрэсіі таго часу, калі гэтых людзей яшчэ на свеце не было.

¹ Следственное дело Ластовского и др. Архив КДБ РБ. Арх. № 5536/8, т. 4, С. 456. Далей следчыя паказанні з гэтай крыніцы, том і старонка падаюцца ў дужках.

² Успаміны П. Мядзёлкі будучы надрукаваны ў лютаўскім нумары «Польімя» за 1993 год.

ВІНШУЕМ!

Беларуская Мірдза

З Латвіі раз-пораз прарываюцца весткі ад нашых даўніх сяброў, сярод якіх вось ужо добрая чвэрць стагоддзя добраахвотнаю паланянкаю Беларусі з'яўляецца Мірдза Абала. Яна нарадзілася 23 лютага 1923 года, і таму ў сувязі з яе юбілеем хацелася б яшчэ раз нагадаць пра свячэнне, мігценне, ззяненне для нас слаўнага, добрага імя — Мірдза, імя дачкі Эдуарда з роду Яблыняў (так перакладаецца з латышскае мовы прозвішча Абала).

Да нядаўняга часу Мірдза Абала працавала ў інстытуце мовы і літаратуры Латвійскай акадэміі навук. Адно з яе грунтоўных даследаванняў — гэта ўдзел у падрыхтоўцы 30-томнага выдання спадчыны Я. Райніса, за што ёй было нададзена званне лаўрэата Дзяржаўнай прэміі рэспублікі. Але ў жыццёпісах Я. Райніса, А. Упіта, Я. Судрабална, Я. Ньедрэ, Ю. Ванга Мірдза Абала не прамінала выявіць іх сяброўскую чуйнасць да беларусаў і Беларусі. Вывачала творчыя сувязі Я. Купала з Латвіяй, У. Караткевіча з Янтарнай краінай... І калі ў такіх перакладчыкаў беларускай прозы і паэзіі, як Ю. Ванга, А. Веян, Я. Османіс, В. Ліўэзмніек — ураджэнцаў Латгалскага краю—мова крывічоў была на слыху з дзяцінства, то Мірдза Абале, жыхарчы заходня абшараў, цяжэй было авалодаць валодай (мовай) балткрэваў. Але вось з'яўляецца «Чазенія» У. Караткевіча, перакладзеная М. Абалай, апавяданні Я. Коласа. А ня даўна для ўкладзенага ёю тома Я. Райніса (серыя «Скарбы сусветнай літаратуры») яна пераклала артыкул Я. Райніса з латышскай на беларускую мову.

У сваіх лістах і пры рэдкіх сустрэчах Мірдза Абала паведамляе, што ад сучасных нягодаў, няўтульнасці на гэтым разбэрсаным свеце яе ратуе цікавейшая работа: складанне латышска-беларускага і беларуска-латышскага слоўнікаў. Памер іх — па 16 тысяч слоў. А дапамагае ёй у гэтай апантанай працы супрацоўнік Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь Іван Лучыц-Федарэц.

Многія лісты наша сяброўка з Рыгі падпісвае так: «Беларуская Мірдза». А гэта значыць, што, дзякуючы такім людзям, мы ніколі не страцім узаемразумення, супольнасці, добрасуседства, і замест граніцы між Латвіяй і Беларуссю заўсёды будзе творчае Сумежжа, узгадаванае папярэднімі вякамі.

С. ПАПАР.
Фота аўтара.

АБ'ЯВА

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАЎ аб'яўляе конкурс

на замяшчэнне пасада прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, хто валодае беларускай мовай]:
— выкладчыца кафедры дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва 1
— выкладчыца кафедры графікі 1
Тэрмін падачы заяў — адзін месец з дня апублікавання аб'явы.
Заявы і дакументы, згодна палажэнню аб конкурсах, падаваць на імя рэктара акадэміі на адрас: 220012, Мінск, пр. Ф. Снарныны, 81, аддзел надраў: тэл. 32-77-34.

«НАШ ДАРАГІ ПРЫХІЛЬНІК»

М. Гарэцкі і аўтакефальная царква

Імя Тадэвуша Урублеўскага, віленскага адваката, прагрэсіўнага грамадскага дзеяча, добра вядома даследчыкам айчыннай літаратуры XIX — пачатку XX стагоддзя. Францішак Багушэвіч прысвяціў сваёму знаёмцу і калегу з'едліваю эпіграму «Малімончык наш Тадэўка...» Як адвакат, пляменнік слаўтага генерала Парыжскай камуны Валерыя Урублеўскага прымаў удзел у судовай абароне Якуба Коласа і Цёткі. Тадэвуш Урублеўскі — адзін з заснавальнікаў-мэцэнатаў акадэмічнай бібліятэкі ў Вільні. Да вайны яна так і называлася: «Бібліятэка Урублеўскіх».

Менавіта ў яе сценах, дзе захоўваецца рукапіс «Віленскіх камунараў» ды іншыя аўтаграфы Максіма Гарэцкага, адшукаў і ліст пісьменніка да Тадэвуша Урублеўскага. Паколькі ён не трапіў у апошні том «Твораў» (Мн., 1990), з каштоўным і нябедным — амаль на сотню карэспандэнцый — эпістальным раздзелам, лічу вартым падаць яго цалкам.

22 XI 1921

«Шаноўны Пане,

Наш Дарагі Прыхільнік!

Надта ж Вам дзякую за прысланы матэрыял. Доўга (Даўно!) яго чакаў, толькі не вагаўся яшчэ раз папрасіць... Было б для нас дужа пажаданым не паказваць, што гэта перадрук, але добра й так, калі йнакш не ўважэце магчымым. А можа дазволіце не паказваць? Артыкул ідзе ў чародным нумары (№ 11), які ня выйшаў у панядзелак, а выйдзе ў чацьвер або ў пятніцу. Аб далейшых артыкулах — няма што й пытацца: мы будзем рады кожнаму Вашаму слову.

Адданы Вам
М. Гарэцкі».

Пісьменнік дзякуе тагачаснаму юрыс-консульту і рэдактару дэкрэтаў першых урадаў Летувы і Беларусі за дасланы матэрыял, мы ж падзякуем М. Гарэцкаму за акуратнасць. Пазначаная дакладная дата і змест карэспандэнцыі даюць магчымасць адносна лёгка высветліць: размова ідзе толькі пра публікацыю ў «Беларускіх ведамасцях». Гэты «тыднёвы часопіс» стаў адзіным беларускамоўным віленскім выданнем увосень 1921 года. «Паданне» на дазвол выдаваць яго М. Гарэцкі склаў на імя «Яго Эксцэленцы, Начальніка Сярэдняй Літвы» генерала Жалігоўскага 1 ліпеня 1921 года.

Першы нумар «Беларускіх ведамасцяў» віленчукі чыталі ўжо 14 верасня (1-га паводле старога стылю), у сераду. Наступныя нумары выходзілі па панядзелках. І толькі з адзінацятым нумарам атрымаўся збой. Ён насампраўдзе выйшаў у пятніцу, «25 лістапада (12 нябра) 1921 году».

Аднак, пагартаўшы названы М. Гарэцкім нумар, не знайшоў публікацыі з жадамым подпісам «Тадэвуш Урублеўскі». Яшчэ раз перачытаў удзячнае лісцянятка рэдактара-выдаўца «Беларускіх ведамасцяў». Сумніву няма: размова можа ісці пра пошук артыкула толькі ў гэтым тыднёвіку.

Што ж, прыгледзімся да «Беларускіх ведамасцяў» уважлівей. Балазе падшыўка газеты цалкам захавалася ў адзеле рэдкіх кніг нашай акадэмічнай бібліятэкі. А кожны нумар складаецца ўсяго 4 старонкі. На першай паласе 11-га нумара — толькі адна падпісаная карэспандэнцыя. Нехта Кастусёнак піша пра «Беларусію ў Латвіі». На другой старонцы матэрыялы пераважна сялянскай тэматыкі, бягучыя, зладзённыя: «Наша доля» — Антона Рубецкага; «Палітыка ў кааперацыі» — І. Мясешкі; «Дапамога

беларускаму сялянству» — Я. Квяткоўскага. Яшчэ адзін матэрыял «Перад скліканнем Сейма» падпісаны крыптанімам «В». Ён таксама «гарачы», апаўдае пра падзеі мінулага тыдня за 16—20 лістапада. Так што наўрад ці гэтую інфармацыю рэдактар чакаў «даўно».

І толькі на трэцяй старонцы сустракаю публікацыю, пра якую, хутчэй за ўсё, ідзе гаворка ў невядомым лісце М. Гарэцкага. Артыкул называецца «Аб аўтакефальнасці Праваслаўнай Царквы». Подпіс «Т. Вороніч».

Чаму я запыніўся на публікацыі, зместам сваім далёкай ад прафесійнай дзейнасці Т. Урублеўскага? Толькі, ці амаль што толькі, па знешніх прыметах. Паколькі М. Гарэцкі ані словам не згадаў ні тэму, ні змест доўгачаканага матэрыялу (адно зразумела, для рэдактара ён вельмі важны, прынцыповы). Яго відавочна турбавала іншае: «Было б для нас дужа пажаданым не паказваць, што гэта перадрук». Далікатная просьба зразумелая: «Беларускія ведамасці» — адзінае беларускамоўнае перыядычнае выданне, і рэдактар-выдавец не можа не дбаць пра ўзровень, прэстыж сваёй друкаванай трыбуны.

Дык вось, у 11-м нумары «Беларускіх ведамасцяў» толькі артыкул «Аб аўтакефальнасці Праваслаўнай Царквы» мае характэрны падзагаловак: «3 журн. «Przegląd Wileński». Выходзіць, М. Гарэцкаму не ўдалося ўгаварыць Урублеўскага схавач «плагіятарскі» напамінак. І яшчэ: подпіс нясе ў сабе пачатак сапраўднага імя віленскага адваката: Т(адэвуш).

Што хвалюе Т. Вороніча, а значыць, і рэдактара «Беларускіх ведамасцяў»?

«Пасля ўтварэння на руінах б. Расейскай імперыі новых гаспадарстваў, жыхары якіх належыць, у большым ці меншым ліку, да праваслаўнага веравызнання, пытанне аб арганізацыі Праваслаўнай Царквы ёсць незвычайна пільным і вымагаючым шырокага разважання», — пачынае аўтар свой досыць вялікі і грунтоўны нарыс. Прыкладу з яго толькі найбольш важныя мясціны.

«Асабліва ж пільным ёсць гэтае пытанне для земляў беларускіх, жыхары якіх у значнай частцы праваслаўнага веравызнання».

Праваслаўная царква ўжо ў пачатку свайго існавання, з III века, пачынае дзяліцца на царкоўныя правінцыі, зусім адна ад адной незалежныя ў царкоўным устроі і кіраўніцтве. На чале гэтых правінцый стаялі звычайна епіскапы галоўных месцаў (мітрапаліты), а пачынаючы з V века ў правінцыях болей значных — патрыярхі. Праваслаўная царква з гэтага яшчэ часу ўсціль да нашых дзён была ў шчыльных судзінонах з гаспадарственным строем (...)

З ліку 14 існуючых цяпер аўтакефальных царкваў шэсць знаходзяцца ў Турэцкіх землях і захавалі спадарства існуючыя патрыярхаты і епіскапіі. Усе іншыя ўтварыліся пераважна ў момант вызвалення ад турэцкай няволі. Так, Сербская царква аўтакефальная з часу цара Стафана Душана ў 1346 г., страціла сваю самастойнасць з укладаннем незалежнасці Сербіі пасля бою на Косавым полі ў 1389 г. і вярнула яе сабе пасля вызвалення Сербіі, у 1883 г. Балгарская царква была аўтакефальная з IX стагоддзя пры незалежных князях, пасля 1394 году далучана туркамі да Канстанцінопальскага патрыярхату, вярнула сабе права ў 1878 г. з моманту абвясчэння самастойнага княства, таксама як і ў Грэцыі, пасля здабыцця ёю незалежнасці, стварылася ў 1828 г. аўтакефальная Эладская Царква (...)

Тое самае бачым у Літве і Літоўскай Русі. Ужо пачынаючы з XI веку Кіеўская мітраполія вызваляецца з-пад улады Канстанцінопальскага патрыярха; калі ж Кіеўская Русь падпала пад уладу В. Князёў Літоўскіх, а Кіеўскія мітрапаліты, пачынаючы з Максіма Грэка, пераехалі спачатку ў Валадзімір над Клязьмаю, а

тады ў Маскву, прыйшла патрэба стварэння аўтакефальнай Літоўска-Рускай Царквы; урэшце ў 1412 г. літоўска-рускае духавенства на згуканым па загаду В. Кн. Вітаўта сабору ў Наваградку абрала мітрапалітам ігумена Грыгора Цамблана, пры жыцці маскоўскага Фіція; абраны быў кананічна рукаположан, нягледзячы на супроцьдзеянне патрыярха. Пасля пераходу мітрапалітаў на унію, для астаўшых вернымі Праваслаўнай Царкве ўстаноўлена за каралём Уладзіславам IV ў 1633 г. Магілёўская епіскапія, а пасля заняцця Літвы Расейскай сававалася самастойнасць Літоўска-Рускай Царквы (...)

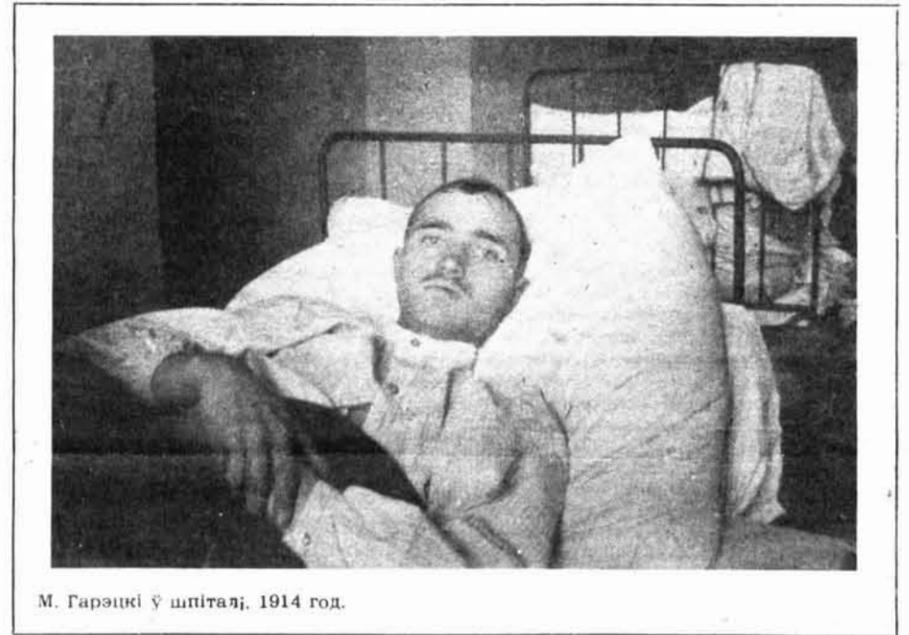
Адначасна ўзніклі перамены, прынесеныя ў Еўропу першай сусветнай вайною, разбурэнне былых «жандарскіх» імперый, аўтар артыкула ставіць пытанне пра адбудову аўтакефальнай «Літоўска-Беларускай царквы». Пры гэтым падводзіцца законны, юрыдычны грунт: «Кананісты праваслаўнае царквы прызнаюць чатыры ўмовы, патрэбныя для стварэння аўтакефальнай царквы: 1) воля жыхароў твораўнай аўтакефальнай царквы; 2) згода ўрада той царквы, з якой выдзяляецца новая; 3) прызнанне новай царквы другімі аўтакефальнымі царквамі і 4) згода ўрада таго краю, у якім ствараецца новая царква».

Зноў робячы працяглы экскурс у гістарычнае мінулае Балгарыі, Сербіі, Чэхіі, аўтар вяртаецца да беларускіх рэалій на пачатку 1920-х гадоў: «З той прычыны, што землі, на якіх жыве беларускі народ, уваходзяць, апроч Сярэдняй Літвы, у склад чатырох гаспадарстваў: Польшчы, Савецкай Беларусі і часткаю Літвы і Латвіі (ПЯТЫМ ГАСПАДАРСТВАМ ЕСЬЦЬ МАСКОўШчыНА, да ЯКОЎ ДАЛУЧАНА АМАЛЬ НЕ ПАЛАВІНА ЭТНАГРАФІЧНАЯ БЕЛАРУСІ. — РЭД.), дык у цяперашні час трудна ажыццявіць стварэнне адзінай аўта-

кай царквы. Так, напрыклад, калі па Венскім трактате частіна Кракаўскай епархіі адыйшла да Расейскай імперыі, калі была створана асобная Келецкая епархія, Цяпер ізноў, калі частіна Сілезіі адыйшла да Польшчы, для кіраўніцтва гэтай часткаю епархіі ікуп Браслаўскі (пры тым вораг Польшчы) назначыў асобнага вікарнага біскупа. Такім чынам, пратэсты супраць епіскапа Пантэлеймана безасноўныя, а таксама незаконна недапушчэнне загадаць парахвімі назначаных гэтым епіскапам наступяцеляў».

Роўным чынам зусім незаконна вымаганне, каб метрычныя кнігі праваслаўных парафіяў пісаліся па-польску. Прыпомнім, што замена польскага і лацінскага тэкста каталіцкіх метрычных кніг правільна лічылася палкамі дзікім насільствам, а нядаўна інфўлат кс. Міхалькевіч рашуча адзіную вымаганне нямецкай улады, каб метрычныя кнігі пісаліся па-нямецку, і прадпісаў духавенству пісаць іх на рытуальнай лацінскай мове, за што і быў выслан з Вільні. Дык адзіна правільным было б вымаганне, каб запісы рабіліся ў праваслаўных беларускіх парафіях ці на прыроднай меснай мове г. зн. па-беларуску, ці на мове літургічнай, значыцца, па царкоўна-славянску, — таксама як у беларускіх каталіцкіх парафіях — па-беларуску ці па-лацінску».

«Мы будзем рады кожнаму Вашаму слову», — заахочваў рэдактар Гарэцкі віленскага адваката. Калі псеўданім Т. Вороніч насампраўдзе належыць Тадэвушу Урублеўскаму, ягонае далейшае супрацоўніцтва з нашым прэзіякам мела працяг. Праз тры тыдні «Беларускія ведамасці» (№ 14—15) падалі артыкул Т. Вороніча (ужо праз «а») «Аб устроі Сербскай аўтакефальнай царквы ў Угоршчыне». Магчыма, праз нейкі час

М. Гарэцкі ў шпіталі, 1914 год.

нефальнай Беларускай Царквы. Дзеля гэтага выпадае, на згодзе з меснымі ўрадуоучымі ўладамі і патрыярхам Маскоўскім, распачаць стварэнне месных незалежных царкваў». Па глыбокім перакананні Т. Вороніча, апошняе «не будзе супярэчыць нацыянальным імкненням беларусаў, бо калі сапраўдзіцца іх заветная думка і прыдзе незалежная Беларусь, дык не будзе зусім перашкод злучэнню, па прыкладзе чатырох сербскіх царкваў, усіх месных царкваў ў адзіную аўтакефальную Беларускаю Царкву».

Я злоўжыў пераказам артыкула няпэўнага аўтарства з мэтаю, каб чытачу стала больш зразумела рэдакцыйная заўвага, далучаная да публікацыі Т. Вороніча. Бо ў наступным Поўным зборы твораў М. Гарэцкага яна бяспрэчна будзе змешчана. Калі не ў асноўных тэмах, дык у раздзеле «Dubia» — тэксты, якія прыпісваюцца пісьменніку. Вось яна.

«АД РЭДАКЦЫІ. Лічым патрэбным паказаць пры гэтым на поўную безасноўнасць закідаў, якія робяцца некаторымі польскімі газетамі праваслаўнаму духавенству, а за што: газеты гэтыя абураліся, што для кіравання часткаю менскай епархіі, далучанай да Польшчы, назначан духоўнаю ўладаю, якая знаходзіцца за межамі сучаснай Польшчы, епіскап Пантэлейман. Тым часам духоўная ўлада зрабіла зусім правільнае: дзеля таго, што ўладыка Менскі Мельхісэдэн перабывае за граніцаю Польшчы, дык у выпадку неназначэння асобнага епіскапа, частіна епархіі засталася б без епіскапскага кіраўніцтва. Прыпомнім, што гэтак заўсёды было і ў каталі-

віленскі беларускі штотыднёвік апублікаваў бы нейкі матэрыял Т. Урублеўскага пад ягоным сапраўдным прозвішчам. Аднак Гарэцкага напаткаў лёс згаданага ім ксяндза Міхалькевіча. Калі святара выслалі з Вільні за супрацьстаянне нямецкім уладам, дык рэдактар «Беларускіх ведамасцяў» быў «бывавачы» ў прыналежнасці да партыі камуністаў, у арганізацыі тайных баявых дружын з мэтаю замахаў на дзяржаўную ўладу, у друкаванай і вуснай прапагандзе. Перш чым у ноч з 4 на 5 лютага 1922 года Гарэцкага «без суда, са здекама» выкінуць з Вільні ў нейтральныя прамежкі — у Коўна, ён два тыдні пагрэе адзіночную камеру на Лукішках».

Відавочна адно. Сапраўдны талент заўсёды глядзіць у будучыню. Сёння яскрава бачна, наколькі пытанне незалежнасці Беларускай царквы, узнятае «Беларускімі ведамасцямі», было і застаецца надзённым.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

P. S. Калі ўжо матэрыял быў напісаны, высветлілася: паводле звестак, прыведзеных у выданні «Між Польскай этнічнай і гістарычнай» (Вроцлаў і інш., 1988), падказаным мне А. Мальдзісам, псеўданім Т. Вороніч належаў Тадэвушу Урублеўскаму.

Я. Я.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; адзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; адзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; адзел літаратурнага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; адзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ — 33-22-04; адзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; адзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; адзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; адзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётр ВАСІЛЕўСКІ — 33-24-62; адзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; адзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 18.2.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЯ

РЕДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОВ
(нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА,
Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Барыс
ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 15.000 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12